

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

SOU
1959:18 A

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1959:18

Justitiedepartementet

FÅNGES ARBETSERSÄTTNING

BETÄNKANDE AV
1956 ÅRS EFTERVÅRDSUTREDNING

Stockholm 1959

Statens offentliga utredningar 1959

Kronologisk förteckning

1. Statligt stöd till jordbrukets inre rationalisering. Idun. 164 s. **Jo.**
2. Filmstöd och biografnöjesskatt. Idun. 153 s. **Fl.**
3. Preliminär nationalbudget för år 1959. Marcus. V + 131 s. **Fl.**
4. Kompetensfördelningen av administrativa besvärsmål mellan Kungl. Maj:t i statsrådet och regeringsrätten. Idun. 485 s. **Ju.**
5. Läkemedelsförsörjningens organisation. Idun. 304 s. **I.**
6. Fångvårdsanstalters optimala storlek. Idun. 63 s. + 6 s. ill. **Ju.**
7. Statligt kreditstöd till hantverk och småindustri m.m. Kihlström. 131 s. **H.**
8. Utbildning av lärare i yrkesämnen för industri och hantverk samt handel. Idun. 210 s. **E.**
9. Lokala skyddstjänstemän samt arbetarskyddsstyrelsens organisation. Idun. 78 s. **S.**
10. Författningsutredningen: IV. Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957. Idun. 145 s. **Ju.**
11. Förutsättningarna för civil varvsdrift vid Karlskrona örlogsvarv. Idun. 56 s. **Fö.**
12. Tilläggs pensioneringens administration. Idun. 186 s. **S.**
13. Familjebeskattningen. Idun 275 s. **Fl.**
14. Reviderad nationalbudget för år 1959. Marcus. V + 112 s. **Fl.**
15. Fångvårdsstyrelsen. Idun. 216 s. **Ju.**
16. Riksdagens budgetarbete. Marcus. 56 s. **Fl.**
17. Dommarbanan. Idun. 222 s. **Ju.**
18. Fänges arbetsersättning. Idun. 98 s. **Ju.**

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet, **Jo.** = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1959:18

Justitiedepartementet

FÅNGES
ARBETSERSÄTTNING

BETÄNKANDE AV

1956 ÅRS EFTERVÅRDSUTREDNING

IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG ESSELTE AB
STOCKHOLM 1959

STATENS OPMÄNTLIGA UTRÄDNINGAR 1939:18

Arbetsförordningen

FÅNGES

ARBETSFÖRORDNING

BESKÄRVADE AV

1936 ÅRS ETTMÅNDRINGS

INOM FÖRETAGETS OCH HANDELS

STÄMPLINGAR

Innehåll

	Sid.
Skrivelse till Statsrådet och Chefen för Kungl. Justitiedepartementet	5
Kap. 1. Inledning	9
Kap. 2. Sysselsättningens roll i behandlingsarbetet	10
Kap. 3. Arbetsdriftens organisation	16
Kap. 4. Driftekonomi	28
Kap. 5. Gällande bestämmelser om de intagnas ersättning	35
Kap. 6. Bidrag åt de intagna och deras familjer	39
Kap. 7. Strafflagberedningens förslag år 1954 till revision av bestämmelserna angående arbetspremier m. m.	41
Kap. 8. Statistisk undersökning beträffande frigivna eller utskrivna personers levnadsförhållanden	44
Kap. 9. Utredningens förslag	50
Inledning	50
A. Arbetspremier	54
B. Marknadsmässig lön	60
C. Bestämmelser om understöd åt de intagna och deras familjer	75
D. Disposition av de intagnas arbetsinkomster	77
1. Arbetspremiemedel	77
2. Lönemedel vid system med marknadsmässig lön	80
E. Behov av personalförstärkning vid försöksverksamhet med marknadsmässig lön	83
F. Lagförslag	84
G. Anslagsfrågor m. m.	85
Kap. 10. Sammanfattning	89
Bilaga. Förslag till författningsändringar	97

Inhalts

Einleitung	1
Kap. 1. Einführung	10
Kap. 2. Systematische Einleitung	15
Kap. 3. Arbeitsmethoden	20
Kap. 4. Fortschritt	25
Kap. 5. Allgemeine Bestimmungen	30
Kap. 6. Umfang des Inhalts	35
Kap. 7. Systematische Einleitung	40
Kap. 8. Stoffliche Inhaltsbestimmungen	45
Kap. 9. Methodische Einleitung	50
Kap. 10. Zusammenfassung	55
Bilge	60

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Justitiedepartementet

Den 30 december 1955 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för justitiedepartementet att tillkalla högst åtta sakkunniga för att utreda frågan om effektivare åtgärder inom eftervård och annan kriminalvård i frihet.

Med stöd av bemyndigandet tillkallades den 21 februari 1956 såsom sakkunniga generaldirektören Gustav Vahlberg, vilken skulle såsom ordförande leda de sakkunnigas arbete, ledamoten av riksdagens andra kammare socialinspektören Brita Elmén, byråchefen Torsten Eriksson, numera lagbyråchefen Bengt Hult, byråchefen Olof Melén, ledamoten av riksdagens andra kammare förste kontoristen Sven Mellqvist, skyddskonsulenten Börje Nyblom och förbundsdirektören Eric Wahlberg. Åt Melén uppdrogs att jämväl vara sekreterare åt de sakkunniga.

Efter bemyndigande den 1 juni 1956 tillkallades den 5 samma månad ytterligare en sakkunnig, nämligen byråchefen Bertil Forssell.

De sakkunniga har antagit benämningen 1956 års eftervårdsutredning.

Att såsom experter biträda utredningen förordnades den 14 mars 1956 förste byråsekreteraren Carl-Henrik Ericsson, f. d. byrådirektören Sverker Groth, numera förste intendenten Sven Larsson och numera skyddskonsulenten Ragnar Persson samt den 5 juni 1956 psykologen Dick Blomberg. Sedan Larsson den 3 januari 1957 entledigats, förordnades den 15 samma månad byråchefen Albert Bergh såsom expert åt utredningen. Expertuppdrag har vidare givits den 13 september 1957 åt docenten Tore Dalenius och den 9 oktober 1957 åt fångvårdsassistenten Erik Lagheim.

För att tagas i beaktande vid utredningsuppdragets fullgörande har Kungl. Maj:t den 27 juni 1957 till utredningen överlämnat en av riksdagens revisorer i deras till 1957 års riksdag avgivna berättelse behandlad fråga om anstaltsnämnderna vid fångvårdsanstalterna.

I skrivelser till chefen för justitiedepartementet har förslag av utredningen framlagts den 27 oktober 1956 och den 17 juni 1957 angående anordnande på

försök av inackorderingshem för frigivna fångar m. fl. i Göteborg samt den 19 november 1956 angående upprättande av ett frigångshem inom östra anstaltsgruppen.

Med anledning av remisser har utredningen till Kungl. Maj:t avgivit utlåtanden

1—4) den 12 oktober 1956, den 8 november 1956, den 30 september 1957 och den 3 oktober 1958 över vissa anslagsäskanden av fångvårdsstyrelsen för budgetåren 1957/58—1959/60,

5) den 15 januari 1957 över riksdagens år 1956 församlade revisorers uttalande i fråga om anstaltsnämnderna vid fångvårdsanstalterna,

6) den 12 september 1957 över en inom justitiedepartementet upprättad P. M. om utvidgning av möjligheterna att av allmänna medel bereda ersättning för skador, som tillfogats genom brottslig gärning,

7) den 5 november 1957 över strafflagberedningens slutbetänkande »Skyddslag»,

8) den 28 februari 1958 över en av riksdagens justitieombudsman avlåtten skrivelse rörande domstols tillhandahållande åt skyddskonsulent m. fl. av viss personutredning,

9) den 30 januari 1959 över polisverksamhetsutredningens betänkande »Socialpolis och Kvinnlig polis»,

10) samma dag över en framställning från föreningen Skyddsvärnet i Stockholm angående statsbidrag för anordnande av inackorderingshem för frigivna fångar m. fl. samt

11) den 12 mars 1959 över en framställning från överbefälhavaren angående upplysning till militära myndigheter om ådömda straff m. m. beträffande personal, som beordras att fullgöra militärtjänst.

Vid besök i Oslo har representanter för utredningen studerat skyddsarbetets organisation i Norge m. m. Vidare har vissa ledamöter och experter i utredningen i studiesyfte besökt fångvårdsanstalterna å Långholmen och Härlanda samt i Vångdalen och Norrtälje.

I direktiven för utredningen anföres bl. a., att utredningens förslag må, om så visar sig lämpligt, avgivas successivt allteftersom utredningen framskrider. Utredningen har, efter framläggandet av förutnämnda förslag angående anordnande av inackorderingshem och frigångshem, av olika skäl funnit det mest angeläget att i första hand uppmärksamma frågorna om uppbyggnaden av systemet för avlöning av de på fångvårdsanstalt intagna och möjligheten att förbättra den till dem utgående ersättningen m. m. I utredningens arbete härmed har deltagit experterna Ericsson, Lagheim och Persson; visst samråd har även ägt rum med rikets fångvårdsdirektörer. Vidare har experten Groth för utredningens räkning verkställt en statistisk undersökning beträffande utskrivna fångars levnadsförhållanden. En till grund för förslag om anordnande av viss försöksverksamhet med marknadsmässig lön liggande förberedande undersökning har utförts under ledning av experten Lagheim; ex-

perten Dalenius har lämnat statistiskt biträde vid planeringen av denna undersökning.

I enlighet med vad nu sagts får utredningen härmed värdsamt överlämna ett första delbetänkande om fånges arbetsersättning.

Stockholm den 15 juni 1959.

Gust. Vahlberg

Brita Elmén

Torsten Eriksson

Bertil Forssell

Bengt Hult

Olof Melén

Sven Mellqvist

Börje Nyblom

Eric Wahlberg

Undertecknade, vilka såsom tillkallade experter deltagit i 1956 års eftervårdsutrednings handläggning av de i detta betänkande upptagna frågorna, förenar sig i dess förslag och uttalanden.

Stockholm som ovan.

C.-H. Ericsson

Erik Lagheim

Ragnar Persson

Personenstand der Frau an diesem Orte, welche die Person, welche die
diesbezügliche
I. enthält, nach und nach für den öffentlichen Gebrauch
ein förmlich befestigtes und längere Zeit bestehendes
St. Kolum den 15. Juni 1888.

Carl, F. Müller
Vater, F. Müller
Mutter, F. Müller
Carl, F. Müller
Carl, F. Müller
Carl, F. Müller

I. obenstehende Frau, welche die Person, welche die Person, welche die
Personenstand der Frau an diesem Orte, welche die Person, welche die
diesbezügliche
I. enthält, nach und nach für den öffentlichen Gebrauch
ein förmlich befestigtes und längere Zeit bestehendes
St. Kolum den 15. Juni 1888.

C. H. Ederer
Carl, F. Müller
Carl, F. Müller
Carl, F. Müller
Carl, F. Müller
Carl, F. Müller

Carl, F. Müller
Carl, F. Müller
Carl, F. Müller
Carl, F. Müller
Carl, F. Müller
Carl, F. Müller

Carl, F. Müller
Carl, F. Müller
Carl, F. Müller
Carl, F. Müller
Carl, F. Müller
Carl, F. Müller

Carl, F. Müller
Carl, F. Müller
Carl, F. Müller
Carl, F. Müller
Carl, F. Müller
Carl, F. Müller

KAPITEL 1

Inledning

Enligt de för utredningen givna direktiven, vilka återfinnes i statsrådsprotokollet över justitiedepartementsärenden den 30 december 1955, skall uppmärksamhet ägnas bl. a. åt frågorna om uppbyggnaden av systemet för avlöning av de på fångvårdsanstalt intagna och möjligheten att förbättra den till dem utgående ersättningen. Härom anföres följande.

Av stor betydelse vid frigivningen är den frigivnes ekonomiska förhållanden och hans möjligheter att erhålla bostad och arbete. Det är uppenbart att en anstaltsvistelse regelmässigt sätter den intagne i ekonomiska svårigheter och ofta omöjliggör för honom att fylla den försörjningsskyldighet och de övriga förpliktelser som kan åvila honom. Den som är intagen på fångvårdsanstalt erhåller arbetspremier enligt de detaljerade bestämmelser som finns härom. Vid uppbyggnaden av systemet med arbetspremier har i viss utsträckning eftersträvat att efterlikna normala ekonomiska förhållanden. Sålunda förekommer t. ex. ackordsprissättning för vissa arbeten. Genomgående är emellertid de premier som utgår synnerligen låga jämfört med den fria arbetsmarknadens avlöningar. En sådan omläggning att ersättning till de intagna genomgående skulle komma i nivå med den fria marknaden lär av flera skäl icke kunna genomföras. En viss förbättring av de intagnas ersättning torde dock vara möjlig och motiverad av utvecklingen på andra områden.

I samband med nu nämnda spörsmål har i direktiven även berörts frågan om den frigivnes utrustning m. m., varvid anförts:

Det ligger i sakens natur att den frigivne behöver pengar för att bekosta sitt och sin familjs uppehälle under tiden, till dess han kan påräkna en utbetalning av arbetsinkomst. Han måste vidare, då han lämnar anstalten, vara försedd med lämpliga kläder, och han kan, för att komma i gång med arbete, behöva arbetskläder m. m. I den mån den frigivne icke har sparade premieinkomster eller andra tillgångar, är det uppenbart att samhället i den ena eller andra formen måste lämna honom understöd i sådana hänseenden som nu angivits. För närvarande belastar dylika kostnader delvis fångvårdsanstaltens anslag till omkostnader och delvis ett särskilt anslag för understöd åt verksamhet för frigivna fångar m. fl. De regler som sålunda gäller för närvarande bör omprövas. Därvid bör också bestämmelserna om arbetspremier beaktas; reglerna för utrustningen av frigivna kan nämligen återverka på de intagnas arbetsvillighet och hushållning med sina premieinkomster. Systemet för utrustning och understöd åt frigivna bör vara sådant, att det medger en särskild individuell prövning av behovet och beaktar de krav som de frigivnas återanpassning i samhället ställer.

KAPITEL 2

Sysselsättningens roll i behandlingsarbetet

En av de grundläggande principerna för fångvården världen över är, att den dömda skall beredas lämplig sysselsättning under anstaltsvistelsen och att sysselsättningen, vid sidan av andra behandlingsåtgärder, skall ha till syfte att underlätta hans återinträde i samhällsgemenskapen. Denna som det kan förefalla tämligen självklara målsättning är dock av förhållandevis sent datum. Ännu långt in på 1700-talet dominerades brottslingsbehandlingen av hårda och hänsynslösa straffmetoder, framför allt kroppsstraff (dödsstraff, lemlästning, hudstrykning) och skamstraff (brännmärkning, kåkstående). I den mån sysselsättning förekom i samband med frihetsberövande straff, hade arbetet närmast ett straffskärpande syfte. Från denna tid härstammar den ännu gängse termen straffarbete, men denna hade då en helt annan innebörd än nu. Det var i verklig mening fråga om ett extra straff i form av ett tungt och enformigt slavarbete, ofta bedrivet under brutala och för den dömda förnedrande former.

Mot slutet av 1700-talet började en mera human syn på brottslingsbehandlingen göra sig gällande på olika håll i världen. Man hävdade, att straffet i stället för att verka avskräckande och nedbrytande på den dömda borde ha till syfte att förbättra honom och återuppbygga hans moral. Dessa grundtankar fick sin första praktiska tillämpning i kväkarstaten Pennsylvania i USA, där man i fängelset Eastern Penitentiary («Fängelset på Kårsbärskullen») fick en försöksanstalt, speciellt anpassad till den nya straffverkstälighetstanken. I denna anstalt hölls varje fånge innesluten i ensam cell under hela strafftiden. I anslutning till cellen fanns en arbetsvrå och en liten muromsluten promenadgård. Genom den fullständiga isoleringen från övriga fångar och genom ensamheten, avbruten endast av tjänstemännens rutinmässiga besök, skulle fången bringas till eftertanke, självrannsakan och moralisk förbättring.

Pennsylvaniasystemet vann föga framgång i USA, där det ansågs alltför humant och orealistiskt. I stället utbildades ett annat system, kallat auburn-systemet efter det år 1816 grundade fängelset i staden Auburn i staten New York. Detta system, som efterhand blev förhärskande i USA, byggde på den gamla avskräckningstanken. Fångarna skulle hållas i en järnhård disciplin. De fick visserligen arbeta i gemensamhet men var strängt förbjudna att därvid tala med varandra. Under arbetsfri tid hölls de isolerade i celler.

De nya idéerna uppmärksammades tidigt i Sverige och åstadkom under 1830-talet en livlig kriminalpolitisk debatt, vari bl. a. dåvarande kronprinsen (sedermera Oscar I) deltog med en skrift om straff och straffanstalter. Debatten ledde till att pennsylvaniasystemet lades till grund för den svenska straffverkställigheten. Under några årtionden omkring mitten av 1800-talet byggdes praktiskt taget hela fångvården om efter enmanscellsystemet, och de anstalter som då uppfördes har bildat kärnan i det svenska anstaltsväsendet ända fram till den allra senaste tiden.

Till en början hölls de intagna isolerade från varandra under hela strafftiden men tilläts arbeta i sina celler. Det arbete som kunde utföras i cellens begränsade utrymme måste dock helt naturligt vara av mycket enkelt slag. Det klassiska exemplet på cellarbete är drevredning. Att bostadshygienen måste bli lidande på kombinationen sovrum/arbetsrum är uppenbart. En annan allvarlig olägenhet var, att arbetet inte annat än i undantagsfall gav fången tillfälle att lära sig något yrke, på vilket han kunde försörja sig efter frigivningen. Den påtvingna och långvariga isoleringen medförde också allvarliga psykiska vådor.

De nämnda omständigheterna gjorde, att man så småningom nödgades begränsa tiden för cellvistelsen. Mot slutet av 1800-talet fixerades den till högst tre år men skars därefter ned steg för steg. År 1934 fastställdes celltiden till sex månader för äldre och tre månader för yngre fångar. År 1943 fick fångvårdsstyrelsen rätt att i enskilda fall medge arbetsgemenskap redan tidigare, och med 1945 års straffverkställighetslag avskaffades det obligatoriska ensamhetsstraffet helt och hållet. Förkortningen av celltiden medförde emellertid besvärliga sysselsättningsproblem. Flertalet av de gamla 1800-talsfängelserna hade mycket begränsade tomtutrymmen som inte medgav uppförande av verkstäder av tillräcklig storlek. En följd härav blev, att en betydande del av klientelet fick lov att sysselsättas med enkla arbeten i arbetsceller och olämpliga arbetslokaler. En lättnad i arbetssituationen inträdde dock i och med tillkomsten av 1945 års straffverkställighetslag, genom vilken möjlighet gavs att hänvisa en stor del av klientelet till öppen anstaltsvård på jordbruks- och grovarbetskolonier.

Kriminalvårdsproblemen är sedan länge föremål för uppmärksamhet inom Förenta Nationerna. Inom dess sekretariat finns en särskild sektion för frågor rörande samhällsskydd (Social Defence Section). Chef för denna sektion är professorn Manuel Lopez-Rey, tidigare bl. a. professor i straffrätt vid universitetet i Madrid. Sektionen har även uppmärksammat frågan om fångarbetet. Första gången denna behandlades inom FN:s ram var år 1949 vid ett expertmöte rörande förebyggande av brott och behandling av brottslingar. Frågan definierades då som »den roll fångarbetet spelar i fråga om utbildningen av den intagne, underhållet av hans anhöriga, anstaltens budget och samhällsekonomin».

Samma fråga upptogs efter omfattande förberedelser på FN:s första kongress (Genève 1955) angående förebyggande av brott och behandling av brottslingar. De deltagande nationernas representanter enades där om vissa normer rörande fångbehandlingen (Standard Minimum Rules), varvid i fråga om fångarbetet bl. a. följande fastslogs:

- 1:o) fångarbetet får inte ha karaktären av bestraffning;
- 2:o) fånge skall vara skyldig att arbeta i mån av sin förmåga;
- 3:o) lämpligt arbete skall tillhandahållas fånge i sådan omfattning, att han kan hållas väl sysselsatt under hela arbetsdagen;
- 4:o) arbetet skall såvitt möjligt vara av den art, att fånges utsikter att efter frigivningen förtjäna sitt uppehälle vidmakthålles eller förbättras;
- 5:o) yrkesutbildning skall beredas sådana fångar som kan tillgodogöra sig den, särskilt yngre fångar;
- 6:o) fånge skall inom rimliga gränser ha möjlighet att själv välja sysselsättning;
- 7:o) arbetsmetoderna skall så nära som möjligt ansluta sig till dem som tillämpas inom det fria näringslivet;
- 8:o) lönsamhetssynpunkter får inte ställas före behovet att ge fånge arbetsträning och utbildning;
- 9:o) fånge skall erhålla skälig betalning för sitt arbete;
- 10:o) fånge skall medges rätt att använda en del av arbetsinkomsten till inköp av artiklar för eget bruk eller till bidrag till sina anhöriga; en del av inkomsten skall sparas till frigivningen.

Medlemsstaterna rekommenderades antaga de uppställda reglerna.

Det bör framhållas, att dessa s. k. minimiregler i allt väsentligt tillämpas inom den svenska fångvården sedan lång tid tillbaka. För åtskilliga andra länder innebär emellertid kravet på sysselsättning av de intagna stora problem. Fångarnas rätt till arbete under anstaltsvistelsen har ofta varit föremål för diskussion. Bl. a. har frågan nyligen behandlats av Lopez-Rey i en artikel betitlad »Some Considerations on the Character and Organization of Prison Labour» (The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science, vol. 49, No 1, 1958). Då de synpunkter Lopez-Rey där gör sig till tolk för synes vara av stort allmänt intresse, vill utredningen lämna en kort redogörelse för dem.

Lopez-Rey framhåller i sin uppsats, att fånges rätt till arbete står i full överensstämmelse med artikel 23 i den av Förenta Nationerna antagna deklARATIONEN om de mänskliga rättigheterna. Enligt denna artikel har varje människa rätt till arbete och rätt till lika betalning för lika arbete. Dessa rättigheter sättes inte ur kraft därigenom att en person dömes till förlust av friheten, och de måste gälla, även om fången inte tidigare gjort bruk av rättigheterna. Om samhället straffar en person genom att beröva honom hans frihet, blir han visserligen ur stånd att utöva sin rätt att arbeta ute i samhället bland andra människor, men arbetsrätten som sådan från-

tages honom ej. Frågan om fångarbetskraftens konkurrens med den fria arbetskraften är, enligt Lopez-Rey, i enlighet härmed inte i första hand ett ekonomiskt problem utan snarare en fråga om mänskliga rättigheter. Man får inte glömma, att majoriteten av fångarna arbetade inom det fria näringslivet, innan de kom i fängelse. Det faktum att de dömts utesluter dem inte ur samhällsgemenskapen eller berövar dem rätten att konkurrera om arbetstillfällena. Deras tidigare konkurrens om arbetet i egenskap av fria arbetare har endast ersatts av deras konkurrens om arbetet i egenskap av fångar.

Ett erkännande av den intagnes rätt till sysselsättning leder till kravet, att myndigheterna skall tillhandahålla arbete i erforderlig omfattning.

Lopez-Rey hävdar vidare i sin artikel den tesen att arbetet, i fråga om majoriteten av de intagna, inte bör betraktas såsom ett led i det egentliga vårdarbetet. Flertalet av de intagna har, framhåller han, arbetat före intagningen och kanske arbetat bra. Det ligger en viss fara i att behandla alla dessa personer som om de vore i behov av särskild vård. De får givetvis finna sig i vissa inskränkningar i sin handlingsfrihet, så länge de befinner sig i fängelse, men de kan ställa krav på att få fundamentala mänskliga rättigheter, bl. a. rätten att arbeta, tillgodosedda. Ett ordnat arbete under anstaltsvistelsen kan, framhåller Lopez-Rey, i många fall vara nog för att återföra den intagne till ett normalt liv. Rehabiliteringen skulle då för en stor del av klientelet kunna ske utan vidlyftiga teoretiska spekulationer och till obetydliga kostnader.

Utredningen kan för sin del utan vidare godtaga den av Lopez-Rey hävdade principen om fånges rätt till arbete. Att en frihetsberövande dom inte får innebära, att den dömda frántas rätten till arbete, torde väl för övrigt numera i de flesta länder vara att betrakta såsom ett axiom. Den svenska straffverkställighetslagen innehåller klara bestämmelser i nämnda avseende.

Däremot kan Lopez-Rey's tes om att sysselsättningen inte bör utgöra ett led i det egentliga vårdarbetet ge anledning till diskussion. Om han därmed endast har velat ytterligare understryka, att sysselsättningen för de i fångvårdsanstalt intagna i första rummet är en rättighet finns intet att invända. Det är också riktigt, att man — även om den frigivnes anpassningssvårigheter kanske främst yttrar sig däri att han ej är i stånd att sköta ett arbete som ger honom tryggad utkomst — inte utan vidare kan dra den slutsatsen, att hans bristande anpassning endast beror på otillräcklig yrkeskunnighet eller ovana vid ordnat arbete, alltså på fel och brister som skulle kunna rättas till genom en lämplig arbetsträning under anstaltsvistelsen. En sådan uppfattning innebär en alltför stark förenkling av både anstaltsvårds- och eftervårdsproblemen. I den mån man över huvud taget kan tala om någon vård eller behandling av fångarna, är emellertid sysselsättningen under alla förhållanden ett mycket viktigt moment däri, och så kommer det helt säkert också att bli i fortsättningen.

Det torde med fog kunna antas, att de intagna i regel har att dras med personliga problem i betydligt större utsträckning än genomsnittsmedborgaren. Den påtvingna isoleringen från omvärlden och den starkt kringskurna handlingsfriheten på anstalten skapar lätt irritation. Händelser, som för en fri människa skulle te sig triviala och betydelslösa, kan inom anstalten få stora proportioner och ge upphov till svåra spänningar. Härtill kommer bekymren för de anhöriga och oron inför en ofta oviss framtid. Det är realistiskt att tro, att den intagne skulle kunna befria sig från sin oro och osäkerhet enbart genom att arbeta väl. Däremot är det uppenbart, att ett riktigt och välorganiserat arbete under lugna och ordnade arbetsförhållanden kan avsevärt bidra till att hålla honom i balans. I den konstlade värld, vari den dömde lever på anstalten, är arbetsplatsen det som minst skiljer sig från omvärlden, under förutsättning att arbetet bedrivs enligt samma principer som ute i det fria livet och att arbetsledarna är kunniga och erfarna personer med förmåga att handskas med människor. Den dömde kan bibringas arbetsvana och kanske ges yrkesutbildning. Han kan också av sin arbetsförtjänst spara till frigivningen och dessutom möjligen bidra till försörjningen av sin familj.

Enligt utredningens mening måste de olika faserna i anstaltsbehandlingen ses som en helhet, och någon anledning att bryta ut sysselsättningen ur behandlingsprogrammet finns inte. Den ordning som numera, efter införandet av den s. k. räjongplanen, skall tillämpas inom den svenska fångvården bygger på samarbete mellan företrädarna för de olika vårdområdena och synes kunna bilda grundvalen för ett gott vårdresultat. För varje nyintagen göres en s. k. behandlingsplanering, varvid den nykomne får tillfälle att samtala enskilt med bl. a. anstalts styresman, läkare, arbetsföreståndare och kurator. Under samtalen skall de olika tjänstemännen söka bilda sig ett omdöme om den intagne och hans problem. Snarast möjligt därefter tas hans ärende upp på ett behandlingskollegium, vid vilket de nämnda tjänstemännen och andra intresserade samt den intagne själv är närvarande. Vid kollegiet fastställs i samråd med den intagne en behandlingsplan under hänsynstagande till vad som framkommit under den förberedande utredningen. Planen innehåller bl. a. riktlinjer för hans sysselsättning. Varje behandlingsplan granskas på nytt var tredje månad och ändras därvid i mån av behov.

Av stor betydelse för behandlingsresultatet är hur den intagnes arbetsfria tid tillvaratas. De fångvårdsanstalter som numera uppföres är konstruerade enligt den s. k. lilla gruppens princip. Denna innebär, att bostadsavdelningarna göres förhållandevis små — för högst 20 intagna — och att den tjänstgörande tillsynspersonalen knytes till en bestämd bostadsavdelning för att bli i tillfälle att lära känna de enskilda intagna. Under den arbetsfria tiden bedrivs studieverksamhet — vanligen i form av studiecirklar i skiftande ämnen — samt sport och hobbybetonade sysselsättningar. Gruppterapi ingår

i behandlingsprogrammet, så långt resurserna medger. För mentalsjukvården finnes särskilda specialavdelningar. Kroppssjukvård och tandvård lämnas i den omfattning som är erforderlig etc.

Utredningen har genom denna antydning om olika vårdresurser velat understryka, att behandlingsarbetet måste betraktas som en helhet och att var och en av dess olika faser har sin givna betydelse. Det torde därvid inte råda någon tvekan om att en väl utvecklad och modern arbetsdrift, kombinerad med yrkesutbildning särskilt för det yngre klientelet och arbetsterapi för handikappade personer, är ett utomordentligt hjälpmedel i behandlingen och en nödvändig förutsättning för ett lyckat resultat.

KAPITEL 3

Arbetsdriftens organisation

Bestämmelserna angående de intagnas arbete återfinnes i 24, 52, 53, 58 och 65 §§ straffverkställighetslagen (SFS 1945: 872). Däri stadgas bl. a. att den intagne skall sysselsättas med lämpligt arbete, att han är skyldig att med flit och ordning utföra arbete som ålägges honom, att arbetet såvitt möjligt bör vara ägnat att bereda honom yrkesutbildning eller att eljest främja utsikterna för honom att försörja sig efter frigivningen samt att vid valet av arbete hänsyn bör tas till hans håg och fallenhet. Fångelsefånge, som arbetar i enrum, samt förvarad eller internerad må med styresmannens medgivande själv skaffa sig arbete. Till förberedande av frigivningen kan intagen medges att utföra arbete hos arbetsgivare utom anstalten.

Lagbestämmelserna om de intagnas sysselsättning måste vid den praktiska tillämpningen ges en tämligen vidsträckt tolkning, något som framhölls redan av strafflagberedningen i dess betänkande angående verkställigheten av frihetsstraff m. m. (SOU 1944: 50). Beredningen underströk däri vikten av att den intagne sattes att utföra ett verkligt arbete, som kunde sporra hans intresse och energi och ge honom arbetsvana. Om arbetet uppfyllde dessa krav, finge det anses vara av den karaktären, att det främjade utsikterna för den intagne att försörja sig efter frigivningen, även om han därvid ej skulle komma att ägna sig åt samma sysselsättning som under anstaltsvistelsen.

Svårigheterna att bereda de intagna lämplig sysselsättning är betydande bl. a. med hänsyn till klienteletts skiftande sammansättning. En stor del av de dömda har ingalunda utmärkt sig för goda arbetsprestationer före intagningen på anstalt. Många saknar helt yrkesutbildning och arbetsvana. En del är på grund av fysiska eller psykiska defekter att betrakta såsom endast partiellt arbetsföra. Andra åter har redan ett yrke eller en tryggad anställning att falla tillbaka på vid frigivningen och har kanske inte alls behov av vare sig yrkesutbildning eller arbetsträning.

Hur bör då sysselsättningsfrågan lösas, för att ett tillfredsställande resultat skall kunna nås? Vad först *ungdomsgruppen*, d. v. s. intagna i åldrarna upp till 22 år, beträffar torde det stå klart, att arbetet så långt möjligt bör vara inriktat på yrkesutbildning i någon form. De jämförelsevis korta strafftiderna medger emellertid i allmänhet ingen fullständig yrkesutbildning enligt gängse normer. Undervisningen får därför i regel ske i form av

kortare yrkeskurser inom bestämda yrkesområden. Med hjälp av korrespondensstudier kan utbildningsområdet vidgas.

Själva utbildningen omfattar dels praktiskt yrkesarbete och dels teoretisk undervisning. Den senare pågår i regel under 32 veckor per år, fördelade på en hösttermin och en vårtermin. Antalet teoritimmar per vecka varierar inom olika yrken men uppgår vanligen till tio, varav ungefär två är anslagna till allmänbildande ämnen. Under de veckor då teoriundervisning inte bedrivs, meddelas enbart praktisk undervisning i yrkesarbete. Teoritimmarna inräknas i arbetstiden.

Vid ungdomsanstalterna, d. v. s. de anstalter som är avsedda för dem som dömts till ungdomsfängelse, har yrkesundervisning av nyssnämnd art förekommit ända sedan ungdomsfängelseinstitutets tillkomst i slutet av 1930-talet. För ungdomar med tidsbestämt straff däremot har tills helt nyligen endast en undervisningsanstalt funnits att tillgå, nämligen anstalten i Västerås. Med år 1959 har den nybyggda anstalten i Mariefred tillkommit.

I fråga om det *vuxna klientelet* bedrivs för närvarande ingen yrkesutbildning i egentlig mening. Däremot lägges stor vikt vid arbetsträning. Som förut nämnts är det en vanlig företeelse, att intagna helt saknar vana vid och erfarenhet av ordnat arbete. Om de överhuvudtaget skall kunna få anställning vid frigivningen och ha utsikter att behålla den under så lång tid, att de hinner få fast fot på den nya arbetsplatsen och bli accepterade av omgivningen, är det av utomordentlig vikt, att de under anstaltsvistelsen kommer in i regelbundna och ordnade arbetsförhållanden. De måste få tillfälle att akklimatisera sig i en modern arbetsmiljö och vänja sig vid den arbetstakt som numera förekommer inom näringslivet. De måste också känna till den elementära arbetsrutinen och såvitt möjligt tillägna sig uthållighet i arbetet. Bristen på uthållighet är ett utmärkande drag hos många av de intagna. Sådana fall bör särskilt observeras av behandlingspersonalen på anstalten, och arbetsbyte bör inte medges, förrän behandlingskollegiet beretts tillfälle att ta ställning till frågan. Anstaltsledningen bör också sträva efter att hålla en bestämd arbetsdisciplin och att se till, att fastställda arbetstider iakttages.

Även om man vid behandlingsplaneringen så långt möjligt tar hänsyn till den intagnes eventuella fackkunskaper, torde man i allmänhet inte kunna räkna med att han kan placeras i ett arbete som han redan behärskar. För att den nykomne snabbt skall finna sig till rätta i arbetet och komma upp till en normal arbetsprestation, bör arbetsdriften inriktas på industriell serieproduktion, uppdelad på ett stort antal enkla arbetstempon. Härigenom uppnår man, att också mindre god arbetskraft kan ges en tämligen effektiv sysselsättning och arbetsträning liksom även att intagna med korta straff-tider kan beredas arbete. För att komma till sin rätt fordrar en dylik organisation i regel tämligen stora produktionsenheter. Anläggningskostnaderna

kan härigenom komma att bli ganska höga, men i gengäld torde man kunna räkna med lägre driftkostnader och ett bättre ekonomiskt utfall än i fråga om småverkstäder.

Utredningen vill i detta sammanhang inte underlåta att framhålla, att enligt dess mening även det vuxna klientelet borde ha åtminstone några möjligheter att deltaga i utbildningskurser av samma slag som inom ungdomsgruppen. Det finns dock åtskilliga intagna, särskilt i åldrarna under 30 år, som har både begåvningsmässiga förutsättningar och den ambition och mognad som kräves för studiearbete. Givetvis förekommer yrkesstudier redan nu i viss omfattning men mest i form av självstudier på fritid. Att med utsikt till framgång bedriva dylika självstudier under de pressande förhållanden som råder på de överbelagda anstalterna är svårt. Det händer tyvärr alltför ofta, att studierna rinner ut i sanden och att de intagna misslyckas i sina lofvärda ansträngningar att skapa sig en tryggad framtid. Sådana misslyckanden har en direkt skadlig inverkan på den intagne. Ibland beror misslyckandet på att han i sin iver och optimism tagit på sig en alltför omfattande studiebörd. Det finnes all anledning att taga vara på de studiebegåvade och de ambitiösa, men för att arbetet skall ge något resultat måste de få arbeta i lugn och ro under handledning av lärare och med ett näraliggande mål för ögonen. Utredningen vill uttala den förhoppningen, att möjligheter tillskapas såväl inom anstaltsgrupperna för vanligt fångförvar som inom kvinnogruppen och säkerhetsgruppen att meddela yrkesutbildning inom något eller några av de viktigare yrkesområdena, särskilt inom sådana där det inom det fria näringslivet råder stor efterfrågan på utbildad arbetskraft.

Kvinnogruppen intar en särställning inom anstaltsorganisationen såtillvida att den omfattar endast en sluten och en öppen anstalt (Växjö resp. Eleonora), på vilka samtliga kategorier kvinnliga intagna förvaras (straff- och fängelsefångar, förvarade, till ungdomsfängelse dömda m. fl.). Anstalterna är omoderna och har dåliga arbetsresurser. En ny kvinnoanstalt håller emellertid på att tillskapas i Frövi (Hinseberg). Denna får såväl slutna som öppna avdelningar och goda differentieringsmöjligheter. En verkstadsbyggnad kommer att uppföras, innehållande en sömnadsavdelning och ett tvätteri. Dessutom kommer de intagna att kunna sysselsättas med trädgårdsarbete och ekonomiarbete. Hemvårdskurser och arbetsterapi ingår även i sysselsättningsplanen.

Verkstadsdriften inom fångvården har sedan länge varit inriktad på industriproduktion, men de flesta av verkstäderna är tämligen små. Anledningen härtill är närmast den, att det av utrymmesskäl i regel inte varit möjligt att anordna stora verkstäder på de gamla fångvårdsanstalterna.

Trots att en avsevärd utbyggnad av verkstadsdriften ägt rum under senare tid, kan de intagna på dessa anstalter inte på långt när beredas industriarbete i den utsträckning som vore önskvärd. Ett betydande antal intagna måste därför fortfarande sysselsättas med diversearbete av allra enklaste slag (pås- och kuvertklistring, vikning av frisérkappor, montering av klädnypor m. m.).

Vid de nyuppförda anstalterna, exempelvis anstalterna i Norrtälje och Tidaholm, har arbetsdriften däremot redan från början fått bli det centrala. Dessa anstalter är »industrifängelser» med en modern fabrik som det dominerande inslaget och med behandlingen baserad på mottot »arbetet i centrum».

Den egentliga verkstadsdriften för såväl unga som äldre omfattar följande arbetsgrenar:

arbetsterapi,	plastarbete,
bilreparation,	radioreparation,
byggnadsarbete,	tryckeri,
konfektionsarbete,	träindustri,
läderarbete,	tvätteri.
mekanisk industri,	

Arbetsterapi infördes år 1947 på vissa sinnessjukavdelningar och visade sig mycket snabbt vara av stort värde för behandlingen. Tidigare hade huvudparten av patienterna saknat sysselsättning. Efterhand har arbetsterapi ordnats även inom andra avdelningar. Behovet av arbetsterapiverkstäder är dock ännu ingalunda täckt.

Bilreparation och *radioreparation* förekommer f. n. endast inom ungdomsgruppen.

Byggnadsarbete bedrivs såsom yrkesutbildning vid ungdomsanstalterna Roxtuna och Skenäs och dessutom för det vuxna klientelet såsom produktivt arbete med ett antal ambulerande arbetslag.

Skrädderi och sömnad var tidigare det mest omfattande yrket inom fångvården, säkerligen beroende därpå att sömnad lämpade sig synnerligen väl som cellarbete. *Konfektionsarbetet* har fortfarande en betydande omfattning — f. n. finnes 23 konfektionsverkstäder. Anledningen till att det bibehållits är bl. a. den, att maskinutrustningen är föga utrymmeskrävande och drar jämförelsevis låga kostnader.

Läderarbetets roll inom arbetsdriften är numera obetydlig. Skoreparationer förekommer endast vid en anstalt, sadelmakeri och liknande arbeten vid fyra anstalter.

Mekanisk industri har under det senaste decenniet fått en allt större omfattning inom fångvården. Vid tiden för straffverkställighetslagens ikraftträdande år 1946 fanns endast två verkstäder (Långholmen och Skenäs). Numera uppgår antalet till 22, i vilka sammanlagt över 500 intagna sysselsättes. Nämnas kan att den nybyggda anstalten i Tidaholm har utrustats med en mekanisk industri, där 105 intagna kan beredas arbete.

Plastarbete har helt nyligen tagits upp på sysselsättningsprogrammet. F. n. finnes tre plastverkstäder.

Tryckeri (jämte bokbinderi) har mycket liten omfattning. Det förekommer endast vid en anstalt (Långholmen).

Träindustrin, närmast i form av möbelsnickeri, har gamla anor inom fångvården. Den är f. n. den största arbetsgrenen inom verkstadsdriften, representerad på 22 anstalter och omfattande sammanlagt mera än 600 platser. Utvecklingen går även här mot större verkstäder och serietillverkning av enklare snickeriprodukter. De två senaste tillskotten är industrierna vid de nyinrättade anstalterna i Ulriksfors och Norrtälje, den första med sysselsättning för 70 intagna och avsedd för framställning av monteringsfärdiga baracker, den andra avsedd för 105 intagna, som skall sysselsättas med serietillverkning av enklare kontorsmöbler och snickeriinredningar.

Tvätteri slutligen bedrivs f. n. vid fyra anstalter, men samtliga tvättanläggningar är små och relativt omoderna. Denna arbetsgren synes vara väl lämpad just för fångvården och borde ges en betydligt större omfattning i framtiden. Härför talar bl. a. erfarenheterna från Hallanstalten, där fångvårdens bäst utrustade tvättanläggning finnes. Arbetet är lättlärt, och den jämna arbetstillgången är till fördel för ordningen och arbetsintensiteten. Av ännu större betydelse är dock, att det visat sig lätt att bereda goda anställningar inom tvätterifacket åt utskrivna som under anstaltsvistelsen sysslat med tvätteri.

Jordbruksdriften omfattar förutom egentligt *jordbruksarbete* även *trädgårdsarbete* samt *skogs- och vägarbete*, varjämte *betongvaruarbete* hänföres hit. Öppen anstaltsvård har förekommit ända sedan 1920-talet, ehuru till en början i blygsam skala. Straffverkställighetsreformen i mitten av 1940-talet gav den öppna vården ett betydande utrymme, och ett stort antal öppna anstalter har därefter inrättats, främst jordbruks- och grovarbetskolonier med ett platsantal av i regel 30—50. Under de senaste åren har flera av dessa anstalter utrustats med verkstäder för bl. a. mekaniskt arbete och träarbete. Den dominerande arbetsgrenen på de öppna anstalterna är dock fortfarande skogs- och vägarbete. I mån av arbetstillgång skickas sedan några år skogsarbetslag ut även från åtskilliga slutna anstalter. Systemet har fallit väl ut, och rymningarna från arbetsplatserna har varit få. Vid slutna anstalter,

där verkstadsdriften ännu inte är tillräckligt utbyggd, innebär möjligheten att dirigera intagna till grovarbete utanför anstaltens slutna område en stor lättnad för anstaltsledningen.

Ekonomiarbetet, d. v. s. handräkningsarbeten för anstaltens eget behov, utgör om det organiseras på rätt sätt en god arbetstillgång. De varierande arbetsuppgifterna ger möjligheter att placera personer med specialutbildning i en för dem lämpad sysselsättning. Vid anstalter för yngre klientel breddas yrkesdifferentieringen avsevärt, om ekonomiarbetet tas med i utbildningsprogrammet.

I efterföljande sammanställning lämnas en översikt över beläggningskapaciteten och sysselsättningsmöjligheterna vid de olika anstalterna. Det bör framhållas, att platsuppgifterna under gruppen övrigt arbete (kol. 15), som omfattar såväl ekonomiarbete som diversearbete, sammanhänger med den aktuella tillgången på diversearbeten och att siffrorna följaktligen är osäkra.

Anstalt	Beläggning		Sysselsättning		Övrigt arbete
	1940	1941	1940	1941	
1	100	100	100	100	100
2	100	100	100	100	100
3	100	100	100	100	100
4	100	100	100	100	100
5	100	100	100	100	100
6	100	100	100	100	100
7	100	100	100	100	100
8	100	100	100	100	100
9	100	100	100	100	100
10	100	100	100	100	100
11	100	100	100	100	100
12	100	100	100	100	100
13	100	100	100	100	100
14	100	100	100	100	100
15	100	100	100	100	100
16	100	100	100	100	100
17	100	100	100	100	100
18	100	100	100	100	100
19	100	100	100	100	100
20	100	100	100	100	100
21	100	100	100	100	100
22	100	100	100	100	100
23	100	100	100	100	100
24	100	100	100	100	100
25	100	100	100	100	100
26	100	100	100	100	100
27	100	100	100	100	100
28	100	100	100	100	100
29	100	100	100	100	100
30	100	100	100	100	100
31	100	100	100	100	100
32	100	100	100	100	100
33	100	100	100	100	100
34	100	100	100	100	100
35	100	100	100	100	100
36	100	100	100	100	100
37	100	100	100	100	100
38	100	100	100	100	100
39	100	100	100	100	100
40	100	100	100	100	100
41	100	100	100	100	100
42	100	100	100	100	100
43	100	100	100	100	100
44	100	100	100	100	100
45	100	100	100	100	100
46	100	100	100	100	100
47	100	100	100	100	100
48	100	100	100	100	100
49	100	100	100	100	100
50	100	100	100	100	100
51	100	100	100	100	100
52	100	100	100	100	100
53	100	100	100	100	100
54	100	100	100	100	100
55	100	100	100	100	100
56	100	100	100	100	100
57	100	100	100	100	100
58	100	100	100	100	100
59	100	100	100	100	100
60	100	100	100	100	100
61	100	100	100	100	100
62	100	100	100	100	100
63	100	100	100	100	100
64	100	100	100	100	100
65	100	100	100	100	100
66	100	100	100	100	100
67	100	100	100	100	100
68	100	100	100	100	100
69	100	100	100	100	100
70	100	100	100	100	100
71	100	100	100	100	100
72	100	100	100	100	100
73	100	100	100	100	100
74	100	100	100	100	100
75	100	100	100	100	100
76	100	100	100	100	100
77	100	100	100	100	100
78	100	100	100	100	100
79	100	100	100	100	100
80	100	100	100	100	100
81	100	100	100	100	100
82	100	100	100	100	100
83	100	100	100	100	100
84	100	100	100	100	100
85	100	100	100	100	100
86	100	100	100	100	100
87	100	100	100	100	100
88	100	100	100	100	100
89	100	100	100	100	100
90	100	100	100	100	100
91	100	100	100	100	100
92	100	100	100	100	100
93	100	100	100	100	100
94	100	100	100	100	100
95	100	100	100	100	100
96	100	100	100	100	100
97	100	100	100	100	100
98	100	100	100	100	100
99	100	100	100	100	100
100	100	100	100	100	100

Sammanställning över beläggnings- och sysselsättningskapacitet vid fångvårdsanstalterna (avser förhållandena den 1 april 1959)

Anstalt	Beläggningskapacitet (= anstaltens nominella platsantal)	Sysselsättningskapacitet (= antal arbetsplatser)														
		Arbetsterapi	Betongvaruarbete	Bilreparation	Byggnadsarbete	Jordbruks-, skogs-, trädgårds- och vägarbete	Konfektionsarbete	Läderarbete	Mekanisk industri	Plastarbete	Radioreparation	Tryckeri	Träindustri	Tvätteri	Övrigt arbete (diversearbete och ekonomiarbete).	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Norra anstaltsgruppen																
<i>Slutna anstalter</i>																
Härnösand (centralanst.)	125	20					10						40	10		45
Falun	38					9			20							9
Haparanda	13															13
Luleå	21							10								11
Umeå	22						14									8
Östersund	21					9										12
Summa	240	20				18	24	10	20				40	10		98
<i>Öppna anstalter</i>																
Haparanda (öppen avd.)	20					18										2
Gröttingen	30					25										5
Rommersnäs	30					25										5
Sandsjön	30					25										5
Sörbyn	38					23							10			5
Ulriksfors ¹	132					40							70			22
Älgerget	30					25										5
Summa	310					181								80		49
Östra anstaltsgruppen																
<i>Slutna anstalter</i>																
Långholmen (centralanst.)	603	50					20	10	50				36	60		377
Linköping	70						40							20		10
Norrtälje	150	10					20							105		15
Svartsjö	49					20			20							9
Visby	20															20
Örebro	55					9	28	10								8
Summa	947	60				29	108	20	70				36	185		439
<i>Öppna anstalter</i>																
Bogesund	53					45										8
Bondängen	30					25										5
Bredsjönäs	30					25										5
Hinseberg	50					45										5
Hyttan	24								20							4

¹ Ulriksfors är liksom Hälsingborg en anstalt av halvöppen karaktär.

Anstalt	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Högskogen	30					25									5
Johannesberg	30					25									5
Kungsgården	50					45									5
Långviken	30					25									5
Lärbro	116					20	40								56
Nackahemmet (frigångsanst.)	8														8
Oppeby	24						20								4
Svartsjö (öppen avd.)	18					15									3
Vängdalen	50					15			30						5
Åby	26					22									4
Summa	569					332	60		50						127
Västra anstaltsgruppen															
<i>Slutna anstalter</i>															
Härlanda (centralanst.)	175	25							20				30	15	85
Jönköping	39						30								9
Mariestad	75					55							10		10
Skogome	104														104
Tidaholm	150	10					20		105						15
Vänersborg	63					9	40								14
Summa	606	35				64	90		125				40	15	237
<i>Öppna anstalter</i>															
Gustavsström	50					45									5
Lingatan	30					15		10							5
Lockerud	16					14									2
Mäshult	35					20			10						5
Ollestad	40					15							20		5
Rödjan	18						16								2
Skåltjärnshyttan	30					25									5
Smälteryd	50					25							20		5
Tenhult	30					25									5
Torhult	30					25									5
Summa	329					209	16	10	10				40		44
Södra anstaltsgruppen															
<i>Slutna anstalter</i>															
Malmö (centralanst.)	188	25					40		30				45		48
Halmstad	27						15								12
Hälsingborg	170					30	80								60
Karlskrona	47	10				9									28
Kristianstad	52								20	20					12
Summa	484	35				39	135		50	20			45		160
<i>Öppna anstalter</i>															
Rönås	35	15				10									10
Singeshult	33					18							10		5
Skogsgård	55		20			30									5
Tygelsjö	40					10							20		10
Tönnersjöheden	30					25									5
Ödevata	40					25			10						5
Summa	233	15	20			118			10				30		40

Anstalt	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Kvinngruppen															
<i>Slutna anstalt</i>															
Växjö.....	82						30							5	47
<i>Öppen anstalt</i>															
Eleonora.....	10						8								2
Säkerhetsgruppen															
<i>Slutna anstalter</i>															
Hall (centralanst.).....	138	30				10							60	15	23
Gävle.....	50						15						20		15
Hudiksvall.....	26						20								6
Kalmar.....	66							20	25						21
Karlstad.....	63						20		15						28
Norrköping.....	93						35							8	50
Västervik.....	45	10					20								15
Summa	481	40				10	110	20	40				80	23	158
<i>Öppna anstalter</i>															
Hall (öppen avd.)	48					40									8
Orretorp.....	30					9			16						5
Sjödoda.....	15					8							5		2
Summa	93					57			16				5		15
Ungdomsgruppen															
<i>A-sektionen</i>															
(uf-klientel)															
<i>Slutna anstalter</i>															
Hällby.....	82								30	10	10		20		12
Nyköping.....	32								10				10		12
Roxtuna.....	55	14		10	10	5			10						6
Uppsala.....	48	8				8			16				10		6
Ystad.....	38					8	8		16						6
Summa	255	22		10	10	21	8		82	10	10		40		42
<i>Öppna anstalter</i>															
Skenäs (centralanst.) med Aspliden.....	91			12	12	30			12						25
Björkahemmet (frigångsanst.)	10														10
Herrestad.....	18												15		3
Hildero (frigångsanst.)...	15														15
Hällby (öppen avd.).....	10														10
Roxtuna (öppen avd.).....	9														9
Summa	153			12	12	30			12				15		72
<i>B-sektionen</i>															
(till tidsbestämt straff dömda)															
<i>Slutna anstalter</i>															
Mariefred.....	82								30	10	10		20		12
Västerås.....	44								22				8		14
Summa	126								52	10	10		28		26

Anstalt	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Öppen anstalt Mariefred (öppen avd.)..	10														10
Anstalt utanför gruppindelningen Håga sjukhus ..	70	30				10									30

Sammandrag

Arbetsgrenar	Antal arbetsplatser		
	Slutna anstalter	Öppna anstalter	Summa
Arbetsterapi.....	242	15	257
Betongvaruarbete.....	—	20	20
Bilreparation.....	10	12	22
Byggnadsarbete.....	10	12	22
Jordbruks-, skogs-, trädgårds- och väg- arbete.....	191	927	1 118
Konfektionsarbete.....	505	84	589
Läderarbete.....	50	10	60
Mekanisk industri.....	439	98	537
Plastarbete.....	40	—	40
Radioreparation.....	20	—	20
Tryckeri.....	36	—	36
Träindustri.....	458	170	628
Tvätteri.....	53	—	53
Övrigt arbete (diversearbete och ekono- miarbete).....	1 237	359	1 596
Summa	3 291	1 707	4 998

Den centrala förvaltningen av arbetsdriften omhänderhas inom fångvårdsstyrelsen av arbetsbyrån. Dess arbetsuppgifter är i huvudsak

- a) att leda och övervaka organisationen av arbetsdriften samt att utöva tillsyn och kontroll över arbeten och arbetsförhållanden vid de olika anstalterna,
- b) att upprätta stater för anstalternas arbetsdrift,
- c) att träffa avtal om beställningar hos fångvärderna av artiklar och arbeten,
- d) att upphandla utrustning och materialier för arbetsdriftens behov.

Inom var och en av anstaltsgrupperna för manligt klientel svarar en ingenjör för arbetsdriften inom gruppen. Han är tillika arbetsföreståndare på centralanstalten. Vid Långholmsanstalten och vid de största sidoanstalterna finns dessutom en arbetsassistent. Den direkta ledningen av arbetet utövas av yrkesmästare (vid anstalter inom ungdomsgruppen yrkeslärare), arbetsterapeuter och förmän för jordbruks-, trädgårds- och skogsarbete m. m.

Arbetsledarens huvudsakliga arbetsuppgift är att meddela instruktion och undervisning åt de intagna. Förutom de administrativa göromål (kalkylation, arbetspremieuträkning m. m.) som i regel är förknippade med tjänsten har arbetsledaren även att ansvara för säkerheten, ordningen och disciplinen på arbetsplatsen. Särskild bevakningspersonal för verkstäderna förekommer ej. Arbetsledaren har en ömtålig och ansvarsfull uppgift. Det är angeläget, att arbetsledarkåren består av dugliga och erfarna personer med förmåga att hålla god arbetsdisciplin och att få arbetet att löpa smidigt och friktionsfritt.

Av stor betydelse är att själva arbetsmiljön blir stimulerande. Ljusa, välplanerade lokaler, en modern utrustning och moderna arbetsmetoder verkar trivselskapande, bidrar till att göra arbetet lustbetonat för den intagne och inger honom en känsla av att hans arbetskraft värdesättes. Arbetsledaren har rätt att fordra, att de yttre betingelserna finnes för en effektiv arbetsdrift. Detta är en förutsättning för att han skall ha utsikter att lyckas i sin dubbla uppgift, att fostra de intagna till goda arbetare och att åstadkomma ett gott produktionsresultat.

Avvägningen mellan vårdmässiga och driftekniska synpunkter är en uppgift som kräver varsamhet och gott omdöme. Även om driftekniska synpunkter inte får dominera vid utformningen av arbetsdriften på en anstalt, kan man aldrig undvika att ta hänsyn till dem. Ett oavvisligt krav är nämligen, att de produkter som tillverkas blir av sådan kvalitet, att de kan avyttras i konkurrens med liknande produkter från den privata marknaden. I annat fall uppstår mycket snart stagnation inom produktionen med ty åtföljande arbetslöshet på anstalterna.

Att konkurrens föreligger med det fria näringslivet, när fångvården uppträder såsom säljare, är självklart. Detta gäller, vare sig försäljningen sker till statliga och kommunala myndigheter eller till privata företag. Om samhället emellertid erkänner fångens rätt till arbete, torde någon berättigad invändning mot konkurrensen inte kunna göras, så länge fångvården tillämpar den allmänna marknadens priser. Skulle fångvården däremot sälja till lägre priser än den allmänna marknadens av den anledningen att fångvårdens lönekostnader är lägre än de privata företagens, kunde med skäl anmärkningar riktas häremot.

En av de väsentliga punkterna på fångvårdens behandlingsprogram är, såsom förut framhållits, nödvändigheten att hålla full sysselsättning på anstalterna. I detta avseende intar den svenska fångvården en särställning. Efter förslag av 1951 års fångvårdsutredning har fångvårdens arbetsdrift utbyggts i avsevärd omfattning, vilket medfört förbättrade sysselsättningsmöjligheter. Det torde, om man medräknar korttidsklientelet, inte finnas något annat land som kan uppvisa ett tillnärmelsevis så högt procenttal sysselsatta intagna som vårt land. Det bör dock härvidlag hållas i minnet, att

en del av arbetsuppgifterna på de äldre anstalterna fortfarande är av mindre god beskaffenhet.

Att sysselsättningen kunnat hållas på en hög nivå har givetvis också nära samband med den goda konjunktur som rått under en följd av år. Några arbetsanskaffningsproblem har egentligen inte existerat inom fångvården. Härtill har också bidragit den omständigheten, att fångvården har viss prioritet till statliga beställningar. Verkstäderna arbetar till övervägande del för staten, under det att exempelvis skogsarbetet numera huvudsakligen utföres för privata beställare.

Formellt sett torde det inte finnas några hinder för fångvården att utnyttja sin prioritetsrätt till statsarbeten även under tider med dålig arbetstillgång inom den privata sektorn. Ett hävdande av prioritetsrätten under sådana tider skulle dock sannolikt motverka strävandet att söka infoga fångarbetet i det samhällliga arbetslivet. Det är av betydelse, att fångvården söker vinna förståelse för den synpunkten, att fångarbetet inte skall ses som en isolerad företeelse, som en konkurrent till det övriga näringslivet. Arbetsdriften bör i stället betraktas som ett organ, vars främsta uppgift är att träna och utbilda de intagna på ett sådant sätt, att övergången till civilt arbete vid frigivningen kan ske utan svårighet.

Om man sålunda vill se fångarbetet som en integrerande del av det samhällliga arbetslivet, måste följderna bli, att fångvårdens arbetsdrift får finna sig i driftinskränkningar, om sådana blir nödvändiga inom näringslivet i övrigt. Ingenting talar dock för att fångvården skall drabbas hårdare än andra arbetsområden. Kan de intagna på grund av arbetsbrist, orsakad av en konjunkturavmattning, inte beredas sysselsättning i vanlig ordning, får man tillgripa utbildnings- och omskolningskurser på samma sätt som sker ute i samhället i en liknande situation. För ändamålet bör en beredskapsplan finnas utarbetad. I denna bör angivas i vilken ordning den ordinarie arbetsdriften skall kunna ersättas med beredskapskurser samt vilka av verkstäderna som under alla förhållanden skall förses med arbete i normal omfattning.

KAPITEL 4

Driftekonomi

Inkomsterna av arbetsdriften upptages i riksstaten under inkomstiteln »Inkomster vid fångvården» och redovisas i fångvårdsstyrelsens räkenskaper på undertiteln »Överskott av särskilda rörelsegrenar: Jordbruksdriften resp. Verkstadsdriften». Specialstater för rörelsegrenarna fastställas av Kungl. Maj:t på grundval av beräkningar av fångvårdsstyrelsen och riksräkenskapsverket. För budgetåren 1956/57—1958/59 har följande stater fastställts.

	Budgetår		
	1956/57 kr.	1957/58 kr.	1958/59 kr.
<i>Inkomster och utgifter av jordbruksdriften</i>			
<i>Inkomster</i>	2 300 000	2 800 000	2 950 000
<i>Utgifter</i> (härav till inköp och underhåll av inventarier högst 425 000 kronor under 1956/57 och <i>högst</i> 475 000 kronor under 1957/58 resp. 1958/59)	2 000 000	2 400 000	2 485 000
Överskott	300 000	400 000	465 000
Summa	2 300 000	2 800 000	2 950 000
<i>Inkomster och utgifter av verkstadsdriften</i>			
<i>Inkomster</i>			
För utförda arbeten m. m.	12 250 000	15 750 000	16 500 000
<i>Utgifter</i>			
Arbetspremier, <i>förslagsvis</i>	1 800 000	1 850 000	1 900 000
Inköp och underhåll av maskiner, verktyg m. m., <i>högst</i>	300 000	350 000	500 000
Materialier, <i>förslagsvis</i>	8 650 000	12 000 000	12 410 000
Överskott	1 500 000	1 550 000	1 690 000
Summa	12 250 000	15 750 000	16 500 000

I samband med fastställandet av specialstaterna föreskriver Kungl. Maj:t, att lagerhållningen inom verkstadsdriften inte må utan Kungl. Maj:ts särskilda medgivande omfatta varor överstigande ett visst angivet värde (för vart och ett av de ovannämnda budgetåren 4,5 miljoner kronor), varvid de ursprungliga anskaffningskostnaderna skall gälla som norm för lagervärderingen.

Överskottet av rörelsegrenarna utgöres, såsom av specialstaterna framgår, av skillnaden mellan inkomster och utgifter. Hänsyn tas sålunda inte till lagervärdesförändringar under redovisningsperioden.

På utgiftssidan redovisas kostnader för arbetspremier, underhåll och ersättningsanskaffning av maskinutrustning, inköp och underhåll av verktyg

och liknande artiklar samt förbrukade materialier. I fråga om jordbruksdriften belastas driftkontot dessutom med avlöningar till viss personal (åtta arbetare i statens tjänst och vissa tillfälligt anställda, arvodesavlönade för- män för skogsarbete o. d.); flertalet av jordbrukspersonalen avlönas dock från fångvårdsanstalternas avlöningsanslag. Jordbruksdriften belastas också med kostnaderna för underhåll av jordbrukets ekonomibyggnader. På verkstadsdriftens driftkonto förekommer varken personalkostnader eller lokal- kostnader.

Av det sagda framgår att de beräknade och redovisade rörelseöverskotten inte bör betraktas såsom driftresultat i företagsekonomisk mening.

Utfallet av arbetsdriften under budgetåren 1956/57 och 1957/58 var följande:

	1956/57 kr.	1957/58 kr.
Överskott av jordbruksdriften.....	898 536	866 122
» » verkstadsdriften.....	1 615 169	1 672 176
	<u>2 513 705</u>	<u>2 538 298</u>

De för dessa budgetår i specialstaterna beräknade överskotten överskreds sålunda med följande belopp:

	1956/57 kr.	1957/58 kr.
Inom jordbruksdriften.....	598 536	466 122
» verkstadsdriften.....	115 169	122 176

eller för båda rörelsegrenarna tillhopa med cirka 713 000 kronor för budget- året 1956/57 och med cirka 588 000 kronor för budgetåret 1957/58.

Av posterna på utgiftssidan tilldrar sig i detta sammanhang arbetspremie- posten det största intresset.

Utgifterna för arbetspremier uppgick under budgetåret 1957/58 i avrun- dat tal till 1 890 000 kronor inom verkstadsdriften och 1 150 000 kronor inom jordbruksdriften eller sammanlagt 3 040 000 kronor. Medelpremiein- komsten har sedan mitten av 1940-talet undergått en successiv och tämligen stark stegring. För budgetåret 1945/46 redovisades för verkstadsdriften en medelpremie av 67 öre per dag. Som följd av ett uttalande av strafflagbered- ningen i dess tidigare omnämnda betänkande angående verkställigheten av frihetsstraff m. m. genomfördes en allmän premiehöjning fr. o. m. den 1 juli 1946. Denna höjning hade till resultat, att medelpremien inom verkstads- driften steg till kronor 1: 09 per dag under budgetåret 1946/47. Utvecklingen under den därefter följande 10-årsperioden framgår av nedanstående upp- ställning.

Budgetår	Arbetspremie per dag inom verkstadsdriften kr.
1947/48.....	1: 55
1948/49.....	1: 68
1949/50.....	1: 77
1950/51.....	2: 06
1951/52.....	2: 71
1952/53.....	2: 95
1953/54.....	3: 22
1954/55.....	3: 50
1955/56.....	3: 91
1956/57.....	4: 01

Inom jordbruksdriften har en liknande utveckling ägt rum, ehuru stegringen där varit ännu starkare än i fråga om verkstadsdriften. För budgetåret 1947/48 redovisades sålunda inom jordbruksdriften en medelpremie av kronor 1: 39 per dag och för budgetåret 1956/57 en medelpremie av kronor 4: 75 per dag.

I fråga om ekonomiarbete kan någon medelpremie inte angivas.

I syfte att erhålla en något fullständigare bild av arbetspremieinkomsterna än vad de anförda genomsnittssiffrorna ger har utredningen låtit verkställa två stickprovsundersökningar över arbetspremier inom såväl arbetsdrift som ekonomiarbete. Den ena undersökningen avsåg 4-veckorsperioden den 3—30 mars 1957 och den andra 4-veckorsperioden den 1—28 februari 1959.

I efterföljande tabeller redovisas resultaten av stickprovsundersökningarna.

Tabell 1. Arbetstimmar och arbetspremier inom verkstadsdriften

Anstaltsgrupp	Ackordspremier			Tidpremier			Totalt		
	Antal arbetstimmar	Utbetalade premier		Antal arbetstimmar	Utbetalade premier		Antal arbetstimmar	Utbetalade premier	
		totalt kr	per tim. öre		totalt kr	per tim. öre		kr	per tim. öre
<i>A. Tiden den 3—30 mars 1957</i>									
Norra gr.	26 016	11 124	43	1 110	401	36	27 126	11 525	42
Östra gr.	60 557	27 978	46	20 800	8 477	41	81 357	36 455	45
Västra gr.	36 505	17 611	48	17 923	7 503	42	54 428	25 114	46
Södra gr.	40 233	18 274	45	13 604	5 854	43	53 837	24 128	45
Säkerhetsgr. (med Håga) ...	29 838	24 307	81	5 323	2 590	49	35 161	26 897	76
Ungdomsgr.	4 782	3 236	68	20 319	7 609	37	25 101	10 845	43
Kvinnogr.	5 312	2 247	42	2 784	834	30	8 096	3 081	38
Summa	203 243	104 777		81 863	33 268		285 106	138 045	
Medelpremie			52			41			48
<i>B. Tiden den 1—28 februari 1959</i>									
Norra gr.	39 024	17 064	44	8 598	2 333	27	47 622	19 397	41
Östra gr.	56 953	27 284	48	28 970	12 492	43	85 923	39 776	46
Västra gr.	44 443	23 321	52	22 810	9 904	43	67 253	33 225	49
Södra gr.	43 570	22 225	51	25 903	9 974	39	69 473	32 199	46
Säkerhetsgr. (m. Håga)	39 136	32 311	83	5 565	3 078	55	44 701	35 389	79
Ungdomsgr.	1 726	649	38	33 867	15 394	45	35 593	16 043	45
Kvinnogr.	7 568	2 249	30	3 440	1 229	36	11 008	3 478	32
Summa	232 420	125 103		129 153	54 404		361 573	179 507	
Medelpremie			54			42			50

Tabell 2. Arbetstimmar och arbetspremier inom jordbruksdriften

Anstaltsgrupp	Ackordspremier			Tidpremier			Totalt		
	Antal arbets- timmar	Utbetalade premier		Antal arbets- timmar	Utbetalade premier		Antal arbets- timmar	Utbetalade premier	
		totalt kr	per tim. öre		totalt kr	per tim. öre		kr	per tim. öre
<i>A. Tiden den 3—30 mars 1957</i>									
Norra gr.	30 445	24 807	81	885	432	49	31 330	25 239	81
Östra gr.	58 208	32 088	55	18 698	6 572	35	76 906	38 660	50
Västra gr.	32 626	14 621	45	6 234	2 316	37	38 860	16 937	44
Södra gr.	33 808	17 445	52	2 725	908	33	36 533	18 353	50
Säkerhetsgr. (m. Håga)	3 528	2 566	73	6 212	5 010	81	9 740	7 576	78
Ungdomsgr.	109	58	53	5 623	2 170	39	5 732	2 228	39
Kvinnogr.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	158 724	91 585		40 377	17 408		199 101	108 993	
Medelpremie			58			43			55
<i>B. Tiden den 1—28 februari 1959</i>									
Norra gr.	33 353	17 745	53	545	210	39	33 898	17 955	53
Östra gr.	46 938	19 520	42	17 895	7 136	40	64 833	26 656	41
Västra gr.	30 122	13 893	46	23 309	11 648	50	53 431	25 541	48
Södra gr.	30 361	18 660	61	2 654	1 119	42	33 015	19 779	60
Säkerhetsgr. (m. Håga)	2 472	2 457	99	3 940	2 809	71	6 412	5 266	82
Ungdomsgr.	—	—	—	6 957	2 580	37	6 957	2 580	37
Kvinnogr.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	143 246	72 275		55 300	25 502		198 546	97 777	
Medelpremie			50			46			49

Tabell 3. Arbetstimmar och arbetspremier inom ekonomiarbetet

Anstaltsgrupp	Ackordspremier			Tidpremier			Totalt		
	Antal arbets- timmar	Utbetalade premier		Antal arbets- timmar	Utbetalade premier		Antal arbets- timmar	Utbetalade premier	
		totalt kr	per tim. öre		totalt kr	per tim. öre		kr	per tim. öre
<i>A. Tiden den 3—30 mars 1957</i>									
Norra gr.	874	280	32	19 555	5 996	31	20 429	6 276	31
Östra gr.	1 728	898	52	41 521	15 021	36	43 249	15 919	37
Västra gr.	4 216	1 757	42	16 568	5 157	31	20 784	6 914	33
Södra gr.	11 695	3 576	31	9 381	2 593	28	21 076	6 169	25
Säkerhetsgr. (m. Håga)	2 133	1 304	61	21 927	9 318	42	24 060	106 22	44
Ungdomsgr.	79	60	76	10 773	3 827	36	10 852	3 887	36
Kvinnogr.	—	—	—	4 032	1 069	27	4 032	1 069	27
Summa	20 725	7 875		123 757	42 981		144 482	50 856	
Medelpremie			38			35			35
<i>B. Tiden den 1—28 februari 1959</i>									
Norra gr.	2 568	1 075	42	24 123	8 647	36	26 691	9 722	36
Östra gr.	863	344	40	52 872	20 630	39	53 735	20 974	39
Västra gr.	348	192	55	27 612	10 022	36	27 960	10 214	37
Södra gr.	1 691	910	54	19 177	6 919	36	20 868	7 829	38
Säkerhetsgr. (m. Håga)	1 542	1 085	70	21 670	11 213	52	23 212	12 298	53
Ungdomsgr.	456	200	44	16 237	6 136	38	16 693	6 336	38
Kvinnogr.	576	228	40	2 832	1 144	40	3 408	1 372	40
Summa	8 044	4 034		164 523	64 711		172 567	68 745	
Medelpremie			50			39			40

Tabell 4. Arbetstimmar och arbetspremier inom hela fångvården (samtliga anstaltsgrupper och arbetsgrenar)

Arbetsgren	Ackordspremier			Tidpremier			Totalt		
	Antal arbetstimmar	Utbetalade premier		Antal arbetstimmar	Utbetalade premier		Antal arbetstimmar	Utbetalade premier	
		totalt kr	per tim. öre		totalt kr	per tim. öre		kr	per tim. öre
A. Tiden den 3—30 mars 1957									
Verkstadsdrift . .	203 243	104 777	52	81 863	33 268	41	285 106	138 045	48
Jordbruksdrift . .	158 724	91 585	58	40 377	17 408	43	199 101	108 993	55
Ekonomiarbete . .	20 725	7 875	38	123 757	42 981	35	144 482	50 856	35
Summa	382 692	204 237		245 997	93 657		628 689	297 894	
Medelpremie			53			38			47
B. Tiden den 1—28 februari 1959									
Verkstadsdrift . .	232 420	125 103	54	129 153	54 404	42	361 573	179 507	50
Jordbruksdrift . .	143 246	72 275	50	55 300	25 502	46	198 546	97 777	49
Ekonomiarbete . .	8 044	4 034	50	164 523	64 711	39	172 567	68 745	40
Summa	383 710	201 412		348 976	144 617		732 686	346 029	
Medelpremie			52			41			47

Tabell 5. Arbetstidens procentuella fördelning på ackordsarbete och tidlönsarbete (samtliga anstaltsgrupper och arbetsgrenar)

Arbetsgren	Ackordsarbete %	Tidlönsarbete %	Totalt %
A. Tiden den 3—30 mars 1957			
Verkstadsdrift	71,3	28,7	100,0
Jordbruksdrift	79,7	20,3	100,0
Ekonomiarbete	14,3	85,7	100,0
Medeltal	60,9	39,1	100,0
B. Tiden den 1—28 februari 1959			
Verkstadsdrift	64,3	35,7	100,0
Jordbruksdrift	72,1	27,9	100,0
Ekonomiarbete	4,7	95,3	100,0
Medeltal	52,4	47,6	100,0

Medelpremieinkomsten per timme har, såsom framgår av tabell 4, från 1957 till 1959 stigit med 2 öre inom verkstadsdriften, sjunkit med 6 öre inom jordbruksdriften och stigit med 5 öre inom ekonomi arbetet. Förändringarna inom de tre grupperna har inte påverkat medeltidpremier för fångvården i dess helhet (47 öre för båda perioderna).

Ackordsarbetets procentuella andel av arbetstiden har sjunkit inom såväl arbetsdrift som ekonomi arbete (tabell 5). För närvarande betalas nästan hälften av allt arbete med tidlön.

KAPITEL 5

Gällande bestämmelser om de intagnas ersättning

Arbetspremier

Enligt föreskrifter i 8 kap. straffverkställighetslagen skall intagen för arbete som han icke själv skaffat sig erhålla arbetspremie. Sådan utgår aningen efter ackord eller med visst belopp för arbetsdag. Vid bestämmande av arbetspremie skall hänsyn tagas till den intagnes flit och arbetsskicklighet. Vidare stadgas, att arbetspremie skall utgå även när intagen under arbetstid deltagar i undervisning som anordnats vid anstalten. Är intagen helt eller delvis arbetsoförmögen, må han erhålla arbetspremie enligt särskilda grunder.

Fängelsefånge får i huvudsak fritt förfoga över intjänta arbetspremier liksom även över inkomst av arbete som han själv skaffat sig. All inkomst som tillfaller annan intagen — arbetspremier samt inkomst av eget arbete under arbetstid eller fritid — skall efter fångvårdsstyrelsens bestämmande fördelas i två delar, disponibla medel och besparade medel.

Disponibla medel får av den intagne användas till inköp av s. k. premieraror, varmed förstås sådana konsumtionsvaror som tobak, kaffe, choklad och dylikt, eller till annan personlig förmån, till understöd åt närstående och till gäldande av skadestånd eller fullgörande av annan förpliktelse. Den intagne får under vistelsen på anstalten icke inneha kontanta medel.

I fråga om besparade medel är huvudregeln den, att de i största möjliga utsträckning skall bevaras till frigivningen eller utskrivningen. De kan dock efter fångvårdsstyrelsens bestämmande få användas till bl. a. understöd åt närstående och till anskaffande av böcker eller annat som kan ge den intagne nyttig sysselsättning under fritid. Ungdomsfängelseelever, förvarade och in-
ternerade kan efter fångvårdsstyrelsens bestämmande såsom motvikt mot tidsbestämmdheten få något större förmåner än straffångar, när det gäller dispositionen av besparade medel. Om den intagne vid frigivningen eller utskrivningen saknar andra tillgängliga medel, får av besparade medel användas vad som åtgår till hans nödiga beklädnad, sedan ett skäligt belopp undantagits för hans uppehälle under den närmaste tiden. Beträffande återstoden skall styresmannen pröva, huruvida medlen skall överlämnas till den intagne eller för dennes räkning insättas i bank eller översändas till skyddsförening eller till skyddskonsulent eller annan lämplig person att i skäliga poster tillställas honom.

Ersättning får uttagas av arbetspremier för vad intagen uppsåtligen eller av vårdslöshet skadar eller förstör av anstaltens tillhörigheter. Arbetspremiemedel får ej tagas i mät.

Kungl. Maj:t har i verkställighetslagen bemyndigats att beträffande viss anstalt eller vissa intagna förordna, att ersättning för utfört arbete skall utgå efter andra grunder än som har fastställts i lagen, liksom att meddela de närmare föreskrifter som i samband därmed erfordras.

Enligt verkställighetslagen skall närmare bestämmelser om arbetspremier, premiemedlens uppdelning i disponibla och besparade medel, inköp av premievaror, användande av besparade medel för fullgörande av underhållsskyldighet m. m. utfärdas av fångvårdsstyrelsen.

I rundskrivelse den 28 juni 1946, i vissa delar ändrad genom en rundskrivelse den 1 mars 1951, har fångvårdsstyrelsen föreskrivit, att lägsta dagspremie för godkänt arbete utgör 75 öre; visar den intagne flit och skicklighet, må dagspremien höjas till kronor 1: 20 och vid särskild arbetskicklighet till kronor 1: 60. Om arbetet innebär ett förtroendeuppdrag eller är av särskilt värde, kan dagspremien efter fångvårdsstyrelsens bestämmande höjas ytterligare. Till intagen som är helt oförmögen till arbete utgår enligt 1946 års skrivelse en dagspremie om 25 öre eller, om styrelsen så bestämmer, högre belopp. Enligt uppgift från styrelsens arbetsbyrå brukar dagspremien i sådant fall för närvarande i regel utgöra 50 öre. Vid olycksfall i arbete utgår i regel arbetspremie med kronor 1: 60 för arbetsdag från och med dagen efter olycksfallet och så länge den intagne på grund därav är oförmögen till arbete (rundskrivelse den 12 juni 1958). I nyssnämnda skrivelse av år 1946 föreskrives vidare att, om intagen erhållit tillstånd att under arbetstid delta i undervisning vid anstalten eller som belöning för arbetsflit och gott uppförande erhållit medgivande att med inskränkning i arbetstiden ägna sig åt studier eller annan utbildning, arbetspremie skall utgå jämväl för den del av arbetstiden som han ägnar åt studierna eller utbildningen. I dylikt fall skall dagspremien utgå oavkortad. Där arbete skulle ha ersatts efter ackordspremie, erhåller den intagne i stället i regel en timlön av 20 öre.

Om särskild ersättning för arbete utfört på övertid, vilket ytterst sällan förekommer, samt om utbetalning i förskott av arbetspremiemedel finnes icke några bestämmelser utfärdade.

Vid vissa anstalter tillhörande ungdomsgruppen tillämpas enligt föreskrift av fångvårdsstyrelsen försöksvis särskilda bestämmelser om arbetspremier. Enligt dessa bestämmelser utgår för verkstadsarbete premier efter ett kombinerat tidlöne- och ackordslönesystem. Under de fyra första arbetsveckorna åtnjuter den intagne en timpremie av 25 öre. Från och med femte arbetsveckan höjes timpremien till 40 öre. Intagen som utför arbete av den art att det kan ackordsättas må, sedan han under minst fyra veckor åtnjuter en timpremie av 40 öre, uppbära ackordsbetalning. Ackorden skall beräknas

på sådant sätt, att en normalprestation ger en arbetspremie av högst kronor 4: 20 per dag. Intagen som utför kvalificerat arbete av den art att det icke kan ackordsättas (maskinställare, verkstadskontorist, förrådsman etc.) må, sedan han under minst fyra veckor åtnjutit en timpremie av 40 öre, erhålla ackordskompensation med 15 öre per timme. Vid ekonomiarbete (handräckning) utgår premier i form av tidlön. Under de fyra första arbetsveckorna åtnjuter den intagne en timpremie av 25 öre. Från och med femte arbetsveckan höjes timpremien till 35 öre. Intagen som utför kvalificerat arbete må, sedan han under minst fyra veckor åtnjutit en timpremie av 35 öre, erhålla en premieförhöjning med 10 öre per timme. Under teoretisk lektion utgår samma timpremie, däremot ej ackordspremie, som intagen eljest skolat åtnjuta.

Ackordspremiesystemet infördes inom fångvården redan år 1929. Till en början tillämpades det endast inom verkstadsdriften. I slutet av 1940-talet slog det igenom inom jordbruksdriften och har numera börjat användas även för ekonomiarbetet. På det sistnämnda området har systemet dock en blygsam omfattning. Vissa uppgifter om tillämpningen av ackordsbetalning inom olika arbetsgrenar framgår av tabell 5 å sid. 34.

Enligt ovannämnda rundskrivelse av år 1946 skall, där dagsinkomsten är 80 öre eller högre, hälften, dock högst 75 öre, utgöra besparade medel. Återstoden utgör disponibla medel.

Premievaror får enligt rundskrivelse från fångvårdsstyrelsen den 5 mars 1957 inköpas till ett sammanlagt belopp av 10 kronor i veckan; dock får intagen som ådagalagt arbetsflit och gott uppförande av styresmannen medgivas att inköpa varor till ett pris av 15 kronor.

Ersättning till intagen som arbetar hos arbetsgivare utom anstalten (frigångare)

Såsom ett led i förberedelserna för frigivningen kan enligt straffverkställighetslagen den intagne få utföra arbete hos arbetsgivare utom anstalten.

Beträffande ersättning till intagen under denna s. k. frigång har Kungl. Maj:t genom brev den 7 mars 1947 meddelat följande bestämmelser:

1. Den arbetslön, som arbetsgivaren betalar, fördelas i tre lika delar, varav en del, dock högst fyra kronor per arbetsdag, tillfaller fångvården såsom bidrag till dess underhålls- och vårdkostnader, en del innehålles av anstalten för att efter styresmannens bestämmande tagas i anspråk till underhåll för anhöriga och till betalning av skadestånd samt slutligen en del tillfaller den intagne.

2. Medel vilka sålunda tillfalla den intagne fördelas i två lika delar, disponibla och besparade medel.

3. Fångvården må, om skäl därtill äro, helt eller delvis betala den intagnes direkta utgifter i samband med arbetet. Är den av arbetsgivaren utbetalade arbetslönen låg, äger fångvårdsstyrelsen medgiva, att den intagne, om med hänsyn till hans flit och andra omständigheter skäl därtill föreligga, helt eller till viss del får disponera den del av arbetslönen som eljest skolat besparas.

4. Överstiger den första tredjedelen av arbetslönen 4 kronor per arbetsdag, tillägges överskottet den besparade delen. Därest den andra tredjedelen icke eller

endast delvis tages i anspråk för underhåll eller skadestånd, skall det outnyttjade beloppet jämväl besparas.

5. Undantag från vad sålunda föreskrivits må av fångvårdsstyrelsen medgivas, om särskilda skäl därtill föreligga.

I anslutning härtill har fångvårdsstyrelsen i cirkulär den 9 juni 1947 föreskrivit bl. a. följande:

Ersättning för intagens arbete skall utgå enligt gällande kollektivavtal eller eljest enligt å orten gängse pris. Om intagen anställes i egenskap av elev eller lärling eller om hans arbetsförmåga är nedsatt, kan lägre ersättning än nyss nämnts godkännas. Bestrider intagen själv helt eller delvis kostnaderna för sina måltider, må det belopp, som skall tillfalla fångvården såsom bidrag till dess underhålls- och vårdkostnader, efter styresmannens bestämmande nedsättas med lämpligt belopp, dock lägst till kronor 1:50 per arbetsdag, och den intagnes disponibla medel höjas i motsvarande utsträckning. Intagen som erhållit medgivande till frigång men som på grund av sjukdom e. d. är förhindrad att utföra arbetet får uppbära arbetspremie från anstalten i enlighet med bestämmelserna i fångvårdsstyrelsens rundskrivelse angående arbetspremier m. m.

KAPITEL 6

Bidrag åt de intagna och deras familjer

Enligt verkställighetslagen kan intagen få tillstånd att besöka närstående som är svårt sjuk eller bevista närståendes begravning liksom också att i annat fall, då med hänsyn till strafftidens längd eller eljest starka skäl följigger, lämna anstalten för viss kort tid, allt såframt fara för missbruk ej kan anses vara för handen. Beslut om sådan permission fattas inom varje anstaltsgrupp av fångvårdsdirektören eller, efter hans bemyndigande, av styresmannen vid anstalten. De flesta permissionerna avser besök i hemmet eller hos arbetsgivare och arbetsförmedlingsorgan.

I cirkulär den 31 december 1956 har fångvårdsstyrelsen föreskrivit, att för *resa* och uppehälle *vid permission* får i första hand anlitas disponibla arbetspremier och i andra hand högst hälften av besparade arbetspremier. Är resekostnaden osedvanligt hög och förslår ej den intagnes arbetspremiemedel och förfogar han ej heller över egna medel, äger dock styresmannen bevilja bidrag till resekostnaden ur en i fångvårdsanstaltens omkostnadsstat upptagen post till omkostnader för permitterade, frigivna och utskrivna.

Vad beträffar *tandvård* åt intagna brukar f. n. tandutdragningar och enklare åtgärder i akuta fall bekostas ur anstaltens anslagspost för hälso- och sjukvård; i andra fall får den intagne i mån av tillgång använda disponibla medel samt — efter beslut av fångvårdsdirektören i varje särskilt fall — viss del av besparade medel. Fångvårdsstyrelsen eller efter delegation fångvårdsdirektören kan ur posten till hälso- och sjukvård bevilja bidrag till ifrågasvarande ändamål antingen såsom förskott att senare återbetalas genom den intagnes arbetsinkomster eller utan återbetalningsskyldighet. En utveckling mot allt mindre restriktiv behovsprövning har ägt rum, och fångvårdens bidragsverksamhet har år för år ökat i omfattning.

Till *understöd åt intagnas familjer* förfogar fångvårdsstyrelsen över ett särskilt belopp (för budgetåret 1958/59 75 000 kronor). Bidrag utbetalas, efter behovsprövning av vederbörande fångvårdsdirektör, såsom en tillfällig handräckning främst i sådana fall, där den intagne visat sig villig att med sin arbetsinkomst medverka till familjens försörjning. Kontakt tages härvid ofta med den kommunala socialvården.

Intagen som är i behov därav kan vid frigivningen erhålla »*nödig bekläd-
nad*» på fångvårdens bekostnad. Härför förutsättes att han icke kan med egna medel eller arbetspremiemedel — disponibla och besparade — betala

den erforderliga klädesutrustningen; av besparade medel får dock ej tagas i anspråk mer än vad som återstår, sedan 75 kronor anvisats för hans uppehälle under den närmaste tiden efter frigivningen. Närmare föreskrifter i ämnet har av fångvårdsstyrelsen meddelats genom cirkulär den 21 maj och den 4 december 1958. I »nödig beklädnad» inbegripes ej arbetskläder.

De kostnader för beklädnad som bestrides av statsverket belastar fångvårdsanstalternas anslagspost till omkostnader för permitterade, frigivna och utskrivna.

Bidrag av statsmedel kan även utgå till anskaffande av *arbetskläder, verktyg och dylikt* åt den frigivne efter prövning av behovet i varje särskilt fall; för utgivande av sådant bidrag anlitas ett anslag rubricerat Understöd åt verksamhet för frigivna fångar m. fl.

Beträffande intagen som arbetar hos arbetsgivare utom anstalten (frigångare) gäller enligt fångvårdsstyrelsens förut nämnda cirkulär den 9 juni 1947 att, i den mån det med hänsyn till hans ekonomiska förhållanden finnes erforderligt, anstalten får kostnadsfritt tillhandahålla behövliga arbetskläder ävensom ombesörja tvätt m. m. av dessa persedlar.

KAPITEL 7

Strafflagberedningens förslag år 1954 till revision av bestämmelserna angående arbetspremier m. m.

I framställning till statsrådet och chefen för justitiedepartementet den 15 december 1954 angående omedelbara åtgärder till förbättrande av eftervården efter frigivning och utskrivning från fångvårdsanstalt har strafflagberedningen bl. a. föreslagit ändrade bestämmelser om arbetspremier m. m. Beredningen uttalar, att det inte minst ur eftervårdssynpunkt är angeläget, att den utveckling mot en högre arbetsinkomst som under åren ägt rum inom fångvården påskyndas. Önskvärt är nämligen att den intagne vid frigivningen skall ha en behållen arbetsinkomst som förslår till kostnaderna för hans uppehälle under tiden till dess han uppbär sin första avlöning på den fria marknaden; av praktiska skäl räknas härvid med en tid av i genomsnitt tre veckor. Vid en allmän höjning av premiebeloppen synes även en viss utjämning böra ske mellan de oproportionerligt låga dagspremier, som f. n. utgår för kontors- och ekonomiarbete, och premierna inom den egentliga arbetsdriften. Likaså ifrågasattes en höjning av dagspremierna vid sjukdom.

I samband med en höjning av den genomsnittliga arbetsinkomsten bör enligt beredningen en omprövning ske av de nuvarande grunderna för arbetsinkomstens fördelning i besparade och disponibla medel. Det nu gällande maximibeloppet av besparade medel, kronor 4: 50 per vecka, finner beredningen alltför lågt och föreslår en höjning av detsamma till kronor 12 per vecka. Då höjningen icke bör ske på bekostnad av den del av de disponibla medlen som nu får användas till inköp av premievaror förutsättes, att en icke alltför obetydlig ökning av den intagnes arbetsinkomster sker.

Den nuvarande ordningen i fråga om bidrag till tandvård och resekostnader vid permission bör enligt beredningens mening bibehållas.

Såsom hittills bör frigiven inte erhålla klädesutrustning utan individuell behovsprövning. Beredningen föreslår emellertid sådan ändring av nu tillämpade regler, att man vid behovsprövningen i allmänhet inte skall ta hänsyn till den intagnes besparade arbetspremiemedel i vidare mån än dessa överstiger det belopp som kan anses erforderligt för hans uppehälle under åtminstone tre veckor efter frigivningen.

I den mån den frigivnes utrustning för att uppnå godtagbar standard är i behov av komplettering och härför — i enlighet med de behovsprövnings-

regler som beredningen förordat — erfordras bidrag av statsmedel, bör sådant anvisas av styresmannen ur anslagsposten till omkostnader för permitterade, frigivna och utskrivna intill ett visst belopp per frigiven, förslagsvis 300 kronor. Om för utrustningen i visst fall skulle krävas större bidrag, bör enligt beredningen fångvårdsstyrelsens medgivande fordras.

Beredningen anser, att även arbetskläder bör ingå i den frigivnes utrustning. Av statsmedel bekostade arbetskläder bör dock tillhandahållas först när visst arbete anskaffats åt den frigivne. Det torde därför ofta vara lämpligt, att erforderligt belopp tillställs tillsynsmannen för inköp av arbetskläder i samråd med den frigivne eller att av anstalten anskaffade arbetskläder översändes till tillsynsmannen. För att de frigivna skall kunna utrustas med arbetskläder i den utsträckning behov därav föreligger, bör erforderliga medel härför få disponeras ur anslagsposten till omkostnaderna för permitterade, frigivna och utskrivna, vilken har karaktär av förslagsanslag. Kostnader för arbetsredskap och vektyg bör liksom f. n. belasta anslaget till understöd åt verksamhet för frigivna fångar m. fl. och utgå endast efter prövning av hjälpbehovet i varje särskilt fall.

Enligt beredningens mening borde det vara ett önskemål, att *alla* personer, som undergått frihetsstraff, vid frigivningen är försäkrade om medel för uppehållet under förslagsvis de närmaste tre veckorna. I den mån detta behov inte kan fyllas på annat sätt, t. ex. genom utfästelse från kommunalt hjälporgan, skyddsförening, anhöriga etc. att ekonomiskt bistå den frigivne, bör erforderliga medel ställas till förfogande ur anslaget till understöd åt verksamhet för frigivna fångar m. fl.

Yttranden över strafflagberedningens ifrågavarande förslag har avgivits av fångvårdsstyrelsen, fångvårdens organisationskommitté, styrelsen för svenska skyddsförbundet och statskontoret.

Fångvårdsstyrelsen delar beredningens mening, att åtgärder bör vidtagas för att de intagna skall ha tillräckliga medel att utan tillskott från annat håll bekosta sitt uppehälle under den närmaste tiden efter frigivningen och om möjligt nödig beklädnad. De normer som beredningen uppställt för uppehållet under den första tiden efter frigivningen anser styrelsen sig kunna godtaga. Likaså ansluter sig styrelsen till förslaget, att kostnaden för arbetskläder skall, därest den ej kan bäras av den intagne, bestridas av posten Omkostnader för permitterade, frigivna och utskrivna.

En förbättring av frigivningskassan kan enligt styrelsens mening åstadkommas ej blott genom att öka de intagnas arbetsinkomster utan också genom att minska andra utgifter, som bestrides av den intagnes inkomster. Styrelsen anser, att båda vägarna bör prövas.

Vad angår inköp av premievaror anser styrelsen, att det kan övervägas, huruvida icke det härför medgivna maximibeloppet borde i vissa fall nedsättas. Om resekostnaderna i samband med permission helt bekostades av statsmedel, skulle den som frigives i många fall ha en större besparing vid

frigivningen än nu. Å andra sidan kan det vara psykologiskt riktigt att låta den intagne betala åtminstone en del av dylika kostnader .

Understöd till närstående samt skadestånd bör i regel icke utgå på bekostnad av frigivningskassan.

Beträffande tandvård bör enligt styrelsen den nuvarande praxis, som leder till att erforderlig tandvård i allt större utsträckning betalas av statsmedel, fortgå.

Fångvårdens organisationskommitté anser att man — då det gäller att avgöra, hur stor del av arbetsinkomsten i anstalten som den intagne skall få disponera för olika ändamål under anstaltsvistelsen — bör göra en skillnad mellan intagna med korta och långa anstaltstider. Det är rimligt, att man är mera återhållsam beträffande de förra. Det förefaller enklast, att fångvårdsstyrelsen får befogenhet att för olika grupper av fångar fixera olika gränser för arbetspremie-medlens s. k. disponibla del, t. ex. så att för fångar med en strafftid under sex månader den disponibla delen sättes till en fjärdedel av arbetsinkomsten, för fångar med tider mellan sex månader och ett år till en tredjedel och för övriga långtidare till hälften. Med den disponibla delen skall den intagne då bekosta premievaror och göra de utbetalningar till familjen o. s. v. som han eljest är befogad till.

Kostnader för resor till och från permissionsorten bör åvila statsverket, eftersom det med ett annat system uppstår orättvisa mellan fångarna inbördes; dessa fördelas ju mellan olika anstalter av andra hänsyn än närheten till hemmet. Mera tveksamt är om även kostnaderna för tandvård bör helt åvila statsverket.

Klädesutrustningen vid frigivningen bör enligt kommittén inte vara kostnadsfri för den intagne i större utsträckning än vad nu är fallet .

Beträffande förslaget om en generell höjning av arbetspremier anser kommittén principiellt, att premien bör höjas i den omfattning som svarar mot ändamålet med frigivningskassan enligt beredningens förslag.

Styrelsen för svenska skyddsförbundet uttalar bl. a. att, även om missbruk av frigivningskassan knappast går att förhindra, förhöjda arbetspremier och större frigivningskassa torde ha sitt berättigande. Enligt styrelsens uppfattning är farhågorna för missbruk av erhållna persedlar, exempelvis överrockar, överdrivna. Styrelsen finner det tillfredsställande, att arbetskläder ingår som en regelmässig utrustning åt varje frigiven eller utskrivnen; det synes dock välbetänkt, att sådana kläder inte tillhandahålles den frigivne, förrän han erhållit arbete.

Statskontoret förordar, att det föreskrivna maximibeloppet för besparade medel — kronor 4: 50 per vecka — höjes till 12 kronor per vecka. Förslag om vidgad medelstildelning för uppehälle från anslaget till understöd åt verksamhet för frigivna fångar m. fl. samt om bestridande i fortsättningen av kostnaderna för arbetskläder från den förslagsvis upptagna anslagsposten till omkostnader för permitterade, frigivna och utskrivna avstyrkes.

KAPITEL 8

Statistisk undersökning beträffande frigivna eller utskrivna personers levnadsförhållanden

För att få ett underlag för bedömning av de från fängvårdsanstalterna utskrivna personernas förhållanden i vissa avseenden har eftervårdsutredningen med anlitan av särskild expert föranställt om en statistisk undersökning. Denna avser dels förhållandena vid utskrivningen för varje person, som under tiden den 1 september 1956—den 28 februari 1957 frigivits eller utskrivits från fängvårdsanstalt, dels ock förhållandena under loppet av en månad efter utskrivningen och vid slutet av nämnda månad för varje nyss nämnd person, som vid utskrivningen ställts under tillsyn. Hela antalet personer uppgår till 4 284, och av dessa har 1 167, d. v. s. något mer än en fjärdedel, blivit ställda under tillsyn.

Av undersökningen torde här få redovisas följande av intresse i förevarande sammanhang.

Av hela det undersökta klientelet, 4 284 personer, utgjordes inemot tre fjärdedelar (72 %) av sådana som frigivits efter helt utstånden påföljd, och av de övriga var 873 obligatoriskt villkorligt frigivna, 106 fakultativt villkorligt frigivna, 96 utskrivna på prov från ungdomsanstalt, 111 utskrivna på prov från säkerhetsanstalt och 18 benådade. I undersökningsmaterialet ingår endast 54 kvinnor.

Åldersfördelningen vid utskrivningen framgår av följande tabell.

Tabell 6

Arter av utskrivning	15—17 år	18—20 år	21—24 år	25—29 år	30—39 år	40—49 år	50—59 år	60— år	S:a
Frigivning efter utstånden påföljd.....	2	105	355	472	958	761	350	77	3 080
Obligatorisk villkorlig frigivning.....	1	44	199	202	262	114	44	7	873
Fakultativ villkorlig frigivning.....	—	1	9	14	33	30	16	3	106
Utskrivning på prov från ungdomsanst.....	.	56	40	—	96
Utskrivning på prov från säkerhetsanst.....	—	—	—	11	52	32	12	4	111
Benådning.....	—	3	1	6	3	4	1	—	18
Summa	3	209	604	705	1 308	941	423	91	4 284

De utskrivnas fördelning efter civilstånd vid utskrivningen ter sig sålunda:

Tabell 7

Arter av utskrivning	Og	G	Änk.	Frånsk.	Okänt	S:a
Frigivning efter utstånden påföljd.	1 243	1 405	56	372	4	3 080
Obligatorisk villkorlig frigivning...	498	200	10	165	—	873
Fakultativ villkorlig frigivning...	35	48	4	19	—	106
Utskrivning på prov från ungdoms- anst.....	94	2	—	—	—	96
Utskrivning på prov från säkerhets- anst.....	49	21	3	38	—	111
Benådning.....	7	8	—	3	—	18
Summa	1 926	1 684	73	597	4	4 284

Då det gällt att reda ut var de intagna var hemmahörande, har man vid undersökningen endast kunnat ta hänsyn till kyrkoskrivningsorten. Denna var för de relativt flesta, cirka 1 350 personer, någon annan stad än storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö. Motsvarande siffror är för landsbygden 1 300, för Storstockholm 1 000, för egentliga Stockholm 800, för Göteborg 450, för Malmö 200 samt för utrikes eller okänd ort nära 200.

I följande tabell har de utskrivna fördelats efter den straffrättsliga påföljdens art.

Tabell 8

Arter av utskrivning	För- vandl. fängelse	Fängelse	Straff- arbete	Ungd.- fängelse	Förv. eller intern.	S:a
Frigivning efter utstånden påföljd	136	2 459	485	.	.	3 080
Obligatorisk villkorlig frigivning...	.	25	848	.	.	873
Fakultativ villkorlig frigivning...	.	—	106	.	.	106
Utskrivning på prov från ungdoms- anst.....	.	.	.	96	.	96
Utskrivning på prov från säkerhets- anst.....	111	111
Benådning.....	1	2	14	—	1	18
Summa	137	2 486	1 453	96	112	4 284

Tabell 9 innehåller en gruppering av klientelet efter tiden mellan senaste intagningen och utskrivningen.

De i det följande återgivna sifferuppgifterna om förhållandena vid utskrivningen avser ej samtliga i den ursprungliga undersökningen medtagna personer utan endast dem, för vilka tiden mellan senaste intagningen och utskrivningen utgjort mer än tre månader. Deras antal var 1 539, och uppgifterna om dem har framgått ur en särskild tilläggsundersökning.

En fördelning efter storleken av vars och ens besparade arbetspremie-medel utvisar följande. Helt utan besparingar var 23 personer, av vilka 2

Tabell 9

Arter av utskrivning	Högst 1 mån.	> 1—3 mån.	> 3—6 mån.	> 6—12 mån.	> 1—2 år	> 2—4 år	> 4—10 år	> 10 år	S:a
Frigivning efter utstånden påföljd	1 201	1 530	345	4	—	—	—	—	3 080
Obligatorisk villkorlig frigivning	4	1	281	457	115	15	—	—	873
Fakultativ villkorlig frigivning	—	—	—	68	30	7	1	—	106
Utskrivning på prov från ungdomsanst.	—	6	17	27	46	—	.	.	96
Utskrivning på prov från säkerhetsanst.	—	—	11	24	41	28	7	—	111
Benådning	—	3	4	8	2	1	—	—	18
Summa	1 205	1 540	658	588	234	51	8	—	4 284

frigivits efter utstånden påföljd och 14 utskrivits på prov från ungdomsanstalt. Sammanlagda antalet personer utan besparade medel eller med sådana till ett belopp av högst 100 kronor utgjorde $\frac{3}{5}$ (60 %) av samtliga utskrivna med mer än 3 månaders intagningsstid. Antalet personer som var stadda vid så pass dålig kassa var jämförelsevis stort för de yngre åldersklasserna (mellan 65 och 70 % i åldrarna 18—29 år). Motsvarande tal var för de efter utstånden påföljd frigivna 59 %, för de obligatoriskt villkorligt frigivna 65 %, för de fakultativt villkorligt frigivna 35 % och för de från ungdomsanstalt på prov utskrivna 59 %; för de från säkerhetsanstalt på prov utskrivna, vilka haft längre verkställighetstider och uppburit arbetspremier efter förmånligare beräkningssätt, utgjorde procenttalet 44.

Ett huvudspörsmål för den statistiska undersökningen har varit frågan, i vilken omfattning understödsbehov förelegat vid utskrivningen. Enligt anvisningarna till det formulär, enligt vilket fångvårdsanstaltens styresmän haft att lämna uppgifter om de utskrivnas förhållanden vid utskrivningen, skall understödsbehov anses ha förelegat i fall då understöd i form av penningar, beklädnad m. m. erfordrats på den grund att personens egna tillgångar icke varit tillräckliga för hans utrustning och uppehälle under tiden intill dess han kunnat påräkna inkomst av arbete. Huruvida den utskrivne haft för ändamålet tillräckliga medel har överlämnats åt uppgiftslämnarna att bedöma; några objektiva kriterier härpå har ej varit möjliga att ange i anvisningarna till formuläret. Storleken av de besparade premie-medlen kan exempelvis ej ha varit utslagsgivande. Man måste utgå från att uppgiftslämnarnas värdering i förevarande avseende ej varit enhetlig, men det torde å andra sidan skäligen kunna antagas, att olikheterna i deras uppfattning i stort sett tagit ut varandra i statistiken.

Genomsnittligt har knappt tredjedelen (32 %) av de utskrivna med mer än 3 månaders intagningsstid ansetts vara i behov av ekonomiskt understöd vid utskrivningen. Procenttalet var för de efter utstånden påföljd frigivna 25,

för de obligatoriskt villkorligt frigivna 37, för de fakultativt villkorligt frigivna 12, för de från ungdomsanstalt på prov utskrivna 18 och för de från säkerhetsanstalt på prov utskrivna 54. Vad åldersklasserna angår förekommer högsta relativa antalet understödsbehövande i klassen 25—29 år (37 %), och procenttalet minskas undantagslöst med såväl fallande som stigande ålder. De understödsbehövande utgjorde av de ogifta 31 %, av de gifta 35 %, av änklingar och änkor 30 % samt av de fränskilda 34 %. Stor skillnad föreligger mellan relativa antalet understödsbehövande bland dem som utskrivits för första gången (23 %) och motsvarande antal bland dem som förut en eller flera gånger varit utskrivna från fångvårdsanstalt (37 %).

I fråga om tillgång på förvärvsarbete — vartill räknats även fullgörande av värnplikt och undergående av yrkesutbildning — utvisar undersökningen, att 455 personer eller 30 % av de utskrivna med mer än 3 månaders intagningsstid kunde återgå till sysselsättning som de haft före frihetsberövandet. Gränsen mellan gruppen tillfälligt arbete med 102 personer och gruppen annat arbete, varmed åsyftas annat fast arbete än det den utskrivne må ha haft före frihetsberövandet, med 377 personer är sannolikt flytande. Helt utan tillgång till förvärvsarbete var vid utskrivningen 590 av här ifrågavarande personer, motsvarande inemot $\frac{2}{5}$ eller drygt 38 % av dem. Relativa antalet arbetslösa var bland de efter utstånden påföljd frigivna 32 %, bland de från säkerhetsanstalt på prov utskrivna 39 %, bland de obligatoriskt villkorligt frigivna 48 %, bland de fakultativt villkorligt frigivna 7 % och bland de från ungdomsanstalt på prov utskrivna likaledes 7 %. Sistnämnda låga procenttal förklaras därav, att fakultativt villkorlig frigivning och utskrivning på prov från ungdomsanstalt som regel ej kommer till stånd, om ej anställningsfrågan dessförinnan är löst. Av de för första gången utskrivna var 27 % och av de förut en eller flera gånger utskrivna 44 % arbetslösa.

Bostadsorten — varmed i detta sammanhang avses av fångsvårdsanstalten anvisad eller av den utskrivne själv uppgiven, tillämnad bostadsort — var för 1 124 personer (73 % av alla utskrivna med intagningsstid över 3 månader) stad, för 122 var den belägen utomlands eller okänd, och för de övriga 293 (19 %) var den svensk landskommun. Av 592 på landet födda personer med känd bostadsort inom riket hade 388 (66 %) dragits till städerna, medan endast 78 (10 %) av de 779 i stad födda personerna med känd bostadsort inom riket bosatt sig på landsbygden.

Särskilt intresse tilldrager sig Storstockholm. Av de 452 personer, vilkas bostadsort var förlagd till detta komplex av kommuner, var endast 190 (42 %) födda där, medan 390 (86 %) var skrivna inom området. Av alla utskrivna med längre intagningsstid än 3 månader hade 29 % sin bostadsort förlagd hit. Motsvarande tal var för de efter utstånden påföljd frigivna 26 %, för de obligatoriskt villkorligt frigivna 30 %, för de fakultativt villkorligt frigivna 23 %, för ungdomsanstaltsklientelet 30 % och för säkerhets-

anstaltsklientelet 41 %. Sammanlagda antalet personer utan besparade arbetspremiemedel eller med sådana medel till ett belopp av högst 100 kronor utgjorde för bostadsorten Storstockholm 236 eller 52 % av alla här ifrågasvarande utskrivna med *den* bostadsorten (talet för riket är, som förut nämnts, 60 %). Understödsbehov förelåg för storstockholmsborna i ungefär samma utsträckning (33 %) som för samtliga utskrivna tagna under ett (32 %). Arbetslöshetsprocenten var 42 för Storstockholm mot 30 för riket i dess helhet.

Vad beträffar bostadstillgången på bostadsorten har framgått, att fast bostad fanns i 883 fall (57 %), blott tillfällig bostad i 433 fall (28 %) och ingen bostad i 124 fall (8 %). För Storstockholm var procenttalet för fast bostad 55, för tillfällig bostad 32 och för ingen bostad 12; motsvarande procenttal för landsbygden var 69, 28 och 3. — Gränsen mellan tillfällig bostad och fast bostad är förmodligen något svävande.

Sämst lottade i avseende å bostad var de obligatoriskt villkorligt frigivna och de från säkerhetsanstalt utskrivna. Av de förra var tiondelen utan bostad och 30 % hade blott tillfällig bostad på bostadsorten; av de från säkerhetsanstalt på prov utskrivna saknade visserligen endast 6 personer bostad, men 51 personer eller 46 % av dem alla hade endast tillfällig bostad.

De 2 här medräknade personerna i åldersklassen 15—17 år hade båda fast bostad, medan 3 personer, motsvarande ungefär $2\frac{1}{2}$ %, av åldersgruppen 18—20 år saknade bostad. Talet för ingen bostad steg därefter till 6 % för klassen 21—24 år, 8 % för vardera av klasserna 25—29 och 30—39 år, 11 % för klassen 40—49 år och 14 % för klassen 50—59 år; av de 22 personer som uppnått 60 års ålder var 2 utan bostad. Relativtalen för tillfällig bostad låg omkring 30 % för åldersklasserna mellan 24 och 60 år; av de yngre klasserna, d. v. s. 18—20 år och 21—24 år, hade 16 resp. 26 % blott tillfällig bostad, och samma var förhållandet med 23 % av dem som var 60 år eller äldre vid utskrivningen.

Vid jämförelse mellan de olika civilståndsgrupperna finner man, som väntat, att bostadsförhållandena var mest stabila för de gifta, av vilka ungefär 3 på 100 saknade bostad och 18 på 100 hade tillfällig bostad. Inom var och en av de övriga civilståndsgrupperna saknade ungefär tiondelen bostad. Blott tillfällig bostad hade 29 av de ogifta och 6 personer, d. v. s. 30 %, av de 20 vilkas äktenskap upplösts genom döden samt ej mindre än 38 % av de fränskilda.

Arbetslöshet och bostadslöshet följs jämförelsevis ofta åt såsom framgår därav att inemot sjättedelen (16 %) av dem som saknade arbete även saknade bostad; 32 % av de arbetslösa hade tillfällig bostad. Bland tillfällighetsarbetarna var 1 på 25 (4 %) utan bostad, men mer än hälften (55 %) hade blott tillfällig bostad. De som återgått till tidigare arbete visade sig mest stabila även i avseende å bostad, i det att endast 22 % av dem saknade

bostad eller fick nöja sig med endast tillfällig bostad; inom gruppen »annat arbete» var detta fallet med 29 %.

Att döma av den ursprungliga statistiska undersökningen var bostadsförhållandena överhuvudtaget sämre för dem som var helt utan eller hade endast tillfälligt arbete än för dem som hade fast arbete. Likaså kan sägas att de understödsbehövande, vare sig de fått hjälp eller ej, visar sig ha haft lösligare och därmed väl också i allmänhet sämre bostadsförhållanden än de som ansetts ej vara i behov av ekonomiskt bistånd.

Vad härefter angår de ändringar som en månad efter utskrivningen inträffat i förhållandena för dem som ställts under tillsyn må anföras följande.

Av de personer som hade behov av ekonomiskt understöd vid utskrivningen har för 205 redovisats behov av dylikt även en månad därefter, och av 742 personer som ansetts ej vara i behov av hjälp vid utskrivningen ansågs 248 behöva hjälp en månad därefter. Antalet redovisade hjälpbehövande var 460 en månad efter utskrivningen mot 405 vid utskrivningen.

428 personer som fått ekonomisk hjälp hade en månad efter utskrivningen alltjämt behov av sådan hjälp, medan behovet därav blivit avhjälp för 202 personer; 24 vid månadens utgång hjälpbehövande hade ej blivit föremål för hjälpåtgärder.

Av 459 personer, som var utan arbete vid utskrivningen, hade en månad därefter så vitt känt var 124 tillfälligt och 99 fast arbete; av 83 med tillfälligt arbete hade 25 blivit arbetslösa, medan 26 fått fast arbete; av 286 som återgått till tidigare arbete hade 48 blivit arbetslösa och 64 hade endast tillfälligt arbete; av 328 med annat fast arbete hade 57 blivit arbetslösa och 72 hade blott tillfälligt arbete. Antalet arbetslösa sjönk från 459 till 331; antalet personer med tillfälligt arbete ökades från 83 till 293; och antalet personer med fast arbete minskades från 614 till 473. Sistnämnda siffror ger en antydning om att de uppgifter, som lämnades av dem som skulle frigivas, inte var i alla avseenden helt tillförlitliga.

KAPITEL 9

Utredningens förslag

Inledning

Inom kriminalvårdskretsar har man länge varit ense om att man i fångarbetet har ett verksamt medel att främja den intagnes återförande till en normal tillvaro. Frågan om hur den intagne sysselsättes under anstaltsvistelsen får därför anses vara lika mycket en eftervårdens som en anstaltsvårdens angelägenhet. Detta är en sak som tyvärr alltför ofta förbises. Den inställningen är ingalunda ovanlig, att sysselsättningen av de intagna främst har till uppgift att skapa lugn och ordning på anstalterna och därnäst att tillföra staten en inkomst. Den omständigheten att man med en förnuftig sysselsättning skulle kunna »starta eftervården vid intagningen» kommer lätt i skymundan. Vid handhavandet av sina uppgifter har dock fångvårdsmyndigheterna i vårt land sedan åtskillig tid haft att iakttaga föreskrifter och anvisningar syftande till en sådan planläggning av vården. Enligt utredningens mening är sysselsättningen under anstaltsvistelsen ett viktigt kriminalpolitiskt instrument som bör utnyttjas effektivt. Just genom sysselsättningen har man möjlighet att förverkliga vad som understrukits i direktiven för utredningen, nämligen att anstaltstiden och eftervården bör ses som en helhet med ett gemensamt mål — att såvitt möjligt återanpassa den dömde i samhället.

Om arbetet skall kunna fylla sin fostrande uppgift, kräves det, att arbetsdriften är modern och effektiv och att varje intagen kan beredas en tillfredsställande sysselsättning, anpassad efter hans personliga förutsättningar. Vissa allmänna fordringar måste ställas på fångarbetet. Av stor betydelse är att den intagne får lära sig arbeta med omsorg samt respektera bestämda arbetstider och vänja sig vid ett högt arbetstempo, med andra ord att anpassa sig till rytmen inom det moderna arbetslivet. Arbetsintensiteten inom fångvårdsanstalterna kan och måste höjas. Än viktigare är dock kanske att den intagne bibringas en positiv inställning till arbetet och kommer till insikt om att ett väl utfört arbete, av vad slag det vara må, skänker honom tillfredsställelse, att arbetet i sig självt har något väsentligt att ge utöver de rent materiella fördelarna, att arbetet kan bli det instrument, varmed han kan återknyta kontakten med samhället och medmänniskorna.

Arbetsträningen underlättas, om sysselsättningen kan göras lustbetonad

och om arbetsledningen kan skapa en anda av samhörighet och kamratskap på arbetsplatsen. Målet bör vara att söka åstadkomma sådana arbetsförhållanden, att begreppet arbetsplikt förlorar sin aktualitet inom fångvården.

Resultatet av arbetsdriften — inte endast ur ekonomisk synpunkt utan även och framför allt med hänsyn till den intagnes återanpassning — påverkas enligt utredningens mening i hög grad av det sätt, på vilket avlönings-systemet utformas och tillämpas. Tidigare har framhållits vikten av att en god arbetsintensitet åstadkommes. I det avseendet torde tillämpningen av *ackordssystemet* vara av stor betydelse. Utredningen förordar därför att ackordsbetalning kommer till användning i så stor utsträckning som möjligt, inte endast inom arbetsdriften utan även i fråga om ekonomiarbetet. Som förut påpekats utgår för närvarande, om man medräknar ekonomiarbetet, ackordsbetalning endast för något mer än hälften av allt arbete.

Av vikt är också att ett system med lika lön tillämpas. Här syftar utredningen inte på vad man vanligen lägger in i detta begrepp, nämligen lika lön för män och kvinnor — i det avseendet gäller sedan länge ensartade bestämmelser inom fångvårdens arbetsdrift — utan fastmera på det förhållandet, att samma avlöningsgrunder bör tillämpas inom samtliga arbetsgrenar oavsett arbetets art. Den intagne har begränsad möjlighet att själv påverka arbetsplaceringen. Han bör därför ha rätt att räkna med att hans inkomstmöjligheter skall vara desamma, vilket arbete han än tilldelas. Om likformighet kunde ernås härvid, borde en av de viktigaste anledningarna bortfalla till de nu så ofta förekommande framställningarna om arbetsbyte.

Självfallet bör vidare anstaltsplaceringen inte få påverka den intagnes inkomstmöjligheter. F. n. föreligger stora variationer i medelinkomsten olika anstalter emellan. Dylika variationer har delvis en naturlig förklaring. Anstalternas arbetsresurser växlar liksom också arbetsledarnas metoder i fråga om beräkningen av arbetspremierna. Den förstnämnda anledningen kan väl på lång sikt bringas ur världen genom den pågående utbyggnaden av arbetsdriften. Den bristande överensstämmelsen i fråga om sättet att beräkna arbetspremierna får ses mot bakgrunden av att arbetsledarna i regel inte har någon egentlig utbildning i metod- och tidsstudier. Ackordsarbete kräver en omsorgsfull planering och noggranna arbetsstudier, och betydelsen härav växer i samma mån som ackordspremierna blir högre. Ehuru det inte ligger inom ramen för utredningens uppdrag att föreslå någon förändring i fråga om arbetsdriftens personal, vill utredningen uttala den åsikten, att de större anstalterna eller åtminstone varje anstaltsgrupp borde beredas tillgång till utbildad personal med uppgift att verkställa arbetsstudier och att svara för beräkningen av ackordspremierna.

En jämförelse mellan arbetspremieinkomsterna inom säkerhetsgruppen och övriga anstaltsgrupper ger vid handen, att den förra gruppens medel-

premier ligger avsevärt högre än de senares (jfr tab. 1—3, sid. 31 ff.). Detta faktum kan delvis förklaras därigenom att säkerhetsanstalterna enligt praxis får tillämpa en högre penningfaktor vid ackordssättningen än övriga anstalter. Detta är en kvarleva från tiden före 1945 års straffverkställighetsreform. Förvarings- och interneringsklientelet ägde nämligen dessförinnan rätt till en andel av fångvårdens inkomst av de arbeten som utfördes på förvarings- och interneringsanstalterna, vanligen en tredjedel av inkomsten. Om den intagne ådagalade god flit, kunde han dessutom få en flitpremie av upp till 30 öre per dag. Någon anledning att bibehålla en särskild beräkningsgrund i fråga om arbetspremierna inom säkerhetsgruppen föreligger inte enligt utredningens mening. En arbetsprestation bör bedömas och betalas lika oavsett vem som utför den. Utredningen har därmed inte vänt sig mot principen att förvaringsklientelet med hänsyn till intagningstidens längd bör få åtnjuta något större förmåner i andra avseenden än övriga klientelgrupper, exempelvis i fråga om rätten att förfoga över intjänta arbetspremiemedel.

Slutligen må framhållas att arbetsintensiteten också torde påverkas av arbetspremiens storlek. Även om man inte med säkerhet kan förutsäga vilken verkan en premiehöjning kan få på arbetsintensiteten, talar dock sannolika skäl för att effekten blir gynnsam. Med de förhållandevis låga premiesatser som nu tillämpas blir de intagnas arbetsinkomster, mätta i absoluta tal, i allmänhet ganska blygsamma även vid goda arbetsprestationer. Den högre premieskala, som utredningen föreslår och för vilken redogöres närmare i det följande, bör däremot ge den intagne möjlighet att uppnå inkomster som kan bli till väsentlig hjälp för honom. Han får med andra ord på ett enkelt och lättfattligt sätt belägg för att det lönar sig att arbeta.

Sammanfattningsvis vill utredningen framhålla, att sysselsättningen av de intagna måste ur eftervårdssynpunkt betraktas som en av fångvårdens angelägnaste uppgifter. Utformningen av arbetslivet på anstalterna blir i icke ringa utsträckning bestämmande för möjligheterna att återföra den intagne till en normal tillvaro och bör därför ägnas stor uppmärksamhet.

Huvudsyftet med de förslag som framlägges i det följande rörande dels höjning av ersättningen till intagen för utfört arbete och dels ändrade bestämmelser beträffande dispositionen av den intagnes arbetsinkomst är att sätta den intagne i stånd att spara ett större belopp till frigivningen än vad som nu i regel är möjligt.

En frigiven ställes ofta inför en mängd bekymmersamma och svårlösta problem. De mest påtagliga och påträngande plågar vara, hur han skall

kunna skaffa sig ett arbete och en bostad samt klara sin och familjens ekonomi under tiden fram till den första avlöningen. Frågorna om anskaffande av arbete och bostad åt frigivna ämnar utredningen behandla i ett senare sammanhang. I detta avsnitt av utredningens arbete ägnas uppmärksamhet endast åt den frigivnes ekonomiska förhållanden.

Flertalet av de intagna lämnar anstalterna med mycket obetydliga besparingar, och kritiken mot det nuvarande arbetspremierystemet har i stor utsträckning satts in just på denna punkt. Med de premieskalor som nu tillämpas har väl de flesta små möjligheter att spara något större belopp till frigivningen. Den viktigaste anledningen till de dåliga besparingsresultaten torde dock vara, att den intagne får för olika ändamål förfoga över större delen av arbetsinkomsten redan under anstaltsvistelsen. Den obligatoriska besparingen är som framgår av redogörelsen i kap. 5 begränsad till ett belopp av kronor 4: 50 per vecka. Enligt utredningens mening bör därför, jämsides med en höjning av arbetspremierna, i sparfrämjande syfte införas skärpta bestämmelser angående dispositionen av intjänad arbetsinkomst i avsikt att åstadkomma en så stor besparing som möjligt till frigivningen (sparpenning).

För närvarande nödgas en stor del av de frigivna anlita samhällets hjälpresurser. Många frigivna anser detta vara en naturlig sak. Andra däremot, som tidigare varit vana att reda sig själva, finner det kanske motbjudande och nedsättande att vara hänvisade till den offentliga eller privata hjälpverksamheten. Det måste enligt utredningens uppfattning vara en bättre utväg att låta de intagna under anstaltsvistelsen arbeta ihop de medel som de behöver för sitt och familjens upphålle under tiden närmast efter frigivningen än att ge dem dessa medel i form av understöd.

Utredningen är väl medveten om att de förslag som framlägges i det följande inte kommer att för det stora flertalet intagna, d. v. s. sådana med förhållandevis korta straff, medföra en sådan förbättring av sparpenningen, att den offentliga hjälpverksamheten till de frigivna blir överflödigt. Detta skulle förutsätta en höjning av arbetspremierna i en omfattning som åtminstone för närvarande faller helt utanför den ekonomiska ramen för arbetsdriften. Korttidsklientelet är för övrigt i allmänhet inte lika beroende av sparmedel eller bidrag vid frigivningen som långtidsklientelet. Det bör dock framhållas, att varje förbättring av sparmöjligheterna är ägnad att medföra en lättnad för den frigivne själv och minskat arbete för skyddskonsulentorganisationen. I fråga om den sistnämnda torde ett genomförande av utredningens förslag bl. a. innebära, att en del av dem som nu söker tillfällig hjälp sällas bort med påföljd att skyddskonsulenterna kan koncentrera sig på fall, där verkligt hjälpbehov föreligger.

För att åskådliggöra hur det förslag, som utredningen i det följande framlägger, skulle inverka på besparingarna lämnas i nedanstående uppställning en översikt över sparmedlens beräknade storlek vid olika tidpunkter.

Anstaltsvistelsens längd	Besparat belopp kr.
4 veckor.....	60
8 »	120
12 »	180
16 »	240
20 »	300
6 månader.....	390
1 år.....	780

Beräkningarna bygger på följande förutsättningar. Vid en timpremie i fråga om vuxet klientel av 66 öre (se nedan) blir veckoinkomsten (vid 45 arbetstimmar per vecka) kronor 29: 70. Av inkomsten skall hälften besparas, i detta fall alltså kronor 14: 85 eller, avrundat, 15 kronor per vecka. I själva verket torde med hänsyn till ackordsarbetets omfattning medelinkomsten vid full arbetsvecka komma att ligga avsevärt över minimiinkomsten. Ackordsarbete ger nämligen regelmässigt en högre inkomst än tidlönearbete.

Fångvårdens arbetspremiesystem är uppbyggt på samma sätt som avlöningssystemet inom den privata sektorn av näringslivet. Det är alltså fråga om ersättning för en arbetsprestation och inte om en premie för arbetsflit och gott uppförande. Vissa invändningar kan därför göras mot att här använda termen arbetspremie. Då emellertid denna term vunnit hävd inom fångvården och inte synes ha föranlett några praktiska olägenheter, har utredningen avstått från att föreslå någon ändrad benämning.

I olika sammanhang har diskuterats möjligheten att övergå från arbetspremier till *lön enligt den fria arbetsmarknadens lönesättning*. Bl. a. har frågan vid ett flertal tillfällen varit föremål för behandling inom FN:s ram och har därvid väckt stort intresse. Utredningen, som vid sin behandling av ämnet funnit många skäl tala för ett dylikt system, föreslår i det följande att marknadsmässig lön tillämpas såsom ett experiment vid någon eller några av fångvårdsanstalterna men vill dock betona att utredningens huvudförslag alltjämt avser arbetspremiesystemet.

Utredningen övergår härefter till att behandla de olika förslagen.

A. Arbetspremier

Vid utarbetandet av förslaget angående arbetspremier har utredningen med tanke på anstaltspersonalens arbetsbörda ansett sig böra hellre stanna för ett förhållandevis schablonartat men enkelt och lättadministrerat system än för ett system syftande mot millimeterrättvisa.

Av betydelse är också att arbetspremiesystemet får sådan anknytning till den allmänna löne marknaden att de ändringar, som där sker, lätt kan över-

föras på förhållandena inom fångvården. Sådana ändringar torde böra beaktas av fångvårdsstyrelsen i samband med avgivande av förslag till anslagsäskanden och till specialstater för jordbruks- och verkstadsdriften.

Ersättning till intagen på anstalt för vuxet klientel

Ackordsarbete. Det övervägande antalet arbetsuppgifter inom verkstadsdriften och jordbruksdriften lämpar sig för ackordssättning. Även i fråga om ekonomiarbetet torde ackord kunna användas i icke obetydlig omfattning.

Som ovan nämnts bör arbetspremierna på lämpligt sätt anknytas till den allmänna löne marknaden. Utredningen föreslår, att detta sker därigenom att den penningfaktor som ligger till grund för beräkningen av ackordspremier fastställs till viss procent av penningfaktorn enligt något av de viktigaste kollektivavtalen på arbetsmarknaden, förslagsvis avtalet för verkstadsindustrin (verkstadsavtalet).

Huvudparten av arbetsuppgifterna inom såväl verkstads- och jordbruksdriften som ekonomiarbetet har närmast karaktären av tempoarbete eller grovarbete. Det synes därför lämpligt, att den penningfaktor som gäller för arbetargruppen B enligt verkstadsavtalet, d. v. s. sådana vuxna arbetare som icke är att anse som yrkesarbetare, tages till utgångspunkt vid beräkningen av ackordspremier. Flertalet av fångvårdsanstalterna är belägna inom orter tillhörande ortsgrupp 3. Utredningen föreslår, att penningfaktorn vid beräkning av ackordspremie baseras på penningfaktorn för arbetargrupp B, ortsgrupp 3, enligt verkstadsavtalet.

Vid sina överväganden av frågan hur stor den allmänna höjningen av ackordspremiernas grundbelopp skulle behöva vara för att medföra åsyftad verkan beträffande besparingarna har utredningen funnit att den genomsnittliga höjningen av gällande penningfaktor borde uppgå till omkring 50 %. Vid ackordspremieberäkningen tillämpas f. n. i fråga om verkstadsdriften en penningfaktor av 42 öre per timme inom anstaltsgrupperna för vanligt fångförvar och kvinnogruppen samt 54 öre per timme inom säkerhetsgruppen. Inom jordbruksdriften användes vid ackordsarbete i allmänhet en grundpremie, motsvarande 25 % av ackordslönen enligt gällande kollektivavtal inom motsvarande områden. För fångvården i dess helhet kan i fråga om ackordsarbete grundpremien genomsnittligt beräknas utgöra 44 öre per timme (penningfaktor = 0,73). En höjning med 50 % skulle innebära, att det nya grundbeloppet skulle komma att uppgå till 66 öre per timme (penningfaktor = 1,1).

Enligt gällande verkstadsavtal utgör penningfaktorn för ovan nämnda arbetargrupp 327 öre per timme. Den nya penningfaktor som med hänsyn till det anförda bör gälla vid fångvårdens ackordssättning motsvarar alltså i runt tal 20 % av penningfaktorn enligt verkstadsavtalet.

Fastställandet av ackordspremie bör alltid ske på basis av tidsstudier och enligt inom industrin vedertagna normer. I överensstämmelse härmed torde vid ackordsuträkningen följande formel böra tillämpas, nämligen

$$X = T \cdot U \cdot \left(1 + \frac{S}{100}\right) \cdot \frac{P}{60}$$

där X motsvarar ackordet i öre, T uttagen arbetstid i minuter (verktid), U utjämningsfaktor bestämd med hänsyn till den intagnes prestation under arbetstiden ($U = 1$ för normal prestation av en medelgod van arbetare, större än 1 om prestationen är högre och mindre än 1 om den är lägre), S spilltidstillägg och P grundackord i öre per timme (penningfaktor).

Det för arbeten inom jordbruksdriften, främst skogs- och vägarbeten, gällande systemet med procentuella premietillägg, när veckoinkomsten överstiger vissa angivna gränser, synes böra upphöra. Grundpremien har i sådana fall utgått med en fjärdedel av motsvarande kollektivavtalslön, och tilläggen har inneburit, att totalpremien kommit att ligga vid omkring en tredjedel av kollektivavtalslönen. Att de i jämförelse med övriga arbetsgrenar förhållandevis höga inkomster, som därvid uppnåtts, verkat sporrande på de intagna torde vara alldeles klart. I vilken mån detta berott på tilläggen undandrar sig dock bedömande. Det kan tänkas, att samma effekt skulle ha uppnåtts, om grundpremien varit högre och några tillägg inte förekommit. Skulle systemet anses böra bibehållas för jordbruksdriften, borde det av rättviseskäl införas även för verkstadsdriften. Detta skulle emellertid medföra ett avsevärt merarbete vid avlöningsuträkningen och kan därför icke förordas.

Hinder torde däremot ej möta mot att ackordspremierna inom jordbruksdriften även i fortsättningen baseras på de inom den allmänna arbetsmarknaden för jordbruks- resp. skogs- och vägarbete m. m. gällande kollektivavtalen, under förutsättning att ackordspremierna beräknas så att de i hudsak överensstämmer med ackordspremierna inom verkstadsdriften.

Tidlönearbete. Även om ackordsarbete bör vara förhärskande, måste givetvis tidlönearbete alltid förekomma i viss utsträckning. Åtskilliga sysslor, exempelvis en del transportuppgifter, kontorsgöromål, eldning och köksarbete lämpar sig mindre väl för ackordssättning. Detsamma gäller självfallet också i fråga om arbete som utföres av intagen under upplärningsperioden. Dylika tidlönearbeten föreslås böra avlönas med en individuellt bestämd timpremie, icke överstigande den för beräkning av ackordspremie fastställda penningfaktorn, uttryckt i öre per timme. I enlighet härmed skulle timpremien för okvalificerat arbete f. n. uppgå till högst 66 öre. Hänsyn skall vid bestämmandet av timpremie tagas till den intagnes flit och arbetsskicklighet. Blir den intagnes arbete till följd av hans lättja eller försumlighet av ringa värde, bör liksom nu timpremien enligt närmare anvisningar från fångvårdsstyrelsen utgå med nedsatt belopp.

Till tidlönegruppen bör också hänföras vissa kvalificerade yrkesarbeten, exempelvis verktygstillverkning och förtroendeuppdrag av sådan vikt, att de icke anses böra åsättas vanligt ackord. Timpremien föreslås i dessa fall böra utgå med högst 30 % av penningfaktorn för arbetargrupp B, ortsgrupp 3, enligt verkstadsavtalet och skulle alltså högst bli $\left(\frac{30 \cdot 327}{100}\right)$ 98 öre.

En förutsättning för att den högre timpremien skall få tillämpas bör vara, att arbetet kräver verklig fackutbildning och att den intagne arbetar självständigt eller står under endast allmän arbetsledning. Den högre timpremien torde böra fastställas av fångvårdsstyrelsen.

Det bör framhållas, att genomförandet av enhetliga bestämmelser för fastställandet av timpremier torde innebära en icke oväsentlig förenkling av det administrativa arbetet.

För att åskådliggöra hur arbetsförtjänsterna skulle te sig enligt de ovan föreslagna beräkningsgrunderna i jämförelse med förtjänsterna enligt gällande beräkningsmetoder lämnas i efterföljande tablå några exempel på premieberäkningen för vissa inom den mekaniska verkstaden vid fångvårdsanstalten å Långholmen nyligen utförda arbeten.

Tablå över premieberäkningen för vissa inom den mekaniska verkstaden vid Långholmen utförda arbeten

Exempel 1. Svetsning av stålpallar

Alt. 1. (hittillsvarande beräkningssätt)

Medelvärde av tempotider.....	21,40 min.	
Utjämningsfaktor 1,0		
Spilltid 17 %	3,64 »	
Total tid.....	25,04 »	
Penningfaktor 0,7		
Pris per st. (25,04 · 0,7).....		17,528 öre
Pris efter utjämning.....		<u>18,0 öre</u>

Den intagne har i praktiken utfört 73 st. detaljer på tiden 26,1 tim.

Arbetsförtjänst per tim. 50,3 öre

Alt. 2. (föreslaget beräkningssätt)

Medelvärde av tempotider.....	21,40 min.	
Utjämningsfaktor 1,0		
Spilltid 17 %	3,64 »	
Total tid.....	25,04 »	
Penningfaktor 1,1		
Pris per st. (25,04 · 1,1).....		27,544 öre
Pris efter utjämning.....		<u>28,0 öre</u>

Med samma prestation som under alt. 1 skulle den intagnes timförtjänst ha uppgått till 78,3 öre.

Anm. Arbetsstudien tagen på den person som utfört arbetet.

*Exempel 2. Svetslödning av brevkorgsramar**Alt. 1. (hittillsvarande beräkningssätt)*

Medelvärde av tempotider.....	17,80 min.	
Utjämningsfaktor 1,0		
Spilltid 17 %.....	3,026 »	
Total tid.....	20,826 »	
Penningfaktor 0,7		
Pris per st. (0,7 · 20,826).....		14,5782 öre
Pris efter utjämning.....		<u>15,0 öre per st.</u>

Den intagne har i praktiken utfört 75 arbetsstycken på 11,3 tim.
Arbetsförtjänst per tim. 99,5 öre.

Alt. 2. (föreslaget beräkningssätt)

Medelvärde av tempotider.....	17,80 min.	
Utjämningsfaktor 1,0		
Spilltid 17 %.....	3,026 »	
Total tid.....	20,826 »	
Penningfaktor 1,1		
Pris per st. (1,1 · 20,826).....		22,9086
Pris efter utjämning.....		<u>23,0 öre per st.</u>

Med samma prestation som under alt. 1 skulle den intages timförtjänst ha uppgått till 152,6 öre.

Anm. Arbetsstudien tagen vid en tidigare tillverkning av brevkorgsramar och på en annan person än den som utfört det aktuella arbetet.

*Exempel 3. Tillverkning av en svetsjigg**Alt. 1. (hittillsvarande beräkningssätt)*

Nuvarande timpremie för kvalificerat arbete = 45 öre	
Använd arbetstid.....	10,6 tim.
Arbetsförtjänst.....	<u>4: 77 kr.</u>

Alt. 2. (föreslaget beräkningssätt)

Föreslagen timpremie.....	0: 98 kr.
Använd arbetstid.....	10,6 tim.
Arbetsförtjänst.....	<u>10: 39 kr.</u>

Sammanställning av den intagnes veckoförtjänst:

Alt. 1.

Ackordsarbete	26,1 tim.	13: 14 kr.
»	11,3 »	11: 25 »
Timavlönat arbete	<u>10,6 »</u>	<u>4: 77 »</u>
Summa timmar	48,0	Summa kronor 29: 16

Alt. 2.

Ackordsarbete	26,1 tim.	20: 44 kr.
»	11,3 »	17: 25 »
Timavlönat arbete	<u>10,6 »</u>	<u>10: 39 »</u>
Summa timmar	48,0	Summa kronor 48: 08

*Exempel 4. Montering av luckor på kopplingslådor**Alt. 1. (hittillsvarande beräkningssätt)*

Medelvärde av tempotider.....	7,37 min.	
Utjämningsfaktor 1,0		
Spilltid 14 %	1,03 »	
Total tid	8,40 »	
Penningfaktor 0,7		
Ackordspris per st. (8,40 · 0,7)		5,88 öre
» » » efter utjämning		6,0 öre

Den intagne har tillverkat 180 st. detaljer på tiden 14,0 tim.

$$\text{Förtjänst per tim.: } \left(\frac{180 \cdot 6}{14} \right) = \underline{77,14 \text{ öre.}}$$

Alt. 2. (föreslaget beräkningssätt).

Medelvärde av tempotider.....	7,37 min.	
Utjämningsfaktor 1,0		
Spilltid 14 %	1,03 »	
Total tid	8,4 »	
Penningfaktor 1,1		
Ackordspris per st. (8,4 · 1,1)		9,24 öre
» » » efter utjämning		9,0 öre

Med samma prestation som under alt. 1 skulle den intagnes timförtjänst ha uppgått till

$$\left(\frac{180 \cdot 9}{14} \right) \text{ kr. } 1:16.$$

Anm. Arbetsstudien tagen vid en tidigare tillverkning av kopplingslådor och på annan person än den, som utfört det aktuella arbetet.

Till intagen som deltagar i undervisning, anordnad av anstalten under arbetstid, eller som medgivits rätt att med inskränkning i arbetstiden ägna sig åt studier eller annan utbildning bör utgå timpremie för den del av arbetstiden, under vilken han varit befriad från sitt vanliga arbete. Närmare bestämmelser härom torde böra utfärdas av fångvårdsstyrelsen.

Ersättning till intagen på anstalt för ungt klientel

Vid anstalt (anstaltsavdelning) för unga, där sysselsättningen är helt eller till övervägande del inriktad på yrkesutbildning, bör tillämpas ett särskilt premiesystem (även detta baserat på verkstadsavtalet) enligt följande plan.

Under de första sex månaderna erhåller den intagne en timpremie motsvarande högst 20 % av penningfaktorn för arbetargruppen C 1 (manliga arbetare i åldern 18 år), ortsgrupp 3, enligt verkstadsavtalet; timpremien skulle alltså högst bli $\left(\frac{20 \cdot 249}{100} \right)$ 50 öre. Från och med sjunde månaden får han

dels timpremie enligt ovan, *dels* ackordspremie, där arbetet är av sådan art att det kan utföras på ackord, *eller* i annat fall ackordskompensation; ackordspremie skall vara baserad på en penningfaktor motsvarande en tredjedel av timpremien; ackordskompensationen utgår med ett belopp motsvarande en tredjedel av timpremien.

Liksom beträffande det vuxna klientelet bör fångvårdsstyrelsen för de

unga utfärda bestämmelser om timpremier vid teoretisk undervisning och självstudier.

Ersättning vid sjukdom och olycksfall

Till intagen som på grund av sjukdom eller olycksfall sjukskrivits av läkare bör efter en karenstid av tre dagar utgå reducerad arbetspremie (sjukpremie) för varje arbetsdag, under vilken han varit sjukskriven. Närmare bestämmelser härom torde böra utfärdas av fångvårdsstyrelsen.

Ersättning för arbete å övertid

För övertidsarbete som anstaltsledningen beordrat och godkänt föreslås övertidsersättning utgå enligt de närmare bestämmelser som meddelas av fångvårdsstyrelsen.

Sådan ersättning torde dock ej böra åtnjutas för arbete på s. k. obekvämt arbetstid eller på förskjuten arbetstid, exempelvis skiftarbete.

Förskott

För att bereda intagen möjlighet att inköpa premievaror under den tid som förflyter, innan arbetspremiemedel första gången gottskrives honom, bör förskott kunna beviljas honom med ett belopp för dag motsvarande högst halva dagsinkomsten. Förskott skall återbetalas snarast möjligt genom avdrag på premieinkomsten.

B. Marknadsmässig lön

Redan i samband med tillkomsten av 1945 års verkställighetslag berördes frågan om tillämpning av ett system med avlöning åt de på fångvårdsanstalt intagna efter förhållandena på den öppna arbetsmarknaden. I sitt till grund för nämnda lag liggande betänkande (SOU 1944: 50) anförde strafflagberedningen i denna del i huvudsak följande: Med hänsyn till att det verkliga livets förhållanden borde efterliknas på anstalten vore det i och för sig ett önskemål att ekonomiskt jämställa den dömda med en fri arbetare och låta honom själv betala kostnaderna för sitt underhåll ävensom sörja för de anhörigas uppehälle. Denna tanke vore icke ny utan hade redan i ett tidigt skede — utan större framgång — prövats i England och i USA; i båda dessa länder hade på senare tid liknande experiment gjorts vid vissa särskilda anstalter. Konsekvent genomförd skulle principen att den dömda skulle vara självförsörjande innebära, att han skulle erhålla en lön, som exakt motsvarade hans arbetsprestation, sådan den skulle bedömas i den fria marknaden, samt att han efter vanliga normer skulle betala för kost och logi och bidra till familjens uppehälle. En minskning av arbetsprestationen skulle resultera i motsvarande sänkning av levnadsstandarden. Systemet skulle medföra, att de intagna bleve synnerligen ojämnt avlönade allt efter arbetets art och

arbetsprestationens kvalitet. Med hänsyn till att det å en anstalt måste förekomma fall av sjukdom, arbetsoförmåga, arbetsvägran m. m. skulle av självförsörjningssystemet strängt taget följa, att de intagna betalade särskilda avgifter till en socialvård inom anstalterna; detta system hade också prövats i de anglosaxiska länderna. Det vore tydligt, att en mängd svårlösta praktiska spörsmål skulle uppkomma, om en sådan ordning genomfördes. Härtill komme att systemet även ur andra synpunkter skulle kunna medföra icke önskvärda konsekvenser. Många personer som intoges på fångvårdsanstalt saknade all yrkesutbildning och skulle med tillämpning av vanlig lönesättning knappast kunna avlönas så högt, att det bleve något över, sedan kostnaderna för deras vård blivit täckta. Ett särskilt problem vore hur man skulle förfara med sådana personer som hade inkomst av kapital eller uppbyggd pension men på anstalten av oförmåga eller liknöjdhet icke arbetade så mycket, att inkomsten ens försloge till vårdkostnaderna. I många fall — särskilt för unga personer — skulle självförsörjningssystemet även medföra, att yrkesutbildningen bleve lidande. Även om man icke krävde, att den intagne helt skulle gälda försörjningskostnaden, kvarstode de flesta av de nämnda olägenheterna. Man kunde även draga i tvivelsmål, huruvida det för den intagne skulle ha någon psykologisk betydelse att framstå som i viss mån självförsörjande genom att själv gälda ersättning t. ex. för kosten. Det skulle även medföra betydande olägenheter att ställa de intagnas avlöning i relation till arbetslönerna i den fria marknaden allt efter arten av det arbete som de hade att fullgöra på anstalten. Ett sådant system vore ägnat att skapa orättvisor, då det ingalunda vore säkert, att det yrke den intagne utövat som fri arbetare vore representerat inom fångvårdens yrkesgränar och det ofta måste förekomma, att han efter intagningen placerades i en mindre förmånlig sysselsättning. Med hänsyn till det anförda hade beredningen ej funnit skäl att föreslå ett generellt införande av vare sig ett självförsörjningssystem för de intagna eller en avlöning av dem efter samma grunder som på den fria marknaden. Då det emellertid icke helt kunde uteslutas, att det på vissa anstalter med homogent och arbetsdugligt klientel eller beträffande vissa grupper intagna skulle vara fördelaktigt att försöksvis pröva ifrågavarande principer, hade beredningen hållit möjligheten därtill öppen genom att föreslå ett stadgande av innebörd, att Konungen beträffande viss anstalt eller vissa intagna ägde förordna att utfört arbete skulle avlönas efter andra grunder än dem som i regel gällde.

I enlighet med strafflagberedningens förslag upptar nu gällande verkstälighetslag, såsom tidigare sagts, en bestämmelse av nyss nämnt innehåll.

I vårt land har ännu icke — med bortseende från den mycket fåtaliga gruppen frigångare — något försök gjorts att beträffande de på fångvårdsanstalt intagna tillämpa ett system med löner enligt den fria marknadens lönesättning. Detta torde bland annat sammanhänga därmed, att fångvården intill de senaste åren icke förfogat över sådana moderna och välutrus-

tade verkstäder som är behövliga för att det nya systemet skall kunna genomföras.

Vid sina överbåganden av hithörande frågor har det synts eftervårdsutredningen önskvärt att genom försöksverksamhet få systemet med marknadsmässig lön prövat. Försöket skulle syfta till att vinna bland annat följande:

förbättring av de intagnas arbetsresultat;

förbättring av de intagnas ekonomiska förhållanden;

förbättring av de intagnas trivsel;

minskning av utgifterna för socialvård och understöd från fångvården m. m.

Utredningen har emellertid ansett, att det skulle vara angeläget att — innan förslag framlades om anställande av sådant försök som ovan nämnts — genom en särskild förberedande undersökning granska förutsättningarna härför. Efter framställning av utredningen har statsrådet och chefen för justitiedepartementet ställt den för en sådan förberedande undersökning erforderliga expertisen till utredningens förfogande.

Förberedande undersökning

Av grundläggande betydelse för en bedömning av lämpligheten av ett system med marknadsmässig lön inom fångvården är kunskap om vilka effekter införandet av sådan lön skulle ha på de intagnas ekonomiska och andra förhållanden. Detta är en frågeställning av förklarande typ. En sådan bör i princip behandlas med ett statistiskt försök.

Utredningen har emellertid icke haft möjlighet att verkställa ett statistiskt försök; den möjlighet, som stått till buds, har varit en liten, beskrivande undersökning. En sådan har ansetts motiverad av bl. a. följande skäl: den skulle *dels* kunna tjäna som en förberedande undersökning för den försöksverksamhet med marknadsmässig lön som utredningen föreslår skola komma till stånd (jfr sid. 70), *dels ock* ge upplysningar rörande de intagnas sociala och ekonomiska situation.

Utredningen framlägger i det följande resultaten av en undersökning, som verkställdes vid kolonien Vångdalen under tiden den 24 januari—den 5 mars 1958. Utredningen är angelägen om att understryka, att undersökningens värde främst ligger i den relativt utförliga beskrivning av ett antal enskilda fall, vari den resulterat. Resultaten skall *icke* generaliseras till att gälla fångvårdsklientel i allmänhet; undersökningen ger icke heller svar på frågan om vilken effekt som införandet av marknadsmässig lön kan tänkas få.

Vångdalen är en öppen anstalt nära Uppsala för ett klientel med tämligen långa straff. Platsantalet är 50. Sysselsättningen utgöres av mekaniskt arbete för 30 man, skogsarbete för 15 man och ekonomiarbete för 5 man. Den mekaniska verkstaden uppfördes år 1955 och har modern utrustning för tillverkning av järnsängar i stora serier.

Undersökningens primärmaterial insamlades dels genom intervjuer, varvid undersökningsledaren själv tjänstgjorde som intervjuare, dels genom utdrag ur olika administrativa akter. Det vid undersökningen använda frågeformuläret hade utformats på grundval av en serie provintervjuer med personer intagna på fångvårdsanstalten å Långholmen. Dessa provintervjuer utfördes av undersökningsledaren, som därigenom erhöll en värdefull träning i intervjuteknik.

Undersökningen omfattar i allt 60 intagna; att antalet överstiger siffran för platsantalet vid Vångdalen beror på den omsättning av intagna, som ägde rum under tiden för undersökningen. Av de 60 intervjuade utgjorde 38 straffångar och 22 fängelsefångar. På basis av det insamlade primärmaterialiet kan följande allmänna sammanställning beträffande de intagnas förhållanden meddelas.

Åldersfördelningen var följande: 18 i gruppen 20—25 år, 9 i gruppen 26—30 år, 13 i gruppen 31—35 år, 6 i gruppen 36—40 år, 4 i gruppen 41—45 år och 10 i gruppen 46 år och däröver.

Sammanlagt 46 intagna var skrivna i storstäder, 8 i landsortsstäder eller andra tätorter och 6 på landsbygden.

Av de intagna var 23 gifta och lika många ogifta, medan 14 var frånskilda eller änklingar. Sammanlagt 28 hade barn. Av dessa barn — tillhoppa 38 — var 14 födda i nuvarande äktenskap, 13 utom äktenskap och 11 i tidigare äktenskap.

Vad beträffar bostadsförhållandena omedelbart före intagningen hade enligt de intagnas uppgifter 39 egen bostad eller rum hos anhörig, under det att 11 var inneboende hos annan, 7 bodde på hotell, 1 fullgjorde militärtjänst och 2 helt saknade bostad.

Av de intagna kunde 39 betecknas såsom yrkesarbetare, och av dessa hade 18 någon form av teoretisk utbildning.

I fråga om arbetsförhållandena omedelbart före intagningen uppgav 39 personer att de haft arbete och 7 att de varit arbetsförmögna på grund av sjukdom. 12 personer sade sig ha varit arbetslösa och 2 inkallade i militärtjänst.

En samlad översikt över läget för de intervjuade, som hade en strafftid av minst tre månader, lämnas nedan dels i fråga om skulder och andra förpliktelser vid straffets början (tabell 10) och dels såvitt angår utgifter för underhåll, hyra, försäkring m. m. under verkställighetstiden — s. k. löpande utgifter — (tabell 11). Framhållas bör att de i sistnämnda tabell upptagna utgifterna för underhåll i vissa fall är fiktiva.

Socialunderstöd eller annan ekonomisk hjälp till familjen utgick i 10 av de 29 fall, där intagen hade familj (eller levde under äktenskapsliknande förhållanden). I övriga 19 fall klarades familjens ekonomi hjälpligt genom att hustrun (eller fästmon) hade förvärvsarbete.

Tabell 10. Skulder och andra förpliktelser vid straffets början

Fall nr	Strafftid mån. ¹	Böter kr	Skadestånd kr	Rättegångskostnad kr	Restskatter kr	Rest. barnbidrag kr	Avbetaln.-skulder kr	Pantlån-skulder kr	Övriga skulder kr	Summa kr
1	5			395			700	50		1 145
2	7		60	300			250	50	500	1 160
3	6		130	150				20		300
4	6		754	524				145		1 423
5	5			175				10		185
6	4									0
7	8	300	100	1 127	100	600	1 300	85	550	4 162
8	13	75	3 900							3 975
9	5		370		71					441
10	5	500	26	125						651
11	4		3 190	197	1 500		200	30		5 117
12	livstid			1 676						1 676
13	4		930	170						1 100
14	4		234	180						414
15	5	150								150
16	18			450				190		640
17	9		4 470	110		1 200				5 780
18	5		250	422						672
19	3			144						144
20	6	700			10 180		600		600	12 080
21	11		160	776	1 500				1 500	3 936
22	11	150	944	395		4 200				5 689
23	8			70						70
24	9		273	545					10 000	10 818
25	8		885							885
26	5		95	330	1 500	2 990				4 915
27	5		200	646			72			918
28	16		7 500	1 600	2 000		250		4 800	16 150
29	4									0
30	5			75			1 400			1 475
31	11		4 200	700					500	5 400
32	13		7 454	2 259	250					9 963
33	10		2 000	375						2 375
34	5		40	522						562
35	5		174							174
36	4			95						95
37	6	40	105	658			150		125	1 078
38	4	200	6 024	1 222						7 446
39	4	75		321	152	225		20	385	1 167
40	livstid		1 700	670			200	35		2 605

¹ Härmed avses i detta sammanhang den faktiska strafftid som gäller, sedan i förekommande fall hänsyn tagits till bestämmelserna om obligatorisk villkorlig frigivning.

Från början var meningen, att riktigheten av de lämnade svaren genomgående skulle kontrolleras. En sådan kontroll visade sig emellertid bli mycket arbetskrävande och tidsödande. Kontrollen har därför begränsats till en noggrann genomläsning av de på anstalten tillgängliga behandlingsjournalerna och domstolsprotokollen rörande de intagna. De uppgifter, som kunnat kontrolleras, har med få undantag varit riktiga.

Beträffande var och en av de intagna antecknades dag för dag under un-

Tabell 11. Löpande utgifter under verkställighetstiden, beräknade per månad, för de i tabell 10 upptagna fallen

Fall nr	og frsk	Underhåll till familj eller liknande kr	Hyseskostnad för familjs bostad kr	Egen arbetslokal kr	Försäkringsavgifter egna och fam. kr	Underhåll till barn u. ä. el. i tidigare äktenskap kr	Underhåll till frsk hustru kr	Livränta kr	Fackförningsavgifter kr	Summa löpande utgifter per månad kr
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	g ¹	195	75							270
2	og									0
3	og									0
4	og									0
5	og					60				60
6	g	195	140							335
7	g ¹	260	147							407
8	g	360	115							475
9	og									0
10	og									0
11	og									0
12	og							135		135
13	og									0
14	og									0
15	frsk					150				150
16	g ¹	360	325		35					720
17	frsk				33	70				103
18	g ¹	195	65							260
19	frsk									0
20	frsk			80	75	300	100			555
21	frsk									0
22	g					100				100
23	g	240	92							332
24	og									0
25	og									0
26	og					120				120
27	og					66				66
28	g ¹	260	220							480
29	frsk									0
30	g ¹	260	125							385
31	og									0
32	g	195	100							295
33	og		60							60
34	og								30	30
35	og									0
36	g	245	45		12	65				367
37	frsk									0
38	og								25	25
39	g	260	190			75				525
40	og									0

¹ Hustru eller fästmo är förvärvsarbetande och erhåller ej någon socialvård. I dessa fall har underhåll beräknats enligt taxan för socialvården i Stockholm.

dersökningsperioden arbetsprestationen och den ersättning i form av arbetspremier som den intagne gottskrevs. Samtidigt noterades den lön som den intagne skulle ha erhållit för sin arbetsprestation, därest ersättning utgått enligt för arbetet och orten i fråga gällande kollektivavtal; beträffande de

med ekonomiarbete sysseisatta beräknades dock lönen, i avsaknad av tillämpligt kollektivavtal, motsvara vad som utgår till de enligt statens allmänna avlöningsreglemente avlönade ekonomibiträderna vid statens sjukhus. Slutligen upprättades för varje intagen med en strafftid om minst tre månader en veckobudget på grundval av vad som framkommit vid intervjun och vid löneberäkningarna.

De intagnas inkomster — enligt nuvarande system — var ganska skiftande. Medelinkomsten per vecka av arbetspremier utgjorde vid mekaniska verkstaden kronor 22: 53, vid skogsarbetet kronor 20: 33 och vid ekonomiarbetet kronor 19: 70. För samtliga intagna uppgick den genomsnittliga veckopremieinkomsten till kronor 21: 50.

Vad beträffar arbetet inom den mekaniska verkstaden hade, av orsaker som bl. a. sammanhänger med en omläggning av driften, ackordspremie inte tillämpats i den omfattning som annars är bruklig. Sålunda hade endast cirka 40 % av arbetet utförts på ackord, medan man beträffande återstoden tillämpat dagspremier. Härigenom har den genomsnittliga premieinkomsten för verkstadsarbetet blivit förhållandevis låg. De ackord som vanligen tillämpas inom verkstaden motsvarar i runt tal en sjundedel av de civila ackorden för liknande arbeten.

Arbetspremierna för skogsarbete utgår efter ackord och beräknas till en fjärdedel av motsvarande kollektivavtals ackordslöner med tillägg av vissa procent. Anledningen till de låga inkomster som skogsarbetarna på Vångdalen uppnått torde, förutom bristande yrkeskunnighet och ovana vid fysiskt krävande arbete, ha varit bl. a. den dåliga beskaffenheten hos skogen.

Liksom skogsarbetet var det ekonomiarbete, som förekom vid Vångdalen, icke direkt jämförbart med liknande arbeten i det fria arbetslivet.

Vid den tänkta tillämpningen av den fria marknadens lönesättning vid undersökningen på kolonien Vångdalen beräknades medelförtjänsten per vecka för verkstadsarbetarna till kronor 160, för skogsarbetarna till kronor 43 och för ekonomiarbetarna till kronor 200. Det synes utredningen uppenbart, att dessa belopp i hög grad påverkats av de speciella förhållanden, som rådde vid Vångdalen vid tiden för denna undersökning. Sålunda skulle medelförtjänsten sannolikt ha uppgått till betydligt högre belopp, om man beträffande verkstadsarbetet kunnat utgå från en tillämpning enligt gängse regler av endast ackordspremier samt i fråga om skogsarbetet kunnat räkna med intagna, som ägde yrkesvana och stark fysisk kondition, och en skog av god beskaffenhet.

En utförligare redovisning av den ekonomiska och sociala situationen i de enskilda fallen har av undersökningsledaren lämnats beträffande varje intervjuad med en strafftid av minst tre månader. För att åskådliggöra de ekonomiska verkningar, som kan följa av ett system med marknadsmässig lön, återgives följande sammanställningar beträffande olika i redovisningen förekommande typfall (jfr tabellerna 10 och 11). Härvid har för likformig-

hetens skull i samtliga fall inkomsten beräknats till 175 kr., ersättningen för kost och logi till 35 kr. och det till premievaruinköp medgivna beloppet till 15 kr., allt för vecka. Avdrag för preliminär skatt, beräknad å bruttoinkomsten, har gjorts enligt den för Stockholms stad år 1958 gällande skattetabellen. Efter uppgiften om den ådömda strafftiden har inom parentes angivits den tid, uttryckt i veckor, varunder den intagne beräknas ha haft full inkomst. Sistnämnda tid har framkommit, sedan hänsyn i förekommande fall tagits till bestämmelserna om obligatorisk villkorlig frigivning och sedan avdrag skett med ytterligare en månad, som genomsnittligt beräknats åtgå, innan den intagne blivit placerad i arbete på försöksanstalten. För en intagen dömd till livstids straffarbete har verkställighetstiden beräknats till 10 år och — med hänsyn tagen till permissioner m. m. — antalet fulla arbetsveckor till 50 per år. Den uppgjorda dispositionsplanen kan i vissa fall något rubbas genom utgifter för personligt behov såsom för permission, tandvård m. m.

Fall nr 1. Dömd till straffarbete 6 månader (17 veckor).

30 år. Metallarbetare. Uppväxt i föräldrahemmet. Gift men utan barn. Hustrun har förvärvsarbete med en inkomst av omkring 700 kr/mån. Uppbär icke socialunderstöd.

Hyran för makarnas bostad är 75 kr/mån. Den dömde har att betala rättegångskostnader med 395 kr., avbetalningsskulder på 700 kr. och pantlåneskulder på 50 kr.

<i>Inkomst</i>		2 975	
<i>Utgifter</i>			
Preliminär skatt	612		
Kost och logi	595		
Premievaror	255	1 462	
		<hr/>	
<i>Behållning</i>		1 513	

Även med en sparpennning av 500 kronor vid frigivningen skulle den intagne kunna göra sig i det närmaste skuldfri; härvid förutsättes att hustrun kan reda sig på sin inkomst.

Fall nr 2. Dömd till straffarbete 9 månader (28 veckor).

25 år. Tryckeriarbetare. Uppväxt hos morföräldrarna. Är ogift och utan barn; ingen försörjningsplikt. Har missbrukat alkohol.

Dömd att betala 300 kr. i rättegångskostnader och 60 kr. i skadestånd. Har avbetalningsskulder på 250 kr., pantlåneskulder på 50 kr. och andra skulder på 500 kr.

<i>Inkomst</i>		4 900	
<i>Utgifter</i>			
Preliminär skatt	1 064		
Kost och logi	980		
Premievaror	420	2 464	
		<hr/>	
<i>Behållning</i>		2 436	

Samtliga skulder skulle kunna betalas och en sparpennning å 1 276 kr. uppnås till frigivningen.

Fall nr 8. Dömd till straffarbete 1 år 4 mån. (52 veckor).

37 år. Byggnadsgrovarbetare. Uppväxt i föräldrahemmet. Gift och har 3 barn. Hustrun har icke förvärvsarbete. För familjens uppehälle betalar socialvården 475 kr/mån. Mannen är dömd att betala böter med 75 kr. och skadestånd med 3 900 kr.

<i>Inkomst</i>		9 100	
<i>Utgifter</i>			
Preliminär skatt	1 456		
Kost och logi	1 820		
Premievaror	780	4 056	
<i>Behållning</i>			5 044

Om 500 kr. avsättes till sparpennning, skulle den återstående behållningen räcka till underhåll av familjen med cirka 375 kr/mån.; övriga förpliktelser skulle vara oreglerade.

Fall nr 12. Dömd till livstids straffarbete (500 veckor)

26 år. Uppväxt hos modern. Ogift och utan barn; har ingen försörjningsplikt. Är dömd att betala skadestånd i form av livränta med 135 kr/mån. under 25 år samt rättegångskostnader med 1 676 kr.

<i>Inkomst</i>		87 500	
<i>Utgifter</i>			
Preliminär skatt	19 000		
Kost och logi	17 500		
Premievaror	7 500	44 000	
<i>Behållning</i>			43 500

Om man räknar med en strafftid av tio år, skulle skadeståndet därunder uppgå till sammanlagt 16 200 kronor. Med behållningen kan gäldas såväl detta belopp som rättegångskostnaderna och kostnaderna för permission, som efter de fyra första åren kan komma att uppgå till icke så obetydliga belopp; härefter skulle likväl återstå ett mycket avsevärt besparat belopp.

Fall nr 17. Dömd till straffarbete 11 mån. (35 veckor).

35 år. Kontorist. Uppväxt i föräldrahemmet. Är fränskild och har ett barn i det upplösta äktenskapet; det föreligger dock ingen underhållsplikt gentemot vare sig den fränskilda hustrun eller nämnda barn. Har vidare ett barn utom äktenskap, till vilket han är skyldig betala 70 kr/mån. Har icke fullgjort denna underhållsplikt utan resterar med ungefär 1 200 kr. Är dömd att betala rättegångskostnader med 110 kr. och skadestånd med 4 470 kr. Avgifter för försäkringar utgör 33 kr/mån.

<i>Inkomst</i>		6 125	
<i>Utgifter</i>			
Preliminär skatt	1 155		
Kost och logi	1 225		
Premievaror	525	2 905	
<i>Behållning</i>			3 220

Med behållningen skulle kunna, efter avsättande av 500 kr. till sparpennning vid frigivningen, gäldas såväl de löpande utgifterna (underhållsbidrag, försäkrings-

avgifter) som skulden för underhållsbidrag, rättegångskostnaderna och av skadeståndet 586 kr.

Fall nr 20. Dömd till straffarbete 8 mån. (25 veckor).

38 år. Verkmästare inom metallindustrin. Uppväxt i föräldrahemmet. Driver egen rörelse och har därjämte anställning som tryckeriarbetare. Frånskild av, som han säger, »ekonomiska skäl». Sammanbor med frånskilda hustrun och deras tre barn. Formellt underhållspliktig med 100 kr/mån. till såväl hustrun som till varje barn. Är dömd att betala böter på tillsammans 900 kr.; härav har 200 kr. betalats genom införsel i lön, övriga böter skall förvandlas. Uppger sig ha skatteskulder på 10 180 kr., avbetalningsskulder på 600 kr. och andra skulder på tillsammans 600 kr.

Den egna rörelsen ligger nere under verkställighetstiden men för att inte den intagne skall förlora arbetslokalen måste han betala hyra för den med 80 kr/mån. Försäkringsavgifter för honom och barnen belöper sig till 75 kr/mån.

<i>Inkomst</i>		4 375	
<i>Utgifter</i>			
Preliminär skatt	825		
Kost och logi	875		
Premievaror	375	2 075	
<i>Behållning</i>			2 300

Om 500 kr. avsättes såsom sparpennning till frigivningen samt hyra och försäkringsavgifter betalas med cirka $[6 \times (80 + 75)]$ 930 kronor, kan för underhåll åt den frånskilda hustrun och barnen utgå sammanlagt cirka 145 kr/mån. Övriga skulder och förpliktelser skulle då vara oreglerade.

Den begränsade undersökning, för vilken ovan redogjorts, kan helt naturligt inte göra anspråk på att tjäna som något underlag för statistisk bedömning av värdet av ett system med marknadsmässig lön. Undersökningen illustrerar vad utredningen bedömer föreligga inom svensk fångvård över huvud taget och alltså icke endast på Vängdalen, nämligen att de intagna ofta är hårt belastade med skulder och skyldiga att utge underhållsbidrag, skadestånd m. m. samt att en sanering av deras ekonomi i många fall skulle vara möjlig under verkställighetstiden, om de avlönades som fria arbetare och finge viss vägledning för sitt ekonomiska handlande.

De intervjuades inställning till ett system med marknadsmässig lön var positiv. En allmän uppfattning bland dem var att om ett sådant system kunde medföra bl. a. att skulder och andra skyldigheter kunde åtminstone till en del regleras under strafftiden, så att den intagne vid frigivningen var skuldfri eller nästan skuldfri, vore förutsättningarna för honom att föra ett hederligt liv mycket större. De flesta var också av den mening, att en skäligen avlöning måste verka i hög grad sporrande på arbetslusten. Om arbetsvana och arbetsglädje kunde skapas i arbetet på anstalten, kunde de kanske medfölja till fritiden och senare ut i det privata arbetet efter frigivningen. Några intagna sade sig arbeta för fullt redan nu och därför icke kunna stimuleras

till större arbetsprestationer. De skulle dock känna större tillfredsställelse, om deras arbete värdesattes bättre och detta komme till synes i form av högre lön.

Många ansåg det värdefullt, om de intagna skulle kunna genom sitt eget arbete underhålla familjen eller i varje fall bidra till dess försörjning. I regel var det ju så, framhöll man, att de anhöriga led mest av straffet, trots den socialvård som samhället lämnade i vissa fall.

En intagen, som var egen företagare just inom den mekaniska verkstadsindustrien, hade den bestämda uppfattningen, att arbetsdriften skulle kunna göras mera ekonomiskt lönande, om de i verkstäderna sysselsatta verkligen kunde förmås att arbeta för fullt. Bättre lön för utfört arbete vore säkert det bästa sättet att höja arbetstakten.

En av fängelsefångarna ansåg, att det ifrågasatta nya systemet med tanke på det »slöa klientel» som för närvarande befolkade anstalterna icke skulle lyckas. Att de intagna skulle stimuleras till större arbetsinsatser genom högre lön trodde han ej. En annan intagen befarade, att vissa spänningar skulle kunna uppstå mellan bevakningspersonalen och de intagna, om de senares lön blev högre än de förras.

En av förutsättningarna för systemets tillämpning måste vara — detta framhölls från flera håll — att det hela tiden finnes arbete för de intagna. Arbetet måste också vara av sådant slag, att de kan förtjäna tillräckligt mycket. Några intagna uttryckte farhågor för att sjukdom eller dylikt skulle kunna radera hela systemet.

Med hänsyn till vad sålunda förekommit, vill utredningen föreslå, att en försöksverksamhet med marknadsmässig lön kommer till stånd. Genomförandet av denna föreslås skola ske i enlighet med här nedan angivna riktlinjer.

För att kunna tillgodogöra sig resultaten av den föreslagna verksamheten är det enligt utredningens mening viktigt, att man statistiskt »följer upp» försöket. Utredningen vill fördenskull i detta sammanhang föreslå, att försöksverksamheten göres till föremål för sådan statistisk undersökning. Om verksamheten förlägges till en anstalt, till vilken finnes en systeranstalt, där den gängse formen med ersättning enligt arbetspremierystem alltjämt skall tillämpas, synes för att få jämförelseobjekt lämpligt, att ifrågavarande statistiska undersökning får omfatta även sistnämnda anstalt. Vidare är det ur eftervårdssynpunkt av värde att undersökningen också får avse förhållandena under viss tid efter frigivningen.

Försök med marknadsmässig lön

Försöksverksamhetens syfte. Syftet med experimentet skall vara att klargöra möjligheterna och värdet av att under vissa betingelser inom fång-

vården tillämpa systemet med marknadsmässig lön. Såsom förut nämnts (se sid. 62) avses att med ett sådant system vinna bl. a. förbättring av de intagnas arbetsresultat, ekonomiska förhållanden och trivsel samt minskning av utgifterna för socialvård och understöd från fångvården.

Då det står klart för utredningen, att systemet ej kan tillämpas på alla dem, som är intagna på fångvårdsanstalterna, har utredningen ansett, att det i första hand bör provas på ett begränsat och utvalt klientel. Utredningen vill sålunda betona, att det försök som utredningen rekommenderar ej syftar till att tjäna som statistisk vägledning för bedömning av förutsättningarna för en liknande verksamhet i större skala. Skulle experimentet slå väl ut, bör emellertid enligt utredningens mening systemet etappvis och med försiktighet utvidgas att omfatta vidare grupper av intagna.

Försöksanstalt. För att kunna läggas till grund för eventuella, fortsatta överväganden om införande av ett system med lön enligt den fria marknadens lönesättning måste det tilltänkta experimentet utföras i en icke alltför liten skala. Man bör alltså för försöket välja en anstalt med plats för ett större antal intagna. Med hänsyn till de höga krav som måste ställas på arbetsdriften, om nämnda lönesystem skall tillämpas, förutsättes vidare, att anstalten bl. a. förfogar över en modern verkstad med ändamålsenlig utrustning. Då det gäller att utse en anstalt som motsvarar de sålunda uppställda kraven, synes någon av fångvårdens nyare anstalter av typen Ulriksfors eller Norrtälje (Tidaholm) böra komma i fråga.

Ulriksfors är en anstalt av halvöppen karaktär. Detta innebär bl. a., att förlägningsrummen har vanliga fönster utan galler och att anstaltsområdet i stället för av mur omgives av ett nätstängsel av den typ som är vanlig för fabriksområden. Bevaktningsspersonalen är däremot beräknad enligt samma grunder som för helsluten anstalt. Av de 132 man, för vilka anstalten är avsedd, kan 70 sysselsättas med träindustri, 40 med skogsarbete och 22 med ekonomiarbete och diversearbete. Vid anstalten i Norrtälje (Tidaholm), som är en sluten anstalt för 150 man, kan 105 intagna beredas sysselsättning med träindustri (i Tidaholm mekanisk industri), 20 med konfektionsindustri och 15 med ekonomiarbete; de återstående 10, som är intagna på en sluten mottagningsavdelning, ges sysselsättning av arbetsterapeutisk karaktär.

Enligt utredningens mening bör under experimentet samtliga på försöksanstalten intagna med undantag av dem som eventuellt vårdas på särskild mottagningsavdelning följa reglerna för det tänkta nya systemet.

Utredningen vill i detta sammanhang erinra om att nuvarande system för de intagnas placering på slutna respektive öppna anstalter grundar sig på ett hänsynstagande till de risker för rymning m. m. som anses föreligga. Så snart det av säkerhetsskäl inte kräves sluten vård, bör den intagne överflyttas till öppen anstalt. Denna ordning har bl. a., med hänsyn till de högre

kostnader som vården i slutna anstalt betingar, stor betydelse för förbilligande av fångvårdens kostnader.

Skulle man för nu avsedd försöksverksamhet ta i anspråk en sådan anstalt som Ulriksfors, torde man inom densamma kunna bereda såväl mera slutna som öppna vård, varför fråga om förflyttning från anstalten av den intagne icke behöver uppkomma under verkställighetstiden. Väljes åter en slutna anstalt av Norrtälje-typen skulle i enlighet med vad nyss anförts för en fullt rationell uppläggning av verksamheten krävas, att experimentet finge omfatta ej blott denna slutna anstalt utan också en till samma anstaltsgrupp hörande öppen anstalt. Den öppna anstalt som i detta sammanhang skulle tjäna som komplement till den slutna måste emellertid uppfylla höga krav såväl i vad avser en utbyggd arbetsdrift med god teknisk utrustning som i fråga om förläggningsrum, fritidslokaler och andra trivselbefrämjande anordningar. Vad beträffar trivselmöjligheterna inses lätt vikten av att en öppen anstalt, till vilken intagna skall kunna överflyttas på grund av skötsamhet, inte är den slutna anstalten i sådant avseende underlägsen. Då det f. n. inte torde finnas någon öppen anstalt som motsvarar de anspråk som nu nämnts, vill utredningen här endast framhålla angelägenheten av att — därest försöket skulle förläggas till en slutna anstalt — förutsättningar skapas för en dylik öppen anstalt.

Åt fångvårdsstyrelsen torde böra uppdragas att med beaktande av olika på frågan inverkan omständigheter till Kungl. Maj:t inkomma med förslag om den (de) för försöksverksamheten lämpligaste anstalten (anstalterna).

Urvalet av klientel m. m. Ett system med löner enligt den fria marknadens lönesättning förutsätter — för att få avsedd betydelse — att de intagna som skall inordnas därunder icke har alltför kort strafftid. I likhet med vad som skedde vid ovannämnda förberedande undersökning vid kolonien Vångdalen, skall nämligen för varje intagen uppläggas en särskild budget, och en verklig förbättring i den intagnes ekonomiska situation är inte möjlig, om ej denna budget får omspanna en någorlunda utsträckt tidrymd. Vad nu sagts bör således beaktas vid utplacandet av de intagna på försöksanstalten. Utredningen anser emellertid, att man icke bör fastställa någon bestämd tidsgräns i fråga om straffets längd. Det torde i stället böra överlåtas åt vederbörande fångvårdsmyndighet att härvidlag, efter prövning av omständigheterna i varje särskilt fall, träffa avgörande.

Vid det urval av klientel, som måste ske, bör enligt utredningens mening vidare gälla, att i första hand sådana intagna utväljes som visat skötsamhet och ansvarskänsla inför arbetet. I andra hand torde hänsyn böra tagas till den intagnes försörjningsbörda. Däremot synes särskilt avseende icke behöva fästas vid yrkeskunnighet; arbetsdriften bör innefatta en rad tempoarbeten som kan utföras även av ovana arbetare.

För att en sådan verksamhet som nu ifrågasättes skall kunna giva ett gynnsamt resultat fordras, att den bedrivs i god samverkan mellan fångvårdens organ och de utvalda. Urvalet bör fördenskull helst icke ske tvångsvis utan i största möjliga utsträckning bygga på frivillighet från de intagnas sida.

Till försöket bör som regel utväljas sådana intagna, som för straffverkställighet hänvisats till den anstaltsgrupp, vartill försöksanstalten hör. Om det skulle visa sig svårt att ur denna anstaltsgrupp besätta alla de platser som skulle stå till förfogande för försöket, bör överflyttning av intagna från annan anstaltsgrupp kunna ske. Man bör nämligen enligt utredningens mening hellre ge avkall på kravet på tillhörighet till viss anstaltsgrupp än kravet på skötsamhet och ansvars känsla.

För de intagna, som beredes tillfälle att delta i ifrågavarande försöksverksamhet, bör göras klart, att de i fall av misskötsamhet förflyttas från försöksanstalten. En sådan förflyttning torde även böra ske i de fall, då intagen på grund av sjukdom eller av annan orsak blir långvarigt oförmögen till arbete.

Lön och förmåner för de intagna. Vid ovannämnda undersökning vid kolonien Vångdalen tillämpades vid beräkningen av de löner, som tänktes utgå enligt det nya systemet, olika grunder för skilda arbetargrupper. Såsom riktmarke för verkstads- och skogsarbetarnas löner uppställdes de ackordslöner som enligt gällande kollektivavtal utgick till dessa båda slag av arbetare i den fria marknaden.

Vad åter angår de intagna som utför ekonomiarbete må erinras om att deras göromål är av skiftande slag. Det kan sålunda röra sig om köksarbete, städning, yttre renhållning, eldningsarbete, underhåll av anstaltens inventarier och verktyg, skrivarbete m. m. De uppräknade sysslorna är ofta av den art, att de kan kombineras med varandra. En direkt jämförelse med någon grupp av arbetare i den fria marknaden har icke syntts möjlig. Vid Vångdalsundersökningen ansågs en skälig lönenivå för ifrågavarande intagna kunna uppnås, om de jämställdes med de enligt statens allmänna avlöningsreglemente avlönade ekonomibiträderna vid statens sjukhus, vilka biträden har i viss mån likartade arbetsuppgifter. Mot en sådan jämförelse synes i och för sig intet vara att erinra.

Flera skäl kan emellertid åberopas mot att man i detta sammanhang tillämpar en lönesättning med olika normer — bortsett från skillnaden mellan ackordsarbete och timavlönat arbete — för olika arbetare. Med ett sådant tillvägagångssätt riskerar man ständiga krav från de intagnas sida på överflyttning från ett lägre till ett högre avlönat arbete. Vidare är det bl. a. ur administrativa synpunkter av stort värde att erhålla ett så enhetligt avlöningssystem som möjligt.

Utredningen vill därför föreslå, att man under ifrågavarande experiment

för samtliga intagna, som deltar i försöket, beräknar lönen efter samma grunder med iakttagande endast av den skillnad, som kommer att bestå mellan ackordsavlönade och timavlönade. Den omständigheten att det kan råda olikheter beträffande skilda arbetsuppgifters svårighetsgrad, olika intagnas kvalifikationer i arbetet m. m. bör sålunda icke tillmätas någon avgörande betydelse i detta sammanhang. I enlighet med det anförda anser utredningen det icke vara lämpligt, att de intagnas ersättning bestämmes att strikt följa reglerna för lönerna enligt motsvarande kollektivavtal. Detta hindrar dock inte, att man vid bestämmandet av lönen kan söka en nära anslutning till vad som utgår för en bestämd kollektivavtalsavlönad arbetargrupp; enligt utredningens mening kan en tillfredsställande lösning vinnas, om man härvid — liksom vid fastställandet av arbetspremier enligt vad utredningen föreslagit under avsnitt A i detta kapitel — anknyter till penningfaktorn för arbetargrupp B, ortsgrupp 3, enligt verkstadsavtalet. Denna penningfaktor bör utan reducering läggas till grund vid fastställandet av ackordsersättningen, som i övrigt bör beräknas enligt den formel som utredningen angivit å sid. 56. Vid tidlönearbete, som endast bör förekomma när, såsom i regel vid ekonomiarbete, ackordssättning ej kan ske, bör timlön utgå med belopp motsvarande penningfaktorn. Ett sådant system innebär givetvis icke, att de intagna skall anses avlönade enligt kollektivavtal eller i fråga om andra förmåner vara likställda med kollektivavtalsanställda. Den till de intagna utgående lönen kan emellertid betecknas såsom marknadsmässig.

Om en intagen drabbas av arbetsoförmåga, bör han i enlighet med vad förut nämnts skiljas från fortsatt deltagande i försöksverksamheten, så snart det kan konstateras, att tillståndet inte är av blott kortvarig natur. Då det kan förflyta viss tid, innan sådan bedömning är möjlig och förflyttning från anstalten kan ske, uppkommer fråga, hur den intagne under tiden skall avlönas. Utredningen får härom anföra följande.

I lagen om allmän sjukförsäkring (SFS 1947: 1) föreskrives beträffande fångvårdens klientel, att försäkringsplikten icke omfattar den som är intagen i fångvårdsanstalt för tid, som kan antagas komma att omfatta minst två år, varvid hänsyn skall tagas till den obligatoriska villkorliga frigivningen. Intagen med kortare strafftid än nu nämnts är alltså försäkringspliktig enligt lagen. Emellertid stadgas vidare, att sjukpenning enligt lagen ej skall utgå för tid då försäkrad är häktad eller intagen i fångvårdsanstalt. Vid införandet av sistnämnda bestämmelse torde hänsyn ha tagits bl. a. därtill, att med det tillämpade arbetspremierystemet någon nämnvärd förändring i vederbörandes förvärvsmöjligheter ej skedde genom inträffad sjukdom. Skall man nu tillämpa ett system med marknadsmässig lön, bör dock detta återverka även på de ekonomiska förmånerna under sjukdom. Med hänsyn till att utredningens förslag blott avser anställande av ett experiment vill utredningen icke nu ifrågasätta sådan ändring av föreskrifterna i sjukförsäkringslagen, att sjukpenning skulle utgå. I stället

förordar utredningen, att den intagne vid arbetsoförmåga skall genom fångvårdsmyndigheternas försorg och med anlåtande av arbetsdriftens medel beredas i huvudsak likvärdiga förmåner som tillkommer den frie arbetaren under sjukdom. Dessa förmåner bör dock icke sträcka sig utöver tiden för den intagnes anknytning till försöksanstalten. Det sagda innebär, att vid arbetsoförmåga bör inträda en karenstid av tre dagar, under vilken någon lön icke åtnjutes. Vad beträffar tiden därefter skulle man på ett enkelt sätt komma fram till ett skäligt belopp, om den intagne finge uppbära en sjukavlönning motsvarande halva dagsinkomsten vid arbete mot timlön. Utgår man nämligen från den tidigare omnämnda penningfaktorn, f. n. uppgående till kronor 3: 27, skulle fulla dagslönen för den som är timavlönad utgöra kronor 26: 16. Hälften av detta belopp torde tämligen väl svara mot den till den frie arbetaren utgående sjukpenningen. Sjukavlönning bör till förebyggande av missbruk utgå endast till intagen som sjukskrivits av läkare.

Då systemet med marknadsmässig lön, såvitt angår den intagnes förmåner, huvudsakligen torde böra ta sikte på en lönenivå som närmare ansluter sig till den öppna marknadens, finner utredningen icke anledning att beträffande dem som beröres av experimentet föreslå några avvikelser från de regler som eljest gäller för intagna i fråga om rätt till permission, rätt till tandvård, rätt att ta emot besök o. s. v. Endast såvitt angår rätten till inköp av premievaror synes särskilda regler böra gälla. Utredningen återkommer härtill i det följande.

C. Bestämmelser om understöd åt de intagna och deras familjer

Bidrag av statsmedel kan för närvarande, på sätt förut redovisats, under vissa förutsättningar utgå till intagen för bestridande av vissa kostnader under verkställighetstiden, såsom för resor i samband med permission, tandvård samt anskaffande av klädesutrustning, verktyg och dylikt vid frigivningen. I olika sammanhang har från skilda håll framförts tanken på ett utsträckt betalningsansvar för staten, såvitt angår kostnader för dessa ändamål.

Vad beträffar kostnaderna för resor till och från permissionsorten kan vissa skäl anföras för att de bör helt bestridas av statsmedel. Härför talar främst det förhållandet, att fördelningen av de intagna mellan olika anstalter ofta måste ske av andra hänsyn än närheten till hemmet. Utredningen anser dock icke tillräcklig grund finnas för att införa en generell rätt till fria resor. Man synes bland annat — såsom av fångvårdsstyrelsen i yttrande över strafflagberedningens förslag framhållits — böra beakta den psykologiska betydelsen av att låta den intagne svara för åtminstone en del av ifrågavarande kostnader. Det synes emellertid utredningen skäligt, att en utvidgning av nuvarande möjligheter att bevilja bidrag till resekost-

nader sker. Man torde bl. a. böra aktge på sådana fall, där utgifterna för den intagnes permissionsresor ökas till följd av att denne på grund av sitt välförhållande överförts från en sluten anstalt till en mera avlägset belägen öppen anstalt; det synes icke riktigt, att visad skötsamhet medför stegrade utgifter för den intagne.

Enklare tandvård erhåller den intagne som förut nämnts i akuta fall helt kostnadsfritt. Eljest har han att i mån av tillgång själv svara för tandvårdskostnader. Att generellt befria de intagna från att deltaga i dylika kostnader bör enligt utredningens mening ej komma i fråga. Däremot finner utredningen lämpligt, att nuvarande ordning, enligt vilken statsbidrag kan efter välvillig behovsprövning utgå, består. Det bör icke förekomma — såsom för närvarande sker — att fångvårdsmyndighet vänder sig till socialvården med hemställan att kostnader för tandvård till intagen måtte täckas genom kommunala medel. Om den intagne är i behov av tandvård, som kan meddelas under verkställighetstiden, bör denna vård ej heller uppskjutas så att dess ombesörjande och bekostande måste ske genom socialvårdens försorg.

Vad åter angår bekostandet av den klädesutrustning, som kan vara behöfelig vid frigivningen, torde vid genomförandet av utredningens förslag om förbättrad arbetsinkomst för den intagne tillskott av statsmedel ej bli erforderligt i samma utsträckning som för närvarande. Förslaget siktar nämligen, såsom framgått av det föregående, bl. a. till att skapa en sparpenning tillräckligt stor att täcka även den intagnes behov av kläder, jämväl arbetskläder, vid frigivningen. I många fall kommer emellertid sparpenningen för den frigivne på grund av strafftidens kortvarighet, sjukdom eller av annan orsak icke att förslå. Möjlighet bör därför såsom hittills hållas öppen för fångvårdsmyndigheterna att efter prövning av omständigheterna i sådana fall besluta om anskaffning eller komplettering av klädesutrustning, inklusive arbetskläder, på statsverkets bekostnad. Efter prövning av behovet i varje särskilt fall bör såsom nu bidrag av statsmedel kunna utgå även för anskaffande av verktyg och dylikt åt den frigivne. Det kan vid meddelandet av understöd vara lämpligt att i vissa fall anlita tillsynsmannen såsom förmedlare.

Det händer inte sällan, att de intagnas familjer — i den mån medel saknas och behovet ej tillgodoses på annat sätt — under verkställighetstiden måste vända sig till vederbörande kommun med begäran om understöd till livsuppehållet. Även med den höjning av arbetspremien som föreslagits torde den intagnes resurser att bidra till familjens uppehälle inte bli särskilt stora. Vid en tillämpning åter av systemet med marknadsmässig lön torde kommunalt understöd i allmänhet ej bli behöfligt för familjens försörjning. Mot en sådan av olika avlöningssystem föranledd ojämnhet i fråga om behovet av kommunalt bidrag i skilda fall kan möjligen vissa invändningar göras. Den förändring, som inträder vid ett genomförande av

utredningens förslag, innebär emellertid att kommunerna i vissa fall kommer att avlastas kostnader, som nu åvilar dem. Systemet med marknads- mässig lön — som enligt utredningens förslag försöksmässigt bör prövas — torde också, om försöket utfaller väl, efter hand kunna genomföras i allt större skala, allteftersom fångvårdsanstalterna utrustas med moderna och välplanerade industrier.

Såsom förut nämnts står ett mindre belopp till fångvårdsstyrelsens förfogande till understöd åt de intagnas familjer. Då erfarenheten visat, att det varit nödvändigt att i speciella fall kunna anlita dessa medel, bör sådana alljämt finnas anvisade.

D. Dispositionen av de intagnas arbetsinkomster

I. Arbetspremiemedel

Med den låga arbetsinkomst som de på fångvårdsanstalterna intagna kunnat uppnå enligt hittills gällande bestämmelser om arbetspremier har som regel icke uppstått några särskilda problem i fråga om dispositionen av intjänta belopp. Under det att fängelsefånge äger att i huvudsak fritt förfoga över sina arbetspremier, avsätts beträffande annan intagen viss mindre del av inkomsten för att i huvudsak bevaras till hans frigivning (besparade medel), varefter återstoden i allmänhet åtgår för inköp av premievaror samt för bestridande av andra kostnader avseende den intagnes egna behov såsom permission, tandvård m. m. För flertalet intagna torde inkomsten icke lämna tillgång till betalning av understöd åt anhöriga eller fullgörande av annan förpliktelse.

Genomförandet av en sådan höjning av de intagnas genomsittliga premiainkomst, som utredningen i det föregående föreslagit, förutsätter för att få åsyftad verkan en omprövning även av gällande grunder för inkomstens disponerande, främst dess fördelning i besparade och disponibla medel. Såsom ett av de främsta motiven till införande av förmånligare ersättningsbestämmelser har utredningen framhållit angelägenheten av att genom regelmässigt innehållande av visst belopp skapa en besparing (sparpenning), som täcker den intagnes behov vid frigivningen — bl. a. av klädutrustning, vartill bör räknas även arbetskläder — och under den kritiska tiden närmast därefter intill dess att han uppbär sin första avlöning. Detta behov torde självfallet komma att variera i olika fall. Man bör dock enligt utredningens mening som en allmän regel räkna med att medlen till den frigivnes och hans familjs försörjning skall förslå under en tid av tre veckor.

Bestämmandet av de fördelningsgrunder mellan besparade och disponibla medel som kan finnas lämpliga torde liksom hittills böra ankomma på fångvårdsstyrelsen. Det är härvid med hänsyn till olikheter i strafftider, försörjningsbördor o. s. v. givetvis ej möjligt att finna en enhetlig regel som

för alla fall leder till det avsedda resultatet. Fångvårdsstyrelsen bör därför ha frihet att, om det visar sig vara lämpligt, bestämma olika fördelningsgrunder i fråga om skilda grupper av intagna. Utredningen vill dock för sin del förorda, att man i stället för att såsom nu fixera besparingen till ett visst belopp per dag låter den utgöra en kvotdel av veckoinkomsten. Utan att utrymmet för den intagnes övriga utgifter i alltför hög grad därigenom skulle begränsas, synes besparingen kunna bestämmas till hälften av inkomsten. Enligt utredningens mening bör de intagna i regel vara skyldiga att spara denna kvotdel av sin inkomst; avsteg härifrån torde endast böra ifrågakomma beträffande intagna med mycket långa verkställighetstider.

En ovillkorlig förutsättning, för att utredningens syfte med de föreslagna reglerna om besparingar skall nås, är att de besparade medlen icke får disponeras av den intagne under verkställighetstiden. Medgivande härtill kan f. n. lämnas under vissa förutsättningar, som anges i 71 § straffverkställighetslagen. Utredningen anser, att bestämmelserna i denna paragraf bör skärpas och att medgivande att förbruka besparade medel under anstaltstiden bör kunna lämnas endast i trängande fall eller när eljest särskilda skäl föreligger, t. ex. att behov av besparade medel att användas efter frigivningen uppenbarligen ej föreligger. Den närmare utformningen av 71 § straffverkställighetslagen enligt utredningens förslag redovisas å sid. 98.

Den disponibla delen av premieinkomsten torde få användas av den intagne för samma ändamål som för närvarande. Någon skyldighet att inom den uppdragna ramen förbruka medlen på visst sätt skall givetvis ej föreligga. För att de intjanta arbetspremierna skall komma till bästa användning är det dock som förut berörts önskvärt att, i fall där strafftiden ej är alltför kort, en budget upprättas i samförstånd med den intagne. I fråga om den ordning, i vilken olika anspråk därvid lämpligen bör tillgodoses, får utredningen anföra följande.

I första hand torde medel böra utgå för vissa personliga utgifter under anstaltstiden. Utredningen syftar härvid främst på rätten att köpa premievaror, vilken rätt är av stort psykologiskt värde. För närvarande får premievaror inköpas för 10 kronor i veckan; intagen som visat arbetsflit och gott uppförande kan dock medgivas inköp till ett pris av 15 kronor. I praktiken har inköpsrätten såsom regel blivit bestämd till sistnämnda belopp. Fångvårdsstyrelsen har i sitt yttrande över strafflagberedningens i det föregående omnämnda förslag uttalat, att det kan övervägas, huruvida icke nämnda maximibelopp borde i vissa fall nedsättas. På så sätt skulle ytterligare medel kunna samlas till frigivningen, och man vore för att åstadkomma en förbättring av de intagnas ekonomiska situation vid frigivningen ej enbart beroende av den ökning av arbetsinkomsten som kunde genomföras. Utredningen anser för sin del riktigt, att rätten till premievaruinköp hålles

inom snäva gränser. Med hänsyn till kostnadsutvecklingen vill utredningen dock ej föreslå någon sänkning av nuvarande belopp. Den i 66 § straffverkställighetslagen intagna bestämmelsen, varigenom förvarade och internerade är tillförsäkrade en utvidgad rätt i förevarande avseende, bör gälla även i fortsättningen.

För de intagna som är berättigade till permission bör enligt utredningens mening i tur efter premievarumedel utgivas vad som behövs för att bestrida kostnader i samband med permission. Vid budgetuppläggningsen bör i förekommande fall hänsyn alltid tagas till utgifter av detta slag.

I den mån disponibla medel skulle återstå, sedan ovannämnda anspråk blivit tillgodosedda, synes riktigt att medlen användes såsom bidrag till försörjning av anhöriga. Det torde vara obestridligt, att den dömdes tillrättaförande främjas, om möjligheter beredes honom att genom egna ansträngningar hålla familjen på fötter.

Vad därefter eventuellt återstår av de disponibla medlen bör närmast tagas i anspråk för speciella utgifter av personlig art, såsom för sådan tandvård som ej tillhandahålles på statsverkets bekostnad, studier, anskaffande av verktyg och dylikt vid frigivningen m. m. Man bör nämligen eftersträva att i skilda avseenden få den intagne så väl rustad som möjligt till frigivningen. I enlighet med denna synpunkt, som utredningen främst har att beakta, bör gäldandet av skadestånd och uppfyllandet av andra förpliktelser ske först sedan de förut nämnda anspråken blivit tillgodosedda. En sådan ordning som den nu föreslagna torde, sett på litet längre sikt, vara till fördel även för målsägande och andra den intagnes fordringsägare. Ju bättre hans situation är vid frigivningen, desto större lär nämligen utsikterna vara att han genom inkomster av eget arbete skall kunna göra rätt för sig.

Utredningen vill i detta sammanhang erinra om att enligt gällande bestämmelser ersättning får uttagas av intjänta arbetspremier för vad intagen uppsåtligen eller av vårdslöshet skadar eller förstör av anstaltens tillhörigheter. Föreskriften härom bör bibehållas. Skyldigheten att i sådana fall utgiva ersättning torde emellertid icke i fråga om sättet för betalningen böra jämföras med vanlig skadeståndsplikt. Utredningen anser för sin del, främst med hänsyn till disciplinens upprätthållande vid anstalten, lämpligt att anstaltens förstörda egendom ersättes i första hand genom avbetalningar från den del av den intagnes arbetsinkomst, som får användas för premievaruinköp.

Såsom hittills bör förbud gälla att taga arbetspremiemedel i mät för den intagnes gäld.

Vad beträffar de grupper av fångvårdens klientel, å vilka reglerna om besparing av viss del av arbetsinkomsten skall äga tillämpning, vill utredningen föreslå en ändring i vad nu gäller. Enligt straffverkställighetslagen får fängelsefånge fritt förfoga över intjänt arbetspremie liksom över in-

komsten av arbete som han själv förskaffar sig. I det av strafflagberedningen avgivna betänkande, som låg till grund för lagen, hade beredningen bl. a. föreslagit, att samtliga intagnas arbetspremiemedel skulle fördelas på disponibla och besparade medel. Föredragande departementschefen avvisade förslaget under uttalande att de förmåner som dittills tillkommit fängelsefångar icke borde minskas. Strafflagberedningen har i sitt betänkande om enhetligt frihetsstraff m. m. (SOU 1953: 17) upprepat förslaget om lika bestämmelser för alla intagna i förevarande avseende. I samband därmed har beredningen emellertid föreslagit, att intagen med kortare strafftid än tre månader skall få fritt förfoga över arbetspremiemedel och inkomst av arbete som han själv skaffat sig. Därigenom skulle ett mycket stort antal av sådana personer som enligt gällande lag dömes till fängelse i fortsättningen få behålla den förmån som nu tillkommer dem. Vidare har beredningen ansett den administrativa apparaten för en uppdelning av inkomsterna knappast vara motiverad för de relativt blygsamma belopp det kan bli fråga om under en så kort tid som ett par månader. En uppdelning av de små beloppen fyller enligt beredningen icke annat syfte än att skärpa verkställigheten.

Med hänsyn till den utjämning som under årens lopp i olika avseenden skett beträffande skillnader i verkställigheten av å ena sidan straffarbete och å andra sidan fängelse synes det eftervårdsutredningen icke längre motiverat att för de båda straffarterna upprätthålla olika regler i fråga om den intagnes rätt att disponera sin arbetsinkomst. Lika väl som beträffande andra intagna är det i fråga om fängelsefångar angeläget, att besparing sker till frigivningen. Utredningen föreslår därför att fängelsefångarnas hittillsvarande undantagsställning i berörda hänseende icke vidare bibehålles. Då eftervårdsutredningen bl. a. ur rättvisesynpunkt anser riktigt, att samma regler i denna del gäller för samtliga intagna, kan utredningen ej ansluta sig till strafflagberedningens tanke att över lag göra undantag för intagna med kortare strafftid än tre månader; med stöd av 71 § straffverksställighetslagen kan fängelsemyndigheterna, om särskilda skäl är därtill, i enskilda fall medge att den intagne får disponera även över de medel som eljest skulle bevaras till frigivningen. Det må anmärkas, att den av utredningen sålunda föreslagna ordningen icke torde komma att medföra någon ökad administrativ belastning utan snarare att innebära en lättning i detta hänseende. Redan nu måste på fängelseanstalterna bokföring ske av varje fängelsefånges inkomster — som han ju icke själv får i handen — och av de dispositioner av inkomsterna, som medges honom.

2. Löne-medel vid system med marknadsmässig lön

Genom införande i fångvården av ett system med marknadsmässig lön vill man bl. a. ernå, att den intagne skall ej blott erhålla en ersättning för sitt arbete, bestämd i nära anslutning till den fria marknadens löner, utan

även i vad gäller ekonomiskt ansvar och fullgörande av betalningsskyldighet ha i huvudsak samma ställning som den frie löntagaren. I enlighet härmed bör alltså den intagne vara pliktig att enligt vanliga regler vidkännas avdrag å lönen för preliminär skatt, att betala skälig ersättning för sitt uppehälle under anstaltstiden samt att i förekommande fall och i mån av behov bidra till sin familjs försörjning. Härjämte bör lönen lämna tillgång till inköp av premievaror för den intagne, till besparingar till frigivningen och eventuellt till bestridandet av vissa speciella utgifter under verkställighetstiden för den intagnes egen räkning (såsom för permission). Slutligen bör lönen, så långt det är möjligt, användas för betalning av fackföreningsavgift, skadestånd, rättegångskostnader, böter och skulder av olika slag, allt i syfte att reda upp den intagnes ekonomiska situation till frigivningen. Att fackföreningsavgift i förekommande fall erlägges är angeläget med hänsyn till hans fortsatta yrkesverksamhet och, då medlemskapet i fackföreningen innebär tillhörighet till arbetslöshetskassa, för att han skall bibehållas vid sin rätt till understöd från kassan under en eventuell arbetslöshetsperiod efter frigivningen.

Såsom undersökningen vid kolonien Vångdalen ger antydan om (se tabellerna å sid. 64 f.), är de intagna i mycket olika utsträckning belastade med skulder och förpliktelser. I en del fall kan man räkna med att de intagna, om de tillerkännes marknadsmässig lön, utan svårighet kan göra rätt för sig. I ett stort antal fall torde dock de fordringsanspråk som riktas mot dem väsentligt överstiga vad de har möjlighet att infria. För att bringa ordning i dessa förhållanden bör i fråga om var och en av de intagna, som skall deltaga i försöksverksamheten, så snart ske kan en utredning företagas av dennes sociala och ekonomiska förhållanden m. m. Härvid bör i första hand den intagne själv höras men ofta torde bli nödvändigt att jämväl inhämta uppgifter från hans hustru eller annan som kan lämna upplysning i frågan. På många punkter torde krävas kontroll av de lämnade uppgifterna. Sådan kan verkställas genom granskning av tillgängliga domstolsprotokoll och andra handlingar, genom förfrågningar hos uppgivna fordringsägare o. s. v. Sedan situationen blivit i möjligaste mån klarlagd, bör genom fångvårdsmyndighetens försorg en budget uppläggas till ledning för hur inkomsten skall disponeras.

Vad gäller ordningen för tillgodoseende av de olika föreliggande anspråken synes riktigt att tillämpa i huvudsak samma angelägenhetsgradering som föreslagits skola komma till användning beträffande den disponibla delen av arbetspremieinkomsterna. Emellertid tillkommer, såsom framgår av vad förut sagts, vissa nya utgiftsposter som bör givas företräde framför alla andra. Ytterligare är att märka att, med den uppläggning av det nya systemet som utredningen tänker sig, man icke har att såsom besparade medel räkna med viss från början bestämd kvotdel av inkomsten. I stället bör vid uppläggandet av budgeten för varje intagen sådan hänsyn tagas

till hans behov vid frigivningen, att dessa blir i möjligaste mån tillgodosedda. Ett minimikrav bör dock självfallet vara, att de intagna, som får förmånen att delta i försöksverksamheten, i genomsnitt sparar åtminstone lika mycket per vecka som motsvarande kategorier intagna, vilkas arbete ersättes med arbetspremier.

I enlighet med det anförda bör från inkomsten i första hand avdrag ske för preliminär skatt. Utredningen får härvid erinra om att de arbetspremier som utgår till de på fångvårdsanstalter intagna skatterättsligt betraktas som sådant underhåll, som enligt anvisningarna till 19 § kommunalskattelagen icke är att hänföra till skattepliktig inkomst. Den begränsade höjning av premiebeloppen som utredningen i det föregående föreslaget motiverar icke någon ändring i detta åskådningssätt. Övergår man däremot till ett system, varigenom den intagne för sitt arbete erhåller ersättning, som nära ansluter sig till den fria marknadens löner, förutsätter utredningen, att denna inkomst anses skattepliktig som inkomst av tjänst. Avdrag för skatt bör därför göras enligt den skattetablell, som gäller för den intagnes hemortskommun, och bör grunda sig på det intjänade bruttobeloppet (jfr nedan om avdrag för uppehållet på anstalten). Utredningen utgår vidare från att begreppet »tjänst» i detta sammanhang skall vara begränsat till frågan om skatteplikt och sålunda icke kunna åberopas som grund för utsträckta rättigheter för de intagna som deltagare i försöksverksamheten (semester o. d.).

Förutom preliminär skatt bör från inkomsten avdragas skälig ersättning för kost och logi på anstalten. På fångvårdsstyrelsen torde få ankomma att fastställa beloppet härav. Det må erinras om att det för frigångare i sådant avseende gällande beloppet bestämts till högst fyra kronor om dagen.

Vad angår rätten till inköp av premievaror har utredningen i det föregående beträffande de intagna i allmänhet uttalat sig för oförändrade maximibelopp. Vid ett system med marknadsmässig lön bör enligt utredningens mening inköpsrätten — för att tjäna som sporre till bättre arbetsprestationer — kunna av vederbörande fångvårdsmyndighet bestämmas till något högre belopp.

Avsättandet av sparmedel — vilket bör ske med visst belopp per vecka — synes lämpligen kunna göras i tur efter anvisandet av det för premievaruinköp medgivna beloppet.

Betydelsen av att bereda den intagne möjlighet att bidra till sin familjs försörjning har redan tidigare berörts. Den intagnes tvungna oförmåga härtill skapar ofta känslor av bitterhet, som verkar nedbrytande på hans initiativkraft och direkt motverkar behandlingens syfte att utveckla honom i positiv riktning. Att försätta den intagne i sådan ställning att han genom sitt eget arbete kan sörja för de sina framstår därför såsom en av de bärande tankarna i det nya systemet. — Med underhållsbidrag torde böra likställas utgifter för hyra och försäkringar.

Sedan de särskilt uppräknade anspråken blivit i tur och ordning tillgodosedda, bör — i den mån medel av inkomsten återstår — dessa av den intagne användas för reglering av de övriga förpliktelser som åvilar honom. Då det samlade utgiftsbeloppet ofta torde överstiga de återstående disponibla medlen, kan besvärliga konkurrensspörsmål uppstå. Det kan vara lämpligt att under verkställighetstiden ge företråde åt sådana anspråk, beträffande vilka införsel kan beviljas enligt lagen om införsel i avlöning, pension eller livränta; införselbeslut, som sättes i verkställighet sedan den intagne efter frigivningen lyckats få en anställning, har ofta en psykologiskt olycklig effekt på honom och betar honom ej sällan lusten till fortsatt arbete. Fångvårdsstyrelsen torde böra ägna uppmärksamhet åt spörsmål, som rör avvägningen mellan olika fordringsanspråk, och vid behov meddela anstaltspersonalen närmare anvisningar härutinnan. Det må i detta sammanhang erinras om att den arbetsinkomst, som gottskrivits intagen vilken deltar i försöksverksamheten eller avsatts för hans räkning, enligt 72 och 74 §§ straffverkställighetslagen ej får tagas i mät för hans gäld.

Utredningen utgår från att några svårigheter i regel inte kommer att resas av de intagna, när det gäller att genomföra de med budgetupplägningen planerade åtgärderna. Innan någon överföres till försöksverksamheten, skall han ha erhållit klara upplysningar angående sättet för experimentets utförande och vad som därvid förväntas av honom ävensom ha erinrats om att misskötsamhet och illojalitet från hans sida medför utslutning från experimentet och förflyttning från anstalten. Någon annan press på den intagne torde icke kunna utövas vid ett försök, som grundar sig på frivilligt deltagande.

E. Behov av personalförstärkning vid försöksverksamhet med marknadsmässig lön

Med införandet av ett system med marknadsmässig lön följer en utökning av arbetsuppgifterna för anstaltspersonalen. Det blir sålunda nödvändigt att avdela personal för arbetet med uppläggandet av budget för de intagna och därmed sammanhängande göromål av utredande och expeditionell karaktär. Vidare kräves inom arbetsdriften särskild personal för arbetsstudier och ackordssättning; dessa arbetsuppgifter är över huvud taget av stor vikt vid en rationell uppläggning av driften, och deras betydelse ökas givetvis, allteftersom den till de intagna utgående ersättningen för utfört arbete höjes.

Behovet av förstärkning av personalen i samband med anordnandet av sådan försöksverksamhet, som utredningen i det föregående föreslagit, torde för en anstalt av Ulriksfors' eller Norrtäljes typ och storlek kunna begränsas till tre nya tjänstemän, nämligen en fångvårdsassistent och ett

kontorsbiträde för det administrativa arbetet samt en biträdande arbetsassistent för arbetsdriften. Då utredningen räknat med behov av endast en biträdande arbetsassistent har förutsatts, att verkstadsdriften skall avse en enhetlig tillverkning i stora serier, varigenom den intagne skall kunna snabbt sättas in i produktionen. De nya befattningshavarna torde böra anställas såsom extra tjänstemän.

F. Lagförslag

De av utredningen föreslagna reformerna påkallar vissa ändringar i 1945 års straffverkställighetslag.

Enligt 68 § skall arbetspremie utgå antingen efter ackord eller med visst belopp för arbetsdag. Utredningen föreslår emellertid, att i de fall ackordsbetalning ej tillämpas ersättning för utfört arbete skall utgå med timpremie.

Enligt 69 § första stycket äger fängelsefånge fritt förfoga över intjänt arbetspremie och över inkomsten av arbete som han själv skaffat sig. Av skäl som anförts i kap. 9 under avsnittet (D) om dispositionen av de intagnas arbetsinkomster föreslår utredningen emellertid, att fängelsefånge i detta hänseende skall vara underkastad samma regler som andra intagna. Det nuvarande första stycket i 69 § bör därför utgå.

Ett väsentligt syfte med utredningens förslag i fråga om arbetspremierna är att förbättra de intagnas ekonomiska situation vid frigivningen. För att detta syfte skall nås, räcker det ej med att höja arbetspremierna, utan det måste också tillses, att de intagna icke tillåtes förbruka sina inkomster under verkställighetstiden. De intagnas arbetspremiemedel skall fördelas på disponibla medel och besparade medel. Enligt 71 § skall besparade medel bevaras till den intagnes frigivning eller utskrivning. Efter fångvårdsstyrelsens bestämmande kan emellertid även dessa medel få för vissa ändamål disponeras under verkställighetstiden. Enligt utredningens mening bör möjligheterna att använda besparade medel före utskrivningen göras snävare än nu. Utredningen föreslår, att de besparade medlen liksom nu, efter fångvårdsstyrelsens bestämmande, skall kunna få användas för fullgörande av underhållsskyldighet eller för tillgodoseende av annat för den intagne eller honom närstående trängande behov. I övrigt skall emellertid fångvårdsstyrelsen kunna medgiva intagen att före frigivningen förfoga över sina besparade medel endast om särskilda skäl är därtill, och utredningen förutsätter, att denna möjlighet tillämpas restriktivt. Någon särreglering i sistnämnda hänseende, såvitt avser ungdomsfängelselever samt förvarade och internerade, har utredningen ej ansett böra bibehållas; härutinnan överensstämmer utredningens förslag med det förslag som strafflagberedningen framlagt i sitt betänkande om enhetligt frihetsstraff m. m. (SOU 1953: 17). Utredningen vill i detta sammanhang erinra om att den höjning

av arbetspremierna, som utredningen föreslår, även kommer att leda till en icke oväsentlig ökning av de intagnas disponibla medel.

Utredningens förslag att på försök pröva ett system med marknadsmässig lön torde icke behöva föranleda några ändringar i straffverkställighetslagen. Enligt 74 § äger nämligen Kungl. Maj:t beträffande viss anstalt eller vissa intagna förordna att ersättning för utfört arbete skall utgå efter andra grunder än i 68 § sägs ävensom meddela de närmare föreskrifter som erfordras i samband därmed.

I enlighet med det nu anförda har upprättats bilagda *förslag till lag angående ändring i lagen den 21 december 1945 (nr 872) om verkställighet av frihetsstraff m. m.*

G. Anslagsfrågor m. m.

De ekonomiska konsekvenserna för statsverket av en höjning på sätt utredningen föreslagit av den till de intagna utgående ersättningen för utfört arbete kommer i främsta rummet till synes vid redovisningen av utfallet av *fångvårdens jordbruks- och verkstadsdrift*. Att med någon större grad av säkerhet i förväg beräkna de ökade kostnader som följer med en höjning av arbetspremierna är icke möjligt. Bland de mera oberäknliga faktorerna, som här kan spela in, är den förbättring av driftresultatet som man hoppas skola inträda till följd av ökad arbetsintensitet från de intagnas sida. Enligt det redovisningssystem, som för närvarande tillämpas och vari utredningen såsom förut nämnts inte föreslår någon ändring, uppgick för budgetåret 1957/58 överskottet av jordbruks- och verkstadsdriften till 2 538 298 kronor, sedan från inkomsterna avdragits bl. a. utgifter för arbetspremier å tillhoppa cirka 3 040 000 kronor. Man torde sålunda, såsom utredningen redan i det föregående berört, kunna utgå från att en höjning av arbetspremierna med i genomsnitt cirka 50 % skall kunna gott och väl rymmas inom ramen för nuvarande överskott.

Arbetspremierna till sådana intagna som ej sysselsättes inom jordbruks- eller verkstadsdriften utgår såsom ersättning för handräckning från olika poster under *fångvårdsanstalternas omkostnadsanslag*, nämligen posterna till bränsle, lyse och vatten, till renhållning av fängelseområden och fängelselokaler, till utspisning, till beklädnad och sängkläder, till hälso- och sjukvård, till undervisning och fritidssysselsättning samt till diverse utgifter. Det sammanlagda beloppet för dessa arbetspremier uppgick för budgetåret 1957/58 till cirka 640 000 kronor. Skulle i stället det högre premierbelopp som utredningens förslag innebär ha tillämpats, hade utgifterna stigit med cirka 50 %, d. v. s. med i runt tal 320 000 kronor.

Omkostnadsanslaget belastas emellertid därjämte bl. a. av vissa andra slag av utgifter som kommer att röna inflytande av utredningens förslag. Sålunda torde vid en tillämpning av de av utredningen förordade princi-

perna i fråga om utgivande av understöd åt de intagna en viss ökning av kostnaderna för statsverket uppkomma för meddelande av tandvård (posten till hälso- och sjukvård) och för resekostnader i samband med permission (posten till omkostnader för permitterade, frigivna och utskrivna). Å andra sidan kommer utredningens förslag att medföra en minskning av statsverkets kostnader för klädesutrustning åt dem som frigives (sistnämnda anslagspost). Redovisningen i fångvårdens räkenskaper av de olika nu nämnda anslagsposterna är icke så specificerad, att det är möjligt att utan omfattande och tidsödande undersökningar fastställa vad som under varje post förbrukats för de olika med posten avsedda utgiftsändamålen. Något tvivel råder dock icke därom, att utgifterna under posten till omkostnader för permitterade, frigivna och utskrivna — budgetåret 1957/58 616 300 kronor — till väsentlig del avser anskaffning av klädesutrustningar. Genomföres utredningens förslag, kan man beträffande denna anslagspost räkna med en avsevärd besparing, vars storlek dock för närvarande icke är möjlig att uppskatta. I jämförelse med denna besparing torde nyssberörda merkostnader för tandvård och resekostnader i samband med permission te sig obetydliga.

Medan statsverkets utgifter för vanlig klädesutrustning belastar nämnda, förslagsvis betecknade post i fångvårdensanstaltens omkostnadsstat, skall enligt gällande ordning, såsom tidigare nämnts, motsvarande utgifter för arbetskläder bestridas från det särskilda, obetecknade *anslaget till understöd åt verksamhet för frigivna fångar m. fl.* I syfte att säkerställa att medel alltid skall finnas disponibla för ändamålet har från vissa håll uttalats önskemål om att även utgifterna av sistnämnda slag skall avföras från sagda post under omkostnadsanslaget. Utredningen får i detta sammanhang anföra följande.

Enligt föreskrift i straffverkställighetslagen åligger det styresman för anstalt att i god tid förbereda intagens frigivning och att därvid bl. a. söka bereda denne lämplig arbetsanställning. I de fall där sådan anställning väntar på den frigivne, bör styresmannen självfallet också tillse, att den som frigives är i besittning av arbetskläder, om sådana är erforderliga. I den mån den intagne saknar egna medel för bekostande av dessa kläder, bör i enlighet med vad förut sagts understöd utgå av medel som står till anstaltens förfogande. Ofta är emellertid vid frigivningen förhållandet det, att frågan om arbetsanställning är svävande eller helt olöst. Av naturliga skäl bör i sådana fall som regel anstå med anskaffande av arbetskläder tills den frigivne fått en anställning. Prövningen huruvida staten skall delta i bestridandet av anskaffningskostnaderna i dessa fall bör tillkomma vederbörande skyddskonsulent, som även bör förfoga över medel för ändamålet. Eftervårdsutredningen finner på grund av vad sålunda anförts icke riktigt, att statsverkets kostnader för arbetskläder åt de frigivna skall bestridas från fångvårdensanstaltens omkostnadsanslag, varöver anstaltens sty-

resmän ensamma bör ha förfoganderätten. Utredningen anser således, att någon ändring ej bör ske av nu gällande ordning, enligt vilken ifrågavarande slag av kostnader för statsverket överlag skall bestridas från anslaget till understöd åt verksamhet för frigivna fångar m. fl.; detta anslag bör som hittills fördelas på de olika fångvårdsdirektörerna och skyddskonsulenterna.

Såsom förut framhållits är syftet med den föreslagna höjningen av arbetspremierna och den i samband därmed förutsatta ökningen av besparade medel bl. a. att göra det möjligt för de intagna — i varje fall för dem som har något längre strafftider — att i ökad utsträckning själva svara för sådana utgifter för egen och familjens del som hittills bestritts från det nyssnämnda understödsanslaget. Detta gäller kostnader för såväl arbetskläder som andra vid frigivningen uppträdande behov, såsom hyra, mat, verktyg m. m. Icke oväsentliga besparingar för statsverket torde därför vara att förvänta beträffande utgifterna under detta anslag vid genomförande av utredningens förslag. För budgetåret 1959/60 har en avsevärd uppräknig av anslaget skett. Med hänsyn till vikten av att anslaget skall lämna tillgång till den understödjande verksamhet av angivet slag, som kan visa sig behövlig ej blott beträffande från fångvårdsanstalt villkorligt frigivna eller utskrivna m. fl. utan även i fråga om villkorligt dömda, samt i betraktande av den fortgående ökningen av antalet brottslingar anser sig utredningen emellertid ej böra föreslå någon minskning av anslaget.

Vad härefter angår de ekonomiska frågorna i samband med anordnande av den föreslagna försöksverksamheten med marknadsmässig lön må följande nämnas.

En mycket approximativ beräkning av merutgifterna för avlöning enligt det nya systemet åt 132 intagna vid en anstalt som Ulriksfors respektive 140 intagna vid en anstalt som Norrtälje ger — med utgångspunkt från vad som beräknats skola utgå enligt det i det föregående framlagda förslaget till revidering av arbetspremierna — vid handen, att utgifterna skulle komma att öka med ytterligare cirka 725 000 kronor respektive cirka 770 000 kronor för år. Av dessa belopp avser i runda tal 600 000 kronor respektive 700 000 kronor utgifter för fångvårdens arbetsdrift och 125 000 kronor respektive 70 000 kronor utgifter som för ekonomiarbete redovisas under fångvårdsanstalternas omkostnadsanslag. I båda fallen torde ökningen av utgifterna för arbetsdriften vara möjlig, utan att arbetsdriftens överskott förbytes till underskott. Beaktas bör att de ökade utgifterna för löner ej innebär en motsvarande merkostnad för staten. Såsom förut berörts kan en förbättring av den ersättning som utgår för utfört arbete tänkas komma att medföra ökad produktion. Vidare kommer emellertid ett icke obetydligt belopp att återgå till fångvården i form av ersättning för uppehälle (kost och logi) på anstalten; även om denna ersättning bestämmes till så lågt belopp som fyra kronor per dag, skulle den för 132 (140) intagna uppgå till omkring 190 000 (omkring 200 000) kronor per år. Härjämte förutsät-

tes att de intagna för sin inkomst skall erlægga skatt till stat och kommun; summan härav kan uppskattningsvis beräknas till minst samma belopp som nyss angivits såsom ersättning för kost och logi. Vidare torde statsverket genom det nya avlöningssystemet komma att tillföras ökade intäkter i form av inbetalade böter, skadestånd, rättegångskostnader o. s. v. Ytterligare är att räkna med att fångvården som regel ej skall behöva utgiva något understöd åt den som frigives efter att ha uppburit marknadsmässig lön. Besparingar för det allmänna kommer jämväl att uppstå genom minskade utgifter för socialhjälp. — Att det nya systemet vid sidan härav kommer att medföra ökade möjligheter för enskilda att få sin rätt till skadestånd m. m. tillgodosedd torde framgå av vad förut anförts.

Vad slutligen beträffar kostnader under *fångvårdsanstalternas avlöningsanslag* medför utredningens förslag om försöksverksamhet behov av medel för avlönande av en fångvårdsassistent, en biträdande arbetsassistent och ett kontorsbiträde.

KAPITEL 10

Sammanfattning

Sedan utredningen i kap. 1 återgivit direktiven, i vad de avser frågor om uppbyggnad av systemet för avlöning av de på fångvårdsanstalt intagna och möjlighet att förbättra den till dem utgående ersättningen samt om den frigivnes utrustning m. m., lämnas i kap. 2 en redogörelse för sysselsättningens roll i behandlingsarbetet. Såsom där närmare utvecklas är en av de grundläggande principerna för fångvården världen över, att den dömda skall beredas lämplig sysselsättning under anstaltsvistelsen och att sysselsättningen, vid sidan av andra behandlingsåtgärder, skall syfta till att underlätta den dömdes återanpassning i samhället.

I kap. 3 lämnas en beskrivning av arbetsdriftens organisation inom fångvården samt uppgifter om de skilda anstaltens beläggningskapacitet och sysselsättningsmöjligheter m. m. Därav framgår bl. a., att svårigheterna att bereda de intagna lämplig sysselsättning är betydande med hänsyn till bl. a. klientelet skiftande sammansättning. Vad beträffar ungdomsgruppen är arbetet i huvudsak inriktat på yrkesutbildning i någon form; på grund av de jämförelsevis korta anstaltstiderna får undervisningen meddelas i form av kortare yrkeskurser inom bestämda yrkesområden. I fråga om det vuxna klientelet bedrivs f. n. icke någon yrkesutbildning i egentlig mening, varemot stor vikt lägges vid arbetsträning. Utredningen uttalar den förhoppningen, att möjligheter tillskapas såväl inom anstaltsgrupperna för vanligt fångförvar som inom kvinnogruppen och säkerhetsgruppen att meddela yrkesutbildning inom något eller några av de viktigare yrkesområdena, särskilt inom sådana där det i det fria näringslivet råder stor efterfrågan på utbildad arbetskraft.

Utredningen betonar i detta sammanhang angelägenheten av att arbetsledarkåren består av dugliga och erfarna personer. För en effektiv arbetsdrift är det vidare av stor betydelse, att arbetsmiljön blir stimulerande med ljusa, välplanerade lokaler samt modern utrustning och moderna arbetsmetoder.

De produkter som tillverkas inom fångvården måste oavvisligen ha sådan kvalitet, att de kan avyttras i konkurrens med liknande produkter från den privata marknaden. Någon berättigad invändning mot sådan konkurrens synes icke kunna göras, så länge fångvården tillämpar den allmänna marknadens priser. Om arbetsinskränkningar blir nödvändiga inom nä-

ringslivet i övrigt, får även fångvårdens arbetsdrift finna sig i sådana inskränkningar. Vid arbetsbrist inom fångvården bör de intagna sysselsättas med utbildnings- och omskolningskurser. En beredningsplan bör finnas utarbetad för ändamålet.

Efter redovisning av ekonomiska förhållanden beträffande arbetsdriften m. m. (kap. 4), gällande bestämmelser om de intagnas ersättning (kap. 5), föreskrifter och praxis beträffande understöd åt de intagna och deras familjer (kap. 6) samt ett av strafflagberedningen år 1954 avgivet förslag till revision av bestämmelserna angående arbetspremier m. m. (kap. 7) framlägges i kap. 8 resultatet av en statistisk undersökning beträffande levnadsförhållandena för personer som utskrivits från fångvårdsanstalt. Denna undersökning avser dels förhållandena (avseende ålder, civilstånd, påföljdens art, tiden mellan intagning och utskrivning, besparade arbetspremiemedel, understödsbehov, tillgång på arbete och bostad m. m.) vid utskrivningen för varje person, som under tiden den 1 september 1956—den 28 februari 1957 frigivits eller utskrivits från fångvårdsanstalt, dels ock förhållandena under loppet av en månad efter utskrivningen och vid slutet av nämnda månad för varje nyss nämnd person, som vid utskrivningen ställts under tillsyn.

Utredningens förslag innefattas i kap. 9. Däri uttalar utredningen inledningsvis sin åsikt, att sysselsättningen under anstaltsvistelsen är ett viktigt kriminalpolitiskt instrument som bör utnyttjas effektivt. Av stor betydelse är, att den intagne bibringas en positiv inställning till arbetet och lär sig att anpassa sig till rutinen inom det moderna arbetslivet. Enligt utredningens mening kan och måste arbetsintensiteten inom fångvårdsanstalterna höjas. Härvid torde tillämpningen av ackordssystemet spela stor roll. Utredningen föreslår därför att ackordsbetalning, som för närvarande utgår för endast cirka hälften av allt arbete, kommer till användning i så stor utsträckning som möjligt. Sannolika skäl synes även tala för att en premiehöjning får gynnsam effekt på arbetsintensiteten.

Då den intagnes möjligheter att påverka arbetsplaceringen är begränsade, anser utredningen, att — i motsats till vad som nu gäller — samma avlöningsgrunder, bortsett från skillnaden mellan ackordsarbete och tidlönearbete, bör tillämpas inom samtliga arbetsgrenar oavsett arbetets art. Likaså bör enligt utredningens mening arbetspremierna beräknas enligt samma grunder vid alla slag av fångvårdsanstalter för vuxet klientel, varför säkerhetsanstalternas hittillsvarande förmånliga undantagsställning i detta avseende icke bör bestå. I fråga om anstalter tillhörande ungdomsgruppen föreslås ett särskilt arbetspremiesystem.

Kritiken mot det nuvarande arbetspremiesystemet har bl. a. riktat sig mot det förhållandet, att flertalet av de intagna lämnar anstalterna med mycket obetydliga besparingar. I syfte att sätta de intagna i stånd att spara ett större belopp till frigivningen än vad som nu är möjligt föreslår utred-

ningen en höjning av arbetspremierna och jämsides därmed skärpta bestämmelser angående dispositionen av inkomsten. Det måste anses bättre att låta de intagna under anstaltsvistelsen arbeta ihop de medel, som de behöver för sitt och familjens uppehälle under tiden närmast efter frigivningen, än att utge sådana medel i form av understöd.

Vid utformandet av de nya ersättningsbestämmelserna har utredningen stannat för ett förhållandevis schablonartat men enkelt och lättadministrerat system med en anknytning till den allmänna löne marknaden på sådant sätt att de ändringar som där sker lätt kan överföras på förhållandena inom fångvården. Vad beträffar ackordsarbete föreslår utredningen sålunda, att den penningfaktor som skall ligga till grund för beräkningen av ackordspremierna fastställs till 20 % av penningfaktorn för arbetargrupp B, d. v. s. vuxna arbetare som inte är att anse som yrkesarbetare, ortsgrupp 3, enligt kollektivavtalet för verkstadsindustrin (verkstadsavtalet). Detta innebär en höjning av grundpremien för ackordsarbete inom fångvården i dess helhet med f. n. cirka 50 %.

Om än ackordsarbete bör vara förhärskande, måste tidlönearbete förekomma i viss utsträckning såsom vid vissa transportuppgifter, kontorsgöromål, eldning och utspisning. För ackordssättning lämpar sig ej heller arbete som utföres av intagen under upplärningstiden. I nu avsedda fall föreslås ersättning skola utgå med en timpremie, motsvarande den fastställda penningfaktorn för ackordspremie. Beträffande vissa kvalificerade yrkesarbeten såsom verktygstillverkning och förtroendeuppdrag av sådan vikt att de anses icke böra åsättas vanligt ackord föreslås, att fångvårdsstyrelsen skall under vissa förutsättningar äga fastställa en högre timpremie, motsvarande 30 % av den ovannämnda penningfaktorn enligt verkstadsavtalet.

Utredningens förslag innebär, att penningfaktorn vid beräkning av ackordspremie skulle uppgå till 66 öre per timme och att vid tidlönearbete i allmänhet skulle utgå samma timersättning. Under förutsättning att den intagne hela tiden uppbär ersättning för utfört arbete med nämnda belopp per timme samt att hälften av arbetsinkomsten besparas (jfr nedan), skulle hans sparpenning i regel icke understiga: vid en anstaltsvistelse av 4 veckor — 60 kronor, 8 veckor — 120 kronor, 12 veckor — 180 kronor, 16 veckor — 240 kronor, 20 veckor — 300 kronor, 6 månader — 390 kronor och 1 år — 780 kronor. Det är ett känt förhållande, att korttidsklientelet i allmänhet icke är lika beroende av sparmedel eller bidrag vid frigivningen som intagna med långa straff.

Vad angår anstalter (anstaltsavdelningar) för unga, där sysselsättningen är helt eller till övervägande del inriktad på yrkesutbildning, bör man tillämpa ett särskilt premiesystem. Utredningen föreslår härvidlag, att under de första sex månaderna skall utgå timpremie motsvarande 20 % av penningfaktorn för arbetargruppen C 1, d. v. s. manliga arbetare i åldern 18 år,

ortsgrupp 3, enligt verkstadsavtalet; timpremien skulle i enlighet härmed f. n. uppgå till 50 öre. Från och med sjunde månaden bör utgå dels timpremie som nyss nämnts, dels ackordspremie, där arbetet är av sådan art att det kan utföras på ackord, eller i annat fall ackordskompensation; ackordspremien skall grunda sig på en penningfaktor motsvarande en tredjedel av timpremien, medan ackordskompensationen skall utgå med ett belopp motsvarande en tredjedel av timpremien.

Utredningen föreslår vidare förenklade bestämmelser om studieersättning samt ersättning vid sjukdom och olycksfall.

I fråga om rätt till särskild ersättning för övertidsarbete och till utfående av förskott, innan arbetspremiemedel första gången gottskrives den intagne — vilka spörsmål hittills icke varit reglerade — föreslås därjämte införande av vissa bestämmelser.

Utredningen behandlar härefter den i olika sammanhang diskuterade frågan om möjligheten att övergå från arbetspremier till lön enligt den fria marknadens lönesättning. Med ett sådant lönesystem skulle den intagne ekonomiskt jämföras med den fria arbetaren. Han förutsättes samtidigt därmed bliva skyldig att erlagga skatt för sin inkomst och att vidkännas avdrag för uppehälle på anstalten samt att sörja för de anhörigas underhåll och att fullgöra andra honom åvilande ekonomiska förpliktelser. Då utredningen velat granska förutsättningarna för anställande av ett försök med marknadsmässig lön, har efter medgivande av statsrådet och chefen för justitiedepartementet en särskild förberedande undersökning utförts vid kolonien Vångdalen under tiden den 24 januari—den 5 mars 1958 genom intervjuer med de intagna, uppläggande av budget m. m. Denna begränsade undersökning kan självfallet inte läggas till grund för statistisk bedömning av ifrågavarande spörsmål. Den illustrerar dock vad utredningen bedömer föreligga inom svensk fångvård över huvud taget, nämligen att de intagna ofta är hårt belastade med skulder och skyldiga att utge underhållsbidrag, skadestånd m. m. samt att en sanering av deras ekonomi i många fall skulle vara möjlig under verkställighetstiden, om de avlönades som fria arbetare och finge viss vägledning för sitt ekonomiska handlande.

På grundval av bl. a. vad sålunda förekommit och med erinran om att Konungen jämlikt gällande straffverkställighetslag äger att beträffande viss anstalt eller vissa intagna förordna, att ersättning för utfört arbete skall utgå efter andra grunder än som i regel gäller, föreslår utredningen, att viss försöksverksamhet med marknadsmässig lön anordnas inom fångvården med ett begränsat och utvalt klientel. Försöket skulle syfta till att vinna bl. a. förbättring av de intagnas arbetsresultat, ekonomiska förhållanden och trivsel samt minskning av utgifterna för socialvård och understöd från fångvården m. m. Om experimentet skulle utfalla väl, bör det med försiktighet och etappvis prövas i vidare utsträckning. För genomförande av försöket uppdrar utredningen följande riktlinjer.

Experimentet bör, för att kunna läggas till grund för fortsatta överbåganden, utföras i en icke alltför liten skala. Försöksanstalten bör alltså ha plats för ett större antal intagna. Med hänsyn till de höga krav som måste ställas på arbetsdriften, om ifrågavarande lönesystem skall tillämpas, är det vidare nödvändigt att anstalten bl. a. förfogar över en modern verkstad med ändamålsenlig utrustning. Det synes därför utredningen lämpligt att för försöksverksamheten välja en anstalt av typen Ulriksfors eller Norrtälje (Tidaholm). Åt fångvårdsstyrelsen bör uppdragas att till Kungl. Maj:t inkomma med förslag om den ur olika synpunkter lämpligaste anstalten.

De intagna som skall delta i försöket bör, för att en verklig förbättring av deras ekonomiska situation skall bli möjlig, icke ha för kort strafftid. Någon bestämd tidsgräns i fråga om straffets längd föreslås dock icke.

Vid urvalet av klientel för försöket bör vidare iakttagas, att i första hand sådana intagna utväljes som visat skötsamhet och ansvarskänsla inför arbetet. I andra hand bör hänsyn tagas till den intagnes försörjningsbörda. Vid yrkeskunnighet synes särskilt avseende ej behöva fästas. Urvalet bör i största möjliga utsträckning bygga på frivillighet från de intagnas sida. I den mån det skulle visa sig svårt att ur den anstaltsgrupp, vartill försöksanstalten hör, besätta alla platserna, bör överflyttning av intagna från annan anstaltsgrupp kunna ske.

För de intagna, som skall delta i försöket, bör stå klart att de i fall av misskötsamhet förflyttas från försöksanstalten. Sådan förflyttning bör ske även i fall av långvarig arbetsoförmåga.

Lönen under experimentet förslås skola beräknas efter samma grunder för samtliga i försöket deltagande intagna, bortsett från den skillnad som består däri att vissa får arbeta mot ackordslön och andra mot tidlön. Då rådande olikheter beträffande skilda arbetsuppgifters svårighetsgrad, olika intagnas kvalifikationer i arbetet m. m. i detta sammanhang ej bör tillmätas någon avgörande betydelse, anser utredningen det icke vara lämpligt, att ersättningen strikt följer reglerna för lönerna enligt motsvarande kollektivavtal på arbetsmarknaden. Man bör dock söka en nära anslutning till vad som utgår för en bestämd kollektivavtalsavlönad arbetargrupp. En tillfredsställande lösning vinnes enligt utredningens mening, om man härvid — liksom när det gäller arbetspremiesystemet — väljer arbetargrupp B, ortsgrupp 3, enligt verkstadsavtalet. En sådan lösning innebär icke, att de intagna skall anses avlönade enligt kollektivavtal eller i fråga om andra förmåner vara likställda med kollektivavtalsanställda. Den utgående lönen kan emellertid betecknas som marknadsmässig. Vid arbetsoförmåga bör den intagne, så länge han behålles kvar vid försöksanstalten, genom fångvårdsmyndigheternas försorg och med anlitan av arbetsdriftens medel beredas förmåner i huvudsak likvärdiga med dem som tillkommer den fria arbetaren under sjukdom.

Utredningen uttalar sig för en utvidgning av nuvarande möjligheter att bevilja statsbidrag till resekostnader i samband med permission. I fråga om tandvårdskostnader förordar utredningen vidare en sådan ordning, enligt vilken bidrag kan utgå efter välvillig behovsprövning; det bör icke såsom nu förekomma, att man på socialvården överlåter att svara för sådan tandvård som den intagne är i behov av och som kan meddelas under verkställighetstiden.

För de fall då den intagnes sparade medel av olika anledningar icke kan täcka hans behov av kläder, jämväl arbetskläder, vid frigivningen, bör enligt utredningens mening möjlighet såsom hittills hållas öppen för fångvårdsmyndigheterna att efter prövning av omständigheterna i varje särskilt fall besluta om anskaffning eller komplettering av sådan utrustning på statens bekostnad. Detsamma gäller beträffande anskaffande av arbetsverktyg och dylikt åt den frigivne.

Till understöd åt de intagnas familjer i speciella fall bör såsom nu visst belopp finnas anvisat.

För att uppnå det med den föreslagna höjningen av de intagnas premieinkomst avsedda syftet — bl. a. åstadkommandet av en tillräcklig sparpenning till frigivningen — förutsättes en omprövning även av gällande grunder för inkomstens disponerande, främst dess fördelning i besparade och disponibla medel. Utredningen anser för sin del, att besparingen för de intagna i allmänhet kan, utan att utrymmet för deras övriga utgifter i alltför hög grad därigenom begränsas, bestämmas till hälften av inkomsten. Beträffande användningen av den återstående delen av inkomsten är det önskvärt att, där strafftiden ej är för kort, en budget upprättas. Förekommande anspråk synes därvid lämpligen kunna tillgodoses i följande ordning: premievarumedel, kostnader i samband med permission, understöd åt anhöriga, tandvård som ej tillhandahålles på statsverkets bekostnad, studier, anskaffande av verktyg och dylikt vid frigivningen. I enlighet med den synpunkt som utredningen främst har att beakta, nämligen att i skilda avseenden få den intagne så väl rustad som möjligt till frigivningen, bör gäldandet av skadestånd och uppfyllandet av andra förpliktelser ske först sedan de förut nämnda anspråken blivit tillgodosedda. Härigenom torde ock målsägandenas och andra fordringsägares anspråk på längre sikt bäst tillgodoses.

Utredningen anser det icke längre motiverat att för straffarbete och fängelse upprätthålla olika regler i fråga om den intagnes rätt att disponera sin arbetsinkomst. På grund härav föreslås att gällande bestämmelser i straffverkställighetslagen, enligt vilka fängelsefånge äger att fritt förfoga över sina arbetspremier, upphävas.

Vid en försöksverksamhet med marknadsmässig lön skall beträffande varje intagen som skall delta i experimentet utredning snarast företagas av hans sociala och ekonomiska förhållanden m. m. Därefter skall genom

fångvårdsmyndighetens försorg en budget uppläggas till ledning för hur inkomsten skall disponeras. Det synes utredningen riktigt att härvid tillämpa samma angelägenhetsgradering av föreliggande anspråk som förordats beträffande dispositionen av arbetspremiemedlen. Utredningen förutsätter emellertid, att från lönen skall före allt annat avdrag ske för preliminär skatt och för uppehållet på anstalten. Vidare är att märka, att man såsom besparade medel ej har att räkna med en från början bestämd kvotdel av inkomsten. I stället bör vid budgetuppläggandet sådan hänsyn tagas till vars och ens behov vid frigivningen, att dessa blir i möjligaste mån tillgodosedda. De intagna, som deltar i försöksverksamheten, bör dock i genomsnitt spara åtminstone lika mycket per vecka som motsvarande kategorier intagna, vilkas arbete ersättes med arbetspremier. Sparmedlen bör avsättas i tur efter premievarumедlen. Medan gällande maximibelopp för inköp av premievaror föreslagits oförändrade beträffande de intagna i allmänhet, bör inköpsrätten vid ett system med marknadsmässig lön kunna bestämmas till något högre belopp.

För den föreslagna försöksverksamheten med marknadsmässig lön beräknas, om en anstalt av Ulriksfors' eller Norrtäljes storlek tages i anspråk därför, personalökning behövlig med en fångvårdsassistent, en biträdande arbetsassistent och ett kontorsbiträde.

Vad härefter angår de ekonomiska konsekvenserna av utredningens förslag om höjning av arbetspremierna med i genomsnitt 50 %, torde man såvitt angår jordbruks- och verkstadsdriften kunna utgå från att denna höjning, cirka 1 1/2 miljon kronor, väl rymmes inom ramen för nuvarande driftöverskott. Utgifterna för det ekonomiarbete som ersättes från olika poster under fångvårdsanstalternas omkostnadsanslag beräknas stiga med något mer än 300 000 kronor för år. Å andra sidan kan utredningens förslag, som ju syftar till bl. a. en ökning av den intagnes sparmedel, förväntas medföra icke oväsentliga besparingar för statsverket beträffande utgifterna under såväl omkostnadsanslagets delpost till omkostnader för permitterade, frigivna och utskrivna som det särskilt anvisade anslaget till understöd åt verksamhet för frigivna fångar m. fl.

Vid genomförandet av det föreslagna experimentet med marknadsmässig lön på en sådan anstalt som Ulriksfors skulle de årliga utgifterna för fångvårdens arbetsdrift och ekonomiarbete enligt en mycket approximativ beräkning stiga med — utöver vad ovan nämnts — i runda tal 600 000 kronor respektive 125 000 kronor. Skulle för försöket väljas en sådan anstalt som Norrtälje, beräknas motsvarande merutgifter till 700 000 kronor respektive 70 000 kronor. En sådan ökning av utgifterna för arbetsdriften torde vara möjlig, utan att driftens överskott förbytes till underskott. Beaktas bör att de ökade utgifterna icke innebär en motsvarande merkostnad för staten. En ökad produktion är tänkbar såsom en följd av den förbättrade ersättningen för utfört arbete. Ett icke obetydligt belopp återgår till fångvården i

form av ersättning för uppehälle; beräknad efter 4 kronor om dagen och 132 intagna (Ulriksfors) respektive 140 intagna (Norrtälje) skulle nämnda ersättning uppgå till cirka 190 000 kronor respektive 200 000 kronor för år. Vidare förutsätter utredningen, att de intagna skall för sin inkomst erlägga skatt till stat och kommun; summan härav beräknas till minst samma belopp som nyss nämnts såsom ersättning för uppehälle. Därjämte kan statsverket komma att tillföras ökade intäkter såsom böter, skadestånd o. s. v. Åt den som friges efter att ha uppburit marknadsmässig lön torde understöd från fångvården som regel ej behöva utgå. Besparingar för det allmänna kommer också att uppstå genom minskade utgifter för socialhjälp. Det nya systemet medför även ökade möjligheter för enskilda fordringsägare att få sin rätt tillgodosedd.

BILAGA

Förslag

till

Lag angående ändring i lagen den 21 december 1945 (nr 872) om verkställighet av frihetsstraff m. m.

Härigenom förordnas, att 68, 69 och 71 §§ lagen den 21 december 1945 om verkställighet av frihetsstraff m. m. skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan anges.

(Gällande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

68 §.

Intagen skall för arbete som han icke själv skaffat sig erhålla arbetspremie. Arbetspremie utgår antingen efter ackord eller med visst belopp för *arbetsdag*. Vid bestämmande av arbetspremie skall hänsyn tagas till den intagnes flit och arbetsskicklighet. Arbetspremie skall utgå även när intagen under arbetstid deltagar i undervisning som anordnats vid anstalten.

Intagen skall för arbete som han icke själv skaffat sig erhålla arbetspremie. Arbetspremie utgår antingen efter ackord eller med visst belopp för *fullgjord arbetstimme*. Vid bestämmande av arbetspremie skall hänsyn tagas till den intagnes flit och arbetsskicklighet. Arbetspremie skall utgå även när intagen under arbetstid deltagar i undervisning som anordnats vid anstalten.

Är intagen — — — — — särskilda grunder.

Närmare bestämmelser — — — av fängvårdsstyrelsen.

69 §.

Fängelsefånge äger fritt förfoga över intjänt arbetspremie, så ock över inkomsten av arbete som han själv skaffat sig.

Annan intagens arbetspremiemedel eller inkomst av arbete som han själv skaffat sig fördelas efter fängvårdsstyrelsens bestämmande i två delar, disponibla medel och besparade medel.

Intagens arbetspremiemedel eller inkomst av arbete som han själv skaffat sig fördelas efter fängvårdsstyrelsens bestämmande i två delar, disponibla medel och besparade medel.

(Gällande lydelse)

Besparade medel skola bevaras till den intagnes frigivning eller utskrivning; dock må, efter fångvårdsstyrelsens bestämmande, medlen användas för fullgörande av underhållsskyldighet eller för tillgodoseende av annat för den intagne eller honom närstående trängande behov *ävensom till anskaffande av böcker eller annat som kan bereda honom nyttig sysselsättning under fritid. Fångvårdsstyrelsen äger medgiva att den som undergår ungdomsfängelse, förvaring eller internering förfogar över besparade medel även för annat ändamål än nu sagts.*

Vid den — — — — — tillställas honom.

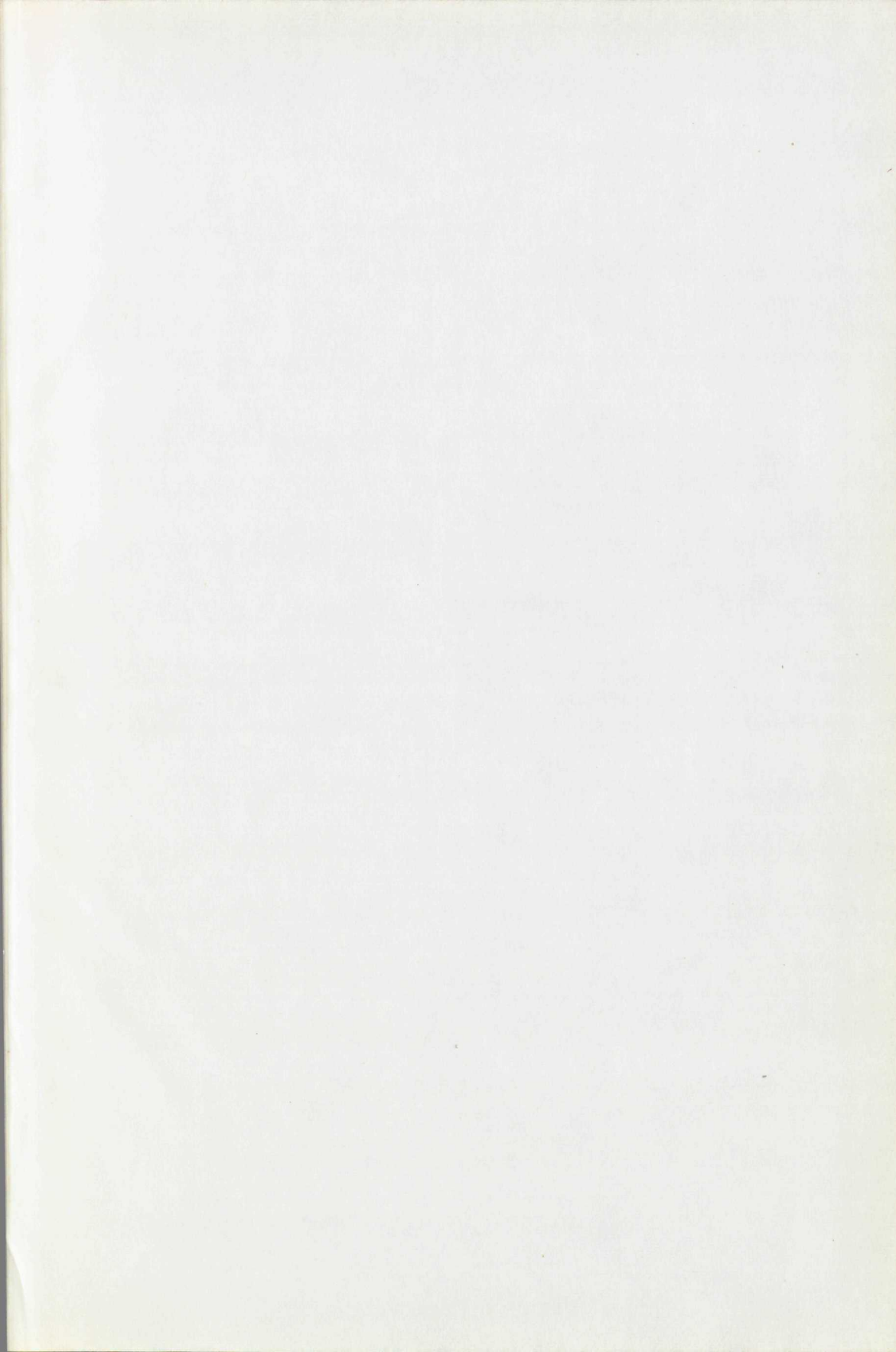
(Föreslagen lydelse)

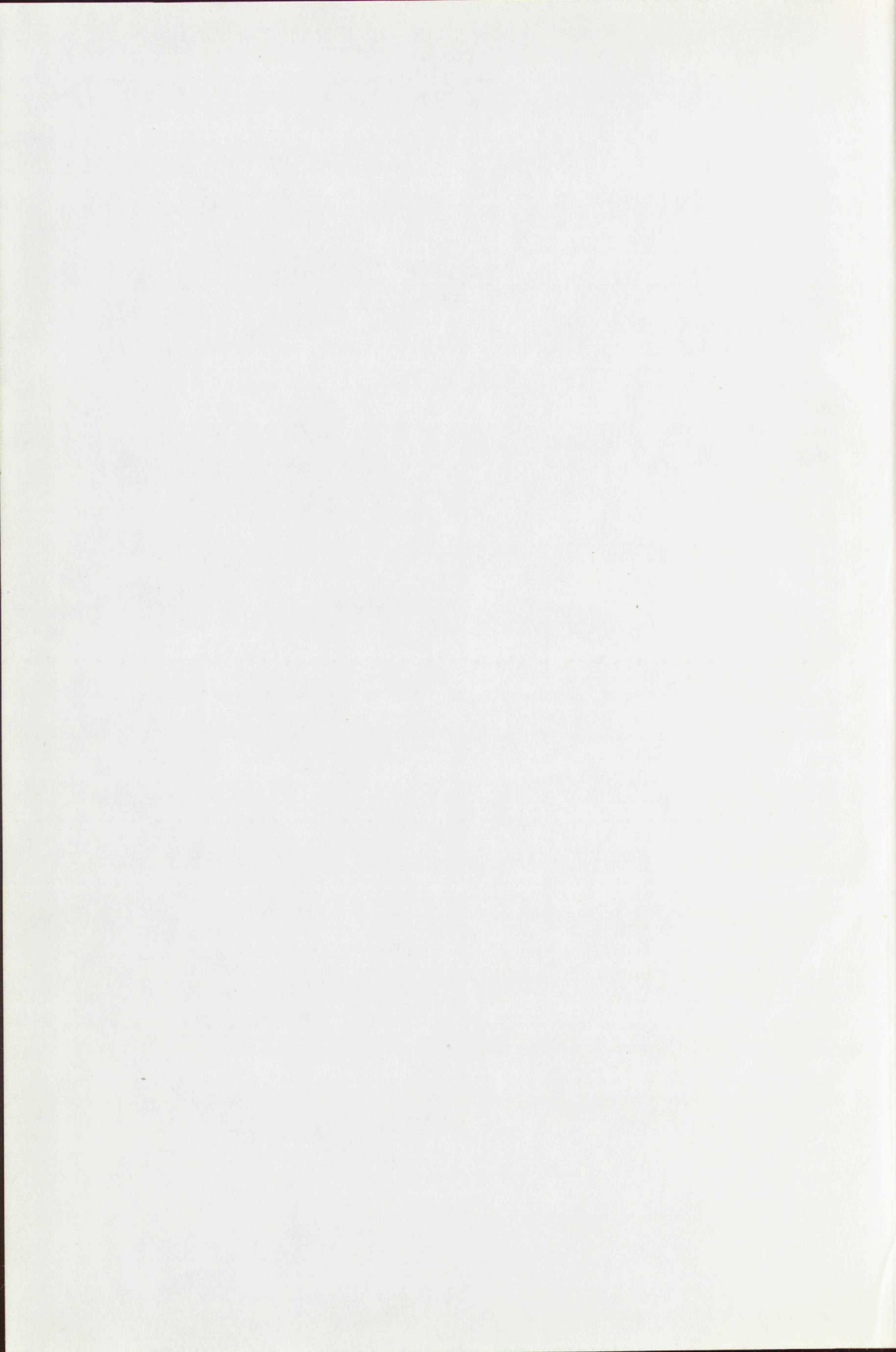
71 §.

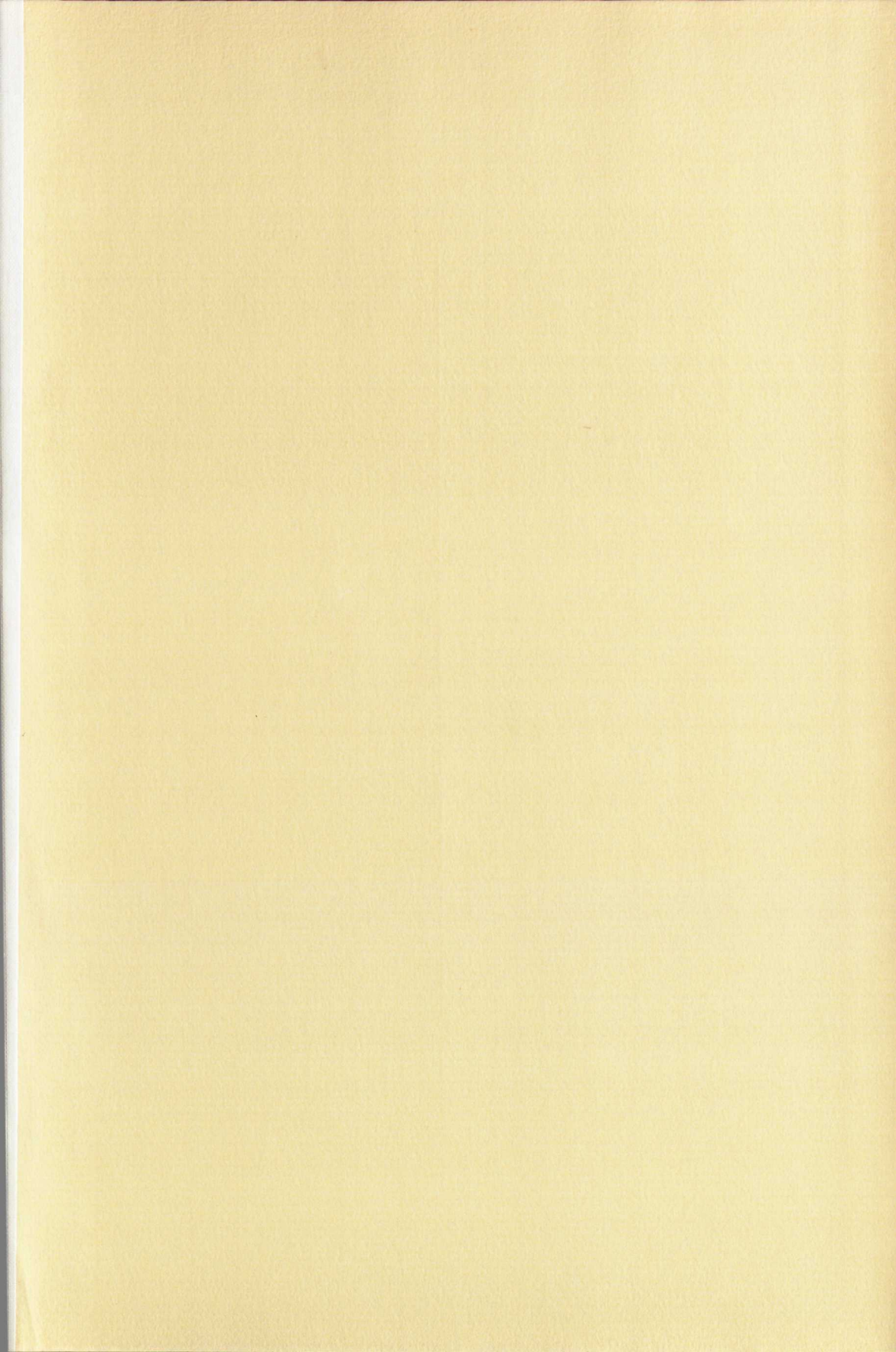
Besparade medel skola bevaras till den intagnes frigivning eller utskrivning; dock må, efter fångvårdsstyrelsens bestämmande, medlen användas för fullgörande av underhållsskyldighet eller för tillgodoseende av annat för den intagne eller honom närstående trängande behov. *Om särskilda skäl äro därtill, äger fångvårdsstyrelsen medgiva att intagen förfogar över besparade medel även för annat ändamål än nu sagts.*

Denna lag träder i kraft den

Statens offentliga utredningar 1959

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård

Fångvårdsanstalters optimala storlek. [6]
Fångvårdsstyrelsen. [15]
Dommarbanan. [17]
Fånges arbetsersättning. [18]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning

Kompetensfördelningen av administrativa besvärsmål mellan Kungl. Maj:t i statsrådet och regeringsrätten. [4]
Lokala skyddstjänstemän samt arbetarskyddsstyrelsens organisation. [9]
Författningsutredningen: IV. Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957. [10]
Riksdagens budgetarbete. [16]

Kommunalförvaltning

Statens och kommunernas finansväsen

Familjebeskattningen. [13]

Politi

Nationalekonomi och socialpolitik

Preliminär nationalbudget för år 1959. [3]
Tilläggs pensioneringens administration. [12]
Reviderad nationalbudget för år 1959. [14]

Hälsa- och sjukvård

Läkemedelsförsörjningens organisation. [5]

Allmänt näringsväsen

Fast egendom. Jordbruk med binärningar

Statligt stöd till jordbrukets inre rationalisering. [1]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk

Industri

Handel och sjöfart

Kommunikationsväsen

Bank-, kredit- och penningväsen

Statligt kreditstöd till hantverk och småindustri m. m. [7]

Försäkringsväsen

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt

Filmstöd och biografnöjesskatt. [2]
Utbildning av lärare i yrkesämnen för industri och hantverk samt handel. [8]

Försvarsväsen

Förutsättningarna för civil varvsdrift vid Karlskrona örlogsvarv. [11]

Utrikes ärenden. Internationell rätt